

VII НЕМАЧКА ОФАНЗИВА

Оцењујући резултате које су постигле немачке трупе у борби против устаника у Србији крајем септембра и у првој половини октобра 1941. године немачки шеф полиције у Београду је 20. октобра констатовао да су »успели једино да униште мање банде, док се велике банде које су делимично већ потпуно војнички организоване, налазе на терену као и пре« и да би се »тек после њиховог разбијања и потпуног уништења могло очекивати темељито побољшање ситуације«.¹

Нацистички новинар Валтр Грубер је у јесен 1941. године у једном свом поверљивом извештају овако описао стање у Србији:

»Србија и даље ври. Врење и даље расте. Посетио сам неке пределе Мачве и нека места у Србији. Наше трупе су немилосрдно интервенисале и свуда сејале праву пустош и смрт, онако како то заслужује српски народ, јер морамо признати - шумски људи нису осамљени. Иза њих стоји скоро целокупан српски народ, који их свестрано помаже... Никакав терор неће Србе одвратити од пута којим су пошли... Исто оно што је учињено са Шапцом биће учињено и са другим местима, али Срби ће наставити да се боре. Наша акција изазива све веће куљање у шуму, а у шуми смо ми, такорећи, немоћни«.²

У таквој ситуацији немачка Виша команда 65 и Врховна команда Југоистока, тражили су од Врховне команде Вермахта у Берлину да у Србију пошаље нова војна појачања. Хитлер је на то пристао, па је немачка Ко-

¹ *Србија у рату и револуцији 1941-1945*, стр. 131.

² *Борба* 28. 10. 1941.

манда у Србији 21. октобра обавештена да ће стићи још једна комплетна немачка дивизија, овог пута са источног фронта.

Генерал Франц Беме на саслушању у Нирнбергу, 11. марта 1947. године одговорио је на постављено питање: - »Да ли су биле довољне немачке трупе у Србији да се успостави ред и мир?«.

- Акција 125 пешадијског пука, била је управљена против групе банди које су југозападно од Београда вршиле своја злодела... против банди које су препадима угрожавале и разарањем пруге онеспособљавале саобраћај на железничкој прузи преко Уба за Ваљево. Ова акција којом се дошло до Ваљева, требало је, пре свега, да разбије обруч око Ваљева и да ослободи од партизана овај простор, с тим да буде последње исходиште при акцији 342 дивизије.³

Немачка офанзива је у првом реду имала за циљ да отера или уништи јединице Посавског одреда од Београда, јужно од реке Саве, Липовачке шуме, Барајева, Обреновца и Уба, па све до Ваљева и Шапца. Непријатељу је то, углавном, и успело, крајем октобра. Немци су предузели и оштре мере против становништва: спаљивали су села и убијали људе. Према Хитлеровом и Кајтеловом наређењу у многим местима су стрељали 100 људи за једног погинулог и 50 за рањеног немачког војника. Да се партизани не би поново вратили, као у септембру, Немци су са недићевцима, љотићевцима и четницима Косте Пећанца у свим селима задржали наоружане домаће издајнике да успоставе послушну власт и да хапсе и убијају не само партизана, већ и њихове породице и симпатизере. Међу људима је завладао страх од организоване окупаторске силе и тражили су излаз у очувању голог живота.

ПОВЛАЧЕЊЕ ПРВОГ ПОСАВСКОГ БАТАЉОНА

Крајем октобра 1. батаљон се нашао у селима среза Посавотамнавског. Положај који је држао био је рпстегнут и простирао се обалом реке Добраве и јужно д села

³ Извод из саслушања генерала Бемеа у Нирнбергу 1947. године, *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 691, 692.

Драгиња. Борбеиа оеигурања била су истурена према немачким снагама, које су постепено надирале од Шапца према Ваљеу. За организацију одбране коришћени су ровови из I светског рата и копани нови. Киша је непрестано падала, а готово свакодневно су вођене борбе против Немаца. Батаљон је сарађивао и са четницима Мирослава Дабића, који није у потпуности прихватио директиве Драже Михаиловића да се не нападају Немци.

Двадесет осмог октобра отворила се борба у Накучанима. Непријатељски војници су кренули у напад. Сачекале су их партизанске јединице. Немачки тенкови су стигли до цркве у селу, али даље нису могли. Заглибили су се у блато које су партизани сламом маскирали. Снажним отпором пешадијски делови непријатеља натерани су на повлачење. Међутим, док се водила борба са пешадијом, тенкови су се извукли из блата и ступили у дејство. Немци су их воловима покренули из глиба. Под притиском надмоћног непријатеља партизани су се морали повући.

Наредних дана настављене су готово свакодневне борбе. Партизанске јединице на том дугачком фронту пружале су организован отпор и заустављале Немце. Сви гшкучаји Штаба батаљона да у непријатељску позадину убаца групе бораца које би узнемиравале противника нису успели, јер су Немци за собом остављали своје домаће помагаче да им чувају лећа и штите им позадину.

У краткотрајним затишјима између борби крај распламсалих огњишта у сеоским кућама смењивале су се десетине и сушиле мокру одећу. Политички делегати водова и водници су користили тај предах за разговор са борцима. Морали су и да одговарају на питања бораца: »Зашто се не вратимо у Посавину?«, »Шта ће бити, Немци су прошли као и у другој половини септембра?«, »Пропала нам је обућа - шта да радимо?«

Све се више испољавало колебање људи. Неки страх је у њих улазио. Поједини борци су добили температуру, грип, па су мобилисани, појединци су тражили да се врате кући на лечење. Тако су пуштени кући Данило Стефановић и Здравко Којић из села Љубинића. Почело је да се смањује бројно стање бораца у батаљону. Поје-

динци су самовољно напуштали јединице и бежали кућама. Само из три патроле, од 15 бораца, вратило се 11. Остали су »заостали«, јер »није им се ишло даље«.

У тој неповољној ситуацији штаб одреда је повукао батаљон са положаја и преко Црниљева пребацио га у Каменицу, где је стигао 6. новембра. Ту су одмах по четата одржани састанци партијских ћелија, на којима је у Партију примљено 30 бораца, ранијих кандидата или чланова СКОЈ-а, а који су се доказали храброшћу и дисциплином. На једном од тих састанака Влада Аксентијевић је истакао да има још бораца који заслужују да буду примљени, а секретар ћелије Чедо Комановић је одговорио:

- Не брине, Владо, примили смо пре 15 дана пет, а синоћ осам. Ових дана имамо намеру да у нашој чети примимо још седам. Људи, траже, али остали не дају да се иде на брзака, без темељних припрема.

Штаб 1. посавског батаљона задржао се два дана у селу Дружетићу, заједно са 3. четом. За то време Влада Аксентијевић, Милорад Мика Павловић и Аврам Пијаде, покушали су да припреме нови број листа »Посавски партизан«. Успели су да набаве нове батерије за радиоапарат и да прикупе вести Радио Москве и Лондона. Убрзано су куцали текстове на писаћој машини. У једном тренутку све је морало бити прекинуто, јер је наређено да се брзо повлачи и излази на положај изнад села.

Стеванија Станојловић, домаћица, у чијој је кући био смештен штаб 1. батаљона, изашла је да позајми нешто од комшија, где је чула да Немци иду од Ваљева преко Слатине. Трчећи, вратила се и саопштила им узбуђено:

- Децо, ето Немаца са тенковима.
- Мајко, шта то говориш?
- Немци, децо, идите па видите.⁴

Штаб батаљона и 3. чета брзо су напустили село и изашли на положај, на вис Влашић. Међутим, до борбе није дошло јер немачке снаге нису тада предузимале напад у том правцу.

⁴ Изјава Драгиње Секе Кузмановић Симић, дата аутору априла 1985. год.

До 7. новембра 1. батаљон је имао мање окршаја са Немцима на положајима северно од Ваљева и јужно од Коцељеве. У петак 7. новембра, у зору, наређен је покрет према селу Ogлађеновцу. Тамо су се већ налазиле остале две чете 1. батаљона, делови 3. тамнавског батаљона и Раћевска чета Ваљевског одреда, који су се ту повукли под притиском јачег непријатеља. На положај је стигао и Штаб Посавског одреда, који је одмах распоредио јединице на положајима Ерачког гробља, Коњског гроба и на узвишењима испред Ogлађеновца. Четврта чета 1. батаљона је остала у резерви, у селу Црниљеву. Истог дана из правца Шапца и Коцељева наишла је велика колона Немаца и недићеваца. Непријатељ је опрезно прилазио партизанским положајима. Тек кад су се Немци приближили отворена је ватра из митраљеза, пушака и тромблонских бомби. Немци су се брзо снашли и заузели положај за јуриш. Запуцали су њихови топови и бацачи. Партизани су покушали да заобиђу непријатеља са левог и десног крила. Немци су извршили јуриш, али су заустављени ручним бомбама и плотунима из пушака. На тренутак Хари Шихтер је унео затишје у њиховом строју. Узвикнуо је на немачком језику:

- Убијајте офицере фашисте! Овде се народ бије за своју слободу! Не дамо вам напред!

Немци су, убрзо, уз вику и дреку, отворили веома снажну ватру. Осетили су заобилажење левог и десног крила и из резерве тамо упутили своја појачања, тако да су их успели онемогућити.

Око 11 часова партизани су извршили противнапад и потиснули Немце са првих ћувика. Ипак, ускоро је непријатељ поново повратио своје положаје. Борба је настављена. Немци су употребили сва расположива средства да би натерали партизане у повлачење.

Немачки војници су подишли тешком митраљезу 1. батаљона. Теже је рањен Живорад Голубовић, али је и даље додавао муницију, све док није издахнуо. Нишанио је Миклош Димитрије. И он је убрзо рањен. Заменио га је Драгослав Марковић. Видећи да нема изгледа за повла-

чење откачио је са Миклоша бомбу и бацио на Немце. После тога и он је погођен. Тако је цела посада тешког митраљеза »Максим« јуначки изгинула.

У заштитници су били омладинци Обрад Борђевић, Пера Стефановић и Чеда Тодоровић. Ос рад је једним хицем убио два хитлеровца, а Чеда је, иако сав окрвављен, успео да избегне групу Немаца. Борци нису успели извући тешко рањеног Цвеју Филимоновића и водника Предрага Николића. Међу погинулим друговима били су и Живорад Рафајловић из Стублина, Мојис Бенвенисти, млади лимарски радник из Београда, Хари Шихтер и још неки други.

Богдан Јаковљевић је настојао ,а извуче тешко рањеног Миклоша. Вратио се натраг, зграбио га и почео вући ка шумарку. Миклош га је гледао очима у којима се огледа смрт. Крв је шикљала око њега.

- Умирем ли достојно... - шапнуо је Миклош. Јаковљевић га је чвршће шчепао под пазух и носио даље. Немци су га већ били заобишли. Спустио је умирућег друга и ухватио се у коштац са немачким војником. Отео му је откочену пушку и убио га. То је запањило другог немачког војника, који је то посматрао прилазећи брзином звери. Богдан је искористио трновиту обалу између њиве и сеоског пута и потрчао свом снагом и успео, иако рањен, да побегне.

Још неке детаље о тој борби изнели су у својим сећањима преживели учесници. Милан Димитријевић водник вода у 3. посавској чети:

- Видели смо да Немци падају мртви. Један митраљез су померили са брда. Нешто се сјурило доле у јаругу. Спазих Немце како се пењу према нама. Ми нишанимо и пуцамо. Они се повлаче кроз шумарак. Онда смо се почели тући са једне косе на другу. Цео дан смо водили борбу. Све с косе на косу. Трудили смо се да их што више убијемо.⁵

Војислав Воја Поповић, водник вода у 2. посавској чети:

- У овој борби, поред Немаца, било је нешто и недићеваца. На коси је био и Коча Поповић са нама и коман-

⁵ Милан Димитријевић, Мемоарека грађа, 6. 06. 1951, Обреновац.

довао мирно и сталожено. Одједанпут, позади нас, запап се једно сено. Чудимо се откуд та паљевина иза нас. Пошаљемо патролу и она ухвати једног наредника - недићевца. Преко униформе је обукао цивилни капут. Давао је сигнал Немцима где се ми налазимо. Био је уплашен, подрхтавао је и молио за опроштај.⁶

Сретен Карић, борац:

- Био сам на левом крилу. И ми смо ухватили једног недићевца када је палио сламу. Послали су га у нашу позадину у цивилном оделу са револвером. Немци су оштро надирали. Нисмо успели да их задржимо.⁷

Миливоје Мића Ковачевић, борац:

- Знам, био сам са леве стране Хариа Шихтера, на другом крају гробља. Тукао је пушкомитраљезом из стојећег става, гласно псујући Немце. А онда га је посекао рафал. Пао је.⁸

Ужичка »Борба« је донела извештај о тој борби. У броју 17 од 22. новембра 1941. је писало:

»Жестока се борба водила на фронту између Коцељева и Каменице, који је био дуг скоро 15 километара. Две хиљаде Немаца кренуло је у намери да нас униште. Били су без тенкова с нешто мало артиљерије. Стално смо се тукли у повлачењу. Држимо положај, отварамо ватру, па се после хитро пребацујемо на други положај. Веза између појединих наших јединица сјајно је функционисала. Терен је био идеалан за ову нашу тактику. Пуштали смо Немце да прилазе на 30-40 метара, а затим отварали убитачну ватру. У овим борбама немамо тачне податке о губицима непријатеља, али се они рачунају на преко сто мртвих. Нама је погинуло седам другова.

Ова се битка водила на дан 7. новембра. Сви другови су се трудили да баш тог великог дана покажемо нашу снагу. У томе су заиста успели.⁹

У тој борби 1. вод 1. посавске чете запленио је троја кола муниције. Немачка комора се повлачила погрешним правцем и пала је у руке партизана, а у гушању погинуло је 10 немачких војника.

⁶ Војислав Воја Поповић, Мемоарска граћа, 26. 06. 1951. Обреновац.

⁷ Сретен Карић, Мемоарска граћа, јуни 1951, Обреновац.

⁸ Миливоје Мића Ковачевић, Народна армија, 2. 07. 1981.

⁹ *Борба*, 22. 11. 1941.

Пред вече 7. новембра, једнице су се повукле из Оглађеновца. Пред њима се извукла комора са радионицама које су биле смештене у школи у селу. Курири су јавили оближњим јединицама да су Немци заузели браћене положаје.

У борби код Оглађеновца погинуло је 13 бораца 1. посавског батаљона: Живорад Голубовић из Обреновца, Драгослав Марковић из Вукићевице, Живорад Рафајловић из Стублина, Мојис Бенвенисти из Београда, Хари Шихтер из Немачке, Милентије Јаковљевић из Вукићевице, Тихомир Спасојевић из Љубинића, Крста Голубовић из Обреновца, Димитрије Миклош из Београда, Раденко Гавриловић из Орашца и Војислав Црвенковић из Ушћа.

У ноћи између 7. и 8. новембра 1. батаљон је прошао кроз Осечину и следећег дана се одмарао у селима према Пецкој. По четама су одржани састанци, одата пошта погинулим и извршене припреме за даље борбе. Неке чете су успеле да обележе Дан октобарске револуције, а неке су то учиниле 6. новембра.

БОМБАРДОВАЊЕ ПЕЦКЕ

У зору 10. новембра, 1. посавски батаљон је стигао у Пецку. Борци су смештени по кућама и у две месне кафане које су биле одређене за преноћиште. У тој малој варошици било је и других јединица Посавског одреда, као и делова Ваљевског партизанског одреда. Дан је био ведар и сунчан. Одмор је искоришћен да се по водовима и четама прочита саопштење Врховног штаба НОП одреда Југославије, издато 4. новембра 1941. године поводом издајства четника Драже Михаиловића, а штампано у Ужицу. Борци су пажљиво слушали, али се нису могли уздржати од коментара. »Па шта ти четници хоће? Братоубилачки рад! Зашто их не уништимо?« - питали су огорчени.

Другови Бора Марковић, Срба Јосиповић, Влада Аксентијевић и Раденко Ранковић су обилазили јединице по кућама и помагали у тумачењу саопштења. Одговарали су и на питања бораца.

У неко доба дана одједном еу се зачулн пуцњи са оближњих брда.

- Огласили су се четници - викнуо је стражар.

Одмах су три вода 1. батаљона упућена у том правцу да их растерају.

По подне изненада се зачуло брујање мотора авиона. Немачки авион дошао је да извића варошицу. Открио је комору у воћњацима, борце и народ у двориштима и на друму, који је личио на улицу. После мале паузе појавило се десет борбених авиона који су отпочели да бомбардују куће, сокаке, обалу. Борци су у брзини искакали из кафана и кућа и хватали најближе заклоне. Највише их се склонило крај речице где су штрчале засађене или само-никле оголеле врбе. Авиони су надлетали у ниском лету. Партизанска митраљеска одељења су отворила ватру у правцу ниских и брзих авиона. Пуцао је по неки борац и из пушке, али без резултата.

У једној кафани је остало неколико бораца тражећи заклоне у унутрашњим преградама и вратима. Кућа се затресла, стакла на прозорима попрскала, пале су флаше и чаше, прашина и дим. Сви су искочили кроз прозоре или врата, а иза њих се кућа срушила у пламену. Авиони су косили митраљеским рафалима. Чули су се и јауци. Мртви су заклањали живе и рањене. Та ватра из недокучивих авиона трајала је неколико десетина минута. Прецизно су гаћали. Продорни звуци авиона, фијук и тресак бомби, рафали митраљеза, дим и пламен кућа, зов рањеника и бораца ужасно су деловали на све. Личило је то на орканско невреме које не оставља живот за собом.

Када су авиони отишли према Београду прикупљени су и превијени рањеници, а мртви припремљени за сахрану. Позната лица у крви, сузе, носила. Прави рат!

- Неправедан је, јер смо неравноправни. Да смо имали противавионску артиљерију питао бих ја њих за јуначко здравље - рекао је Момчило Вукосављевић, пилот.

Борци су даље коментарисали:

- Свете се за своје губитке. Свете се за Оглаћеновац, за спорост у извршавању својих планова.

- Ово је, људи, као на Косову што је било!

- Остави се Косова, тада није било ове технике.

- Па знам ја то.
- Они имају све: авионе, тенкове, **топове**, али немају нашу душу и срце, свест.
- Ко то у овом рату размишља?
- Рат је ослободилачки! Пошли смо да победимо. Хоћемо да истерамо окупатора, а онда да стварамо ново друштво.

После бомбардовања прикупљено је 11 мртвих и 16 рањених. Међу мртвима су били: Спасоје Станојчић обућар из Обреновца, Живорад Милановић из Орашца, Славољуб Јовичић учитељ из Дрена, Михаило Јовановић из Орашца, Милосав Гаврић из Дрена, Живан Живановић из Дрена, Предраг Димитријевић из Лзубинића, Милорад Матић из Славковице код Љига, Живорад Шаровић Максимовић из Обреновца, Драгиша Кованџић из Трстенице. Рањени су били: Велизар Вељовић водник, радник из Београда, Жика Нинковић, Драгиша Тешић из Јошеве, Радојко Калинчевић из Трстенице и други чија имена нису утврђена. Сви погинули су сахрањени на гробљу. Од њих се дирљивим говором опростио Влада Аксентијевић, политички комесар 1. батаљона.

Рањеници су превијени и сутрадан колима упућени у Рогачицу, у болницу Посавског одреда. После извесног времена од рана су умрли Велизар Вељовић, Жика Нинковић и Драгиша Тешић, а четници су у Рогачици убили рањеног Радојка Калинчевића. Остали су излечени и враћени у јединицу крајем новембра, у Ужице.

БОРБА ПРОТИВ ЧЕТНИКА КОД ЉУБОВИЈЕ

Од 11. до 21. новембра скоро свакодневно су вођене борбе са четницима око Љубовије. Они су упали у Љубовију кршећи споразум и натерали партизане на повлачење. Уз то, четнички одред, од људи из тог краја, заробио је заједничку четничко-партизанску болницу у селу Оровици, после чега је све рањене партизане и неколико болничарки предао Немцима у Лозници. Одред у Љубовији имао је везу с Немцима и партизане испоручио окупатору у селу Радаљ. Ту је дошло свега 25 Немаца, а про-

шли су поред 270 четника из Љубовије који на њих нису ни метка опалили. Предају партизана извршили су четници из Љубовије, а затим су заједно са Немцима кренули у Лозницу.

У борбама код Лзубовије су учествовала два батаљона Посавског одреда: 1. посавски и 4. посавотамнавски. Батаљони су кренули из Пецке и Царине 11. новембра ујутру и чим су прошли превој Прослоп (кота 622) наишли су на четничке предстраже на околним брдима. У прво време четници су само припуцавали, док се огромна колона партизана кретала путем. Предходница није отварала ватру, већ је позивала четнике да не проливају крв у борби са својом браћом Србима. Међутим, разјарени четници су урлили и подврискивали, отварали све јачу ватру. Због тога су се партизани организовано развили у стрелце и прешли у напад. Борба је трајала цео дан. То је било препуцавање и одмеравање снага.

Партизани су ноћ провели на положају крај логорских ватри. Било је и песме и шале. Сутрадан је борба настављена. Један вод 4. чете 1. батаљона кренуо је према брду испред села Доњег Оровића да отера групу четника. Они су их сачекали пуцајући и узвикујући пароле: »Живео краљ Петар«, »За краља и отаџбину«. Одбацили су тај вод на полазни положај.

Храна није могла стићи из Царине и Пецке јер су се четници, у малим групама, убацивали иза партизанског положаја и контролисали пут. Због тога су борци били приморани да једу корење од исеченог купуса. Увече су све јединице враћене према Царини и Пецкој да се одморје и припреме за коначан обрачун.

О овом повлачењу водник Воја Поповић је касније причао:

- При повратку у Царину, нападале су нас у ноћи четничке заседе. Добили смо задатак да их отерамо. Ноћ, а не познајемо терен. Имали смо честитог водича који је познавао и терен и четнике. Успели смо некако да их одјуримо. Када смо, пред зору, стигли код села Царина, једна патрола доведе 15 заробљених четника. На ногама опанци шилкани, а преко рамена и око паса реденици. Муниција из Ужица. Питамо их зашто воде бор-

бу против партизана. Одговарају постиђено: 'Ми не знамо, ништа, наше вође нам наређују...' Нисмо их стрелјали пустили смо их кућама.¹⁰

Тринаестог и 14. новембра чете 1. посавог батаљона су се одмарале у селу Царини и околним засеоцима. Команда батаљона је одржала краћи састанак са командом чета, где је било критике и самокритике о борбама код Оглађеновца. Раденко је саопштио да је команда одреда забринута због жртава у Пецкој. Могле су се избећи да су борци пре бомбардовања изведени из насељеног места. Решено је да борци испаре одела од ваши, очисте оружје, упознају се са грешкама из сукоба са четницима и да се припреме за даље борбе против непријатеља. Командири и политички комесари чета су реферисали о смањењу броја бораца. Скоро сви мобилисани су већ били напустили чете. Неки су симулирали болест: грип, стомак, прехладу, заостајали су и нису се враћали. Команде чета су узроке овог бежања видели у тешкоћама око исхране, слабој обући и одећи пред зиму, непријатељској пропаганди, недовољној политичкој свести и везаности за родни крај.

У таквој ситуацији, кад се осуло око 250 бораца, команде чета су организовале састанке по водовима и извршиле промену појединих десетара, премештаје водника и поуну са борцима бројно слабијих чета.

Сутрадан, 15. новембра, у јутарњим часовима извршен је покрет за Љубовију. Сви борци су били упознати са новим задатком.

- Овога пута, поред нашег и 4. посавог батаљона нападаће делови Ваљевског и Ужичког одреда. Са Ужичанима је и један топ. Знак распознавања ће бити дизање шајкаче на пушци и речи: ко је крив - Дража! - саопштио је Миле Манић.

После Прослопа 1. батаљон је кренуо брдима, са десне стране пута, а 4. посавог батаљон са леве стране. Чете Ужичког одреда су нападале са југоисточне стране, а делови Ваљевског одреда између Посаваца и Ужичана. Све је било добро повезано иако је терен био

¹⁰ Воја Поповић, Мемоарска грађа, стенографске белешке, 6. 06. 1951. Обреновац.

брдовит, тежак, а и снег је већ пао. Четници су се утврдили на брдима око Љубовије. Пошто су осетили са свих страна јак притисак партизана, њихова команда се обратила Немцима за помоћ.

У једном извештају штаба 3. батаљона 697. пешадијског пука немачке 342. пешадијске дивизије о томе се каже:

»Према обавештењу четника води се тешка борба између четника и комуниста у Љубовији. Вероватно да има 2-3 хиљаде комуниста против четника који не могу више да држе Љубовију, те моле помоћ, нарочито у муницији.¹¹

Четници су пружали жесток отпор и повлачили се јер су осетили плански и организован напад, а бојали су се окружења. У повлачењу су им помагали увежбани сарадници чак и жене. Обавештавали их о доласку партизанских јединица договореним дозивањем, као на пример: »О, Јово, врати моје ћурке из жита, ето иде стока у воћњак«.

Око подне борба се још више распламсала. Четници су извршили противјуриш који је одбијен. Неколицина четника се предала. Они су изјавили: »Браћо, натерали су нас, спасавајте«. У окршају је погинуло десетак четника. Пред вече су се разбежали по групама. Неки су бацили оружје и вратили се кућама, а други побегли у оближња брда. Из батаљона су погинули: Момчило Линдра Радвановић водник из Обреновца, Првослав Станојевић из Љубинића, Карло Аврам студент из Београда, Милован Милновић из Орашца и Бранислав Карић из Трстенице, а међу рањеним је био Миле Манић Албанта. Куршум му је разнео и кундак на пушци.

Сутрадан, 16. новембра, настављено је претресање терена и том приликом је дошло до мањих сукоба с четницима. Љубовија је ослобођена. Све до 21. новембра чете су обављале своје задатке по селима око Љубовије и у долини Дрине. Свакодневно су имале одређене задатке. Борци су по селима објашњавали издају четника и циљеве народноослободилачке борбе. Људи су одобравали ставове партизана, али се видело да им није све јасно.

¹¹ Зборник том I, књ. 1, стр. 602.

ПРЕДАХ У УЖИЦУ

Врховни штаб и Главни штаб за Србију наредили су Посавском одреду да остави 3. тамнавски батаљон на побрђима према Ваљеву, а да остала два батаљона пребаци у Ужице. С тим циљем у суботу, 22. новембра 1. посавски батаљон се прикупио на улазу у Љубовију и у другој колони, певајући, промарширао кроз главну улицу варошице. Луди и деца су изашли из кућа да поздраве партизане чији су кораци били чврсти, војнички. Док је одјеквала калдрма чули су се поклици:

- Живели партизани, наши ослободиоци!
- Живела слобода!

Коначиште батаљона било је припремљено у селу Врхпољу и околних засеоцима. Највише бораца је смештено у кућама и школи. Ту је требало да се сачекају камиони одређени за превоз у Ужице. Када је борцима то саопштено, настало је весеље. Ту је Ужичка република, слободна територија, нови предели, река Дрина, вести о партизанима у Босни и другим деловима Југославије, штампане вести, партизанске радио станице, новине »Борба«.

Предах је искоришћен да се одрже састанци партијских ћелија. У 2. чети дневни ред је био: 1. политичка и војна ситуација, 2. узроци осипања из чете, 3. критика и самокритика, и 4. пријем у КПЈ. Скоро сви чланови Партије су узимали реч у дискусији и оштро осуђивали малодушне из своје средине. Закључено је да се са борцима и појединачно разговара о постојећем стању и задацима. У том циљу сваки је члан КПЈ добио лично задужење. Водило се рачуна да разговор обаве они комунисти који су имали највише угледа и утицаја међу борцима. У 4. чети критикован је командир јер није казнио два борца који су без питања, у селу Читлук, узели од домаћина кукурузно брашно за качамак, а у 3. чети је похваљен Милорад Јовановић, заменик командира, јер је рањеном борцу дао своје ципеле, а обоу његове, старе.

- Кад оздравиш, да не озебеш, а ја ћу се снаћи - рекао је тада Милорад.

Укупно у свим четама у Партију је примљено 26 нових чланова, а СКОЈ-евци су у своје редове примили 43 борца - омладинаца.

У недељу, пре подне, борцима су читани или препричавани делови Прогласа ЦК КПЈ из свечаног броја »Борбе«, поводом прославе 24-годишњице Октобарске револуције, упућен народима Југославије. Пре тога у 1. чети су упознали све борце са закључцима заузетим на састанку партијске ћелије. Било је питања и дужих расправа. Милан Станојевић из села Пиромана је рекао:

- Све што радимо, поштено је. Добро замишљено и организовано. Нисам комуниста. Свако јутро се крстим и нико ме не исмејава, верујем у Бога и правду. Али, људи, где су ти савезници? Докле ће Србија да крвари и цела Југославија, а после да буде као иза Првог рата, сиротиња да остане сиротиња, а господа да се још издвоји.

- Доста, доста Рајче (тако су звали Милана Станојевића) - добацио му је омладинац Продан Јеличић из Грабовца. - Дај да се рат заврши!

Борци су се насмејали. На томе се и састанак завршио.

По подне батаљон је посетио др Милош Пантић, лекар из Ваљевског одреда и обавестио Раденка и Владу о ситуацији у болници Посавског одреда. Влада и Раденко су га замолили да у школском дворишту одржи предавање борцима о санитарету, хигијени и превиијању рањеника. Пантић је то прихватио. Највише је говорио о етици и моралу партизана, а затим о моралној обавези у спасавању болесних и рањених другова, као и о употреби првог завоја.

Пре одласка у Ужице извршена је реорганизација у 1. батаљону; попуњена су упражњена места у командама чета и водовима, а Штаб батаљона је остао у истом саставу. По извршеној реорганизацији команде чета су изгледале овако:

- 1. чета - Жоја Николић, командир, Иван Штагљар, политички комесар, Милутин Филимоновић, заменик командира;

- 2. чета - Момчило Вукосављевић, командир, Стева Вулић, политички комесар, Иванко Карић, заменик командира;

- 3. чета - Стојан Љубић, командир, Богдан Јаковљевић, политички комесар, Милорад Јовановић Свилени, заменик командира; и

- 4. чета - Богосав Миљковић, командир, Чеда Ковачевић, политички комесар, Миле Рашковић, заменик командира.

Постављен је и један број нових водника и политичких делегата водова.

Двадесетчетвртог новембра ујутру после дужег чекања, стигли су камиони из Ужица. Шофери су били борци Ужичког партизанског одреда. Укрцавање је обављено брзо и ауто колона је кренула пут Ужица. У местима кроз која су камиони пролазили излазила су деца са петокракама, поздрављала партизане који су певали до промуклости.

Кад је стигао у Ужице, батаљон је смештен у згради Учитељске школе. Увече, у 21 час, борци су слушали вести са партизанске радио станице, која се јављала свако вече у исто време, на кратким таласима 40,7 метара. Неки борци из села Јошеве и Љубинића тражили су дозволу да посете у граду своје учитеље Зору и Милосава Тешића, чији су били ћаци, али их нису успели пронаћи. Прошетали су градом, видели зидове исписане паролама и куће окићене заставама.

Сутрадан, 25. новембра, 1. батаљон је возом пребачен у Биоску, на прузи Ужице - Вишеград. Ту је добио један број нових пушака, доста муниције и одећу. Кошуље и обућу углавном су добили они борци којима је било најпотребније. Борци су на смену, према распореду, ишли на оближњи извор топле воде - бању и купали се. Организована су и партизанска бурад за испаравање одеће и »уништавање пете колоне«, како су борци називали вашке. Увече је у просторији месне кафане организована приредба. Извођачи су били борци из културне екипе одреда. Руководилац екипе је постала Катарина Кети Шер Миндеровић, која је крајем септембра побегла из Београда. У селу Кијеву добила је везу са Космајским одредом, а затим, на своје тражење, прешла у Посавски одред. Програм је био занимљив и са доста хумора. Рећале су се песме, рецитације, скичеви, врабац. Аврам Пијаде иг-

рао је улогу поеланика. Рецитација »Ми млади« највише се свидела младим борцима. Импровизовани хор је певао борбене радничке песме:

»Ланци нам се кују кетик«, »Омладинци, омладинке, велик нас је број«, затим »Устај сељо, устај роде, да се браниш од господе«, па онда »Другарска се песма ори, песма која слави рад«, и на крају »Дизи се народе радни«, »Митровчанка«, »Билећанка«.

Рецитоване су песме Петра Прерадовића, Петра Петровића Његоша, Јове Јовановића Змаја, Буре Јакшића и Франца Прешерна. На крају је отпеван Врабац, који је разобличавао Хитлера, Недића, Л>отића, Дражу Михаиловића и пецкао слабости бораца.

Двадесетшестог новембра у школи у Биоски, одржано је предавање »Узроци и последице појаве фашизма«. Говорио је Стева Вулић. Интересовање је било велико и пошто у учионици није било места, многи су борци стајали по ходницима и око врата. Предавач је истакао потребу јединства свих прогресивних снага у свету и у Југославији у борби против тог великог непријатеља слободе, културе и напретка. На крају је Стева одговарао на многа питања бораца.

Јединице Посавског одреда су обавештене да је командант одреда Коча Поповић, повучен од Врховног штаба на нову дужност. Он је са једним водом 4. посамотамнавског батаљона требало да иде ка Вишеграду, где су се били утврдили Италијани и усташе. Говорило се да ће командовати групом одреда у нападу на тај град. Борци 1. батаљона, су наслућивали да ће доћи и до њиховог покрета, за напад на Вишеград. Нико није постављен за новог команданта Посавског одреда, а у Штабу је остао само политички комесар Бора Марковић, који се највише налазио са 1. посавским батаљоном.

БОРБА НА КАДИЊАЧИ

У међувремену, крајем новембра 1941. године, Немци су с јаким снагама предузели снажну офанзиву против партизанских одреда у западној Србији и Шумадији, с на-

мером да разбију Ужичку републику, уиште устаничке партизанске снаге и спрече даље ширење оружаног устанка. Концентричан удар на партизанску метрополу Ужице почео је из рејона Ваљева, Крагујевца и Краљева. За овај подухват стигла је и 113. немачка пешадијска дивизија са источног фронта. Са Немцима су садејствовали недићевци, љотићевци, четници и руски белогардејци. На правцима од Ваљева ка Ужицу, који су затварале и јединице Посавског партизанског одреда, уз јединице Ваљевског и Ужичког партизанског одреда, немачка ојачана 342. пешадијска дивизија наносила је удар у две колоне: борбена група »Запад« на правцу Ваљево - Пецка - Љубовија - Бајина Башта - Кадињача - Ужице и борбена група »Север« на правцу Ваљево - Косјерић - Ужице.

Напад окупатора почео је рано ујутру 25. новембра. Почеле су га јединице 342. дивизије, односно њег борбена група »Запад« правцем који је изводио у долину Дрине и према Ужицу. Од самог почетка борбе су биле веома оштре и готово непрекидне. Већ 27. новембра делови групе »Запад« доспели су до Пецке, а један ојачани батаљон пробио се у Љубовију. Поред успеха 342. дивизије која је ишла директно на Ужице, 113. дивизија је, такође, брзо напредовала уз долину Западне Мораве. Опасност велика, неслућена и неочекивана, надвила се над Ужице.

У четири ујутру, 27. новембра, 1. батаљон П^савског одреда је хитно возом пребачен у Ужице. Трц чете са Штабом батаљона и Бором Марковићем, политичким комесаром одреда, упућене су ка Љубовији да спрече продирање Немаца из тог правца према Ужицу. Четврта чета, са Милом Манићем Албантом остављена је у Ужицу да помаже евакуацију рањеника и ратног материјала. Борцима је објашњено да Немци с јаким снагама продиру од Ваљева, Љубовије, Чачка и Крал>ева ка Ужицу. Све три чете су прошле Рогачицу и хитале ка Лзубовији. Напред су ишла два камиона са 3. четом, а остали су застали да се распитају у Оклетцу да ли су мештани чул' борбу са Немцима.

- Чули смо у даљини топове, али не знамо ДУК -е СУ Немци стигли.

Трећа чета је стигла близу села Баћевца и ту изненадила Немце. Међутим и сама је запала у велике тешкоће. Збуњени Немци су се брже снашли и одмах отворили ватру на борце који су искакали из камиона у заклоне. Била је то немачка претходница чија је главнина, пре тога, код села Дрлаче, на положају Обориште - Војина, сломила отпор две чете Ужичког одреда. Ускоро је стигла и јача колона 342. немачке пешадијске дивизије. С друге стране пристигле су 1. и 2. чета 1. посавског батаљона. Борци 3. чете су заузели најближе заклоне у близини Дрине, одакле су давали снажан отпор. Бора Марковић, Милорад Јовановић Свилени и Милош Матијевић су истрчали напред и измешали се с групом Немаца. У том окршају погинули су Милорад Јовановић Свилени, заменик командира 3. чете, и Милош Матијевић, радник из Грабовца, храбри омладинац и бомбаш, док се Бора Марковић пуким случајем успео да се извуче.

Затишја није било. Са оближњег брда се огласила ватра делова 2. и 3. рачанске чете Ужичког одреда. Организован је заједнички отпор. Ипак, пред надмоћним и добро наоружаним непријатељем партизани су били приморани на узмицање. Повукли су се и заузели нове положаје. Немци су убрзо наишли са коњицом. Посавци и Ужичани су покушали да их зауставе. У мунисији нису оскудевали. Борба је трајала до вечери, а онда су се обе стране повукле. Остало је одсечено пола 3. чете, са Раденком Ранковићем, командантом батаљона. Сви покушаји са њихове стране да у току ноћи успоставе везу са главнином нису дали резултате. Тек два дана касније успели су да се пробију кроз немачке и четничке редове и да стигну на планину Тару.

Увече 27. новембра Бора Марковић и Влада Аксентијевић имали су са собом 350 бораца из све три чете. Три чете Ужичког одреда биле су бројно веома ослабљене. На заједничком састанку команди ових чета договорено је да се заузме положај испред села Оклетац и да се скривено, из заседа, наносе губици Немцима.

Немци су 28. новембра ујутру продужили напад. Одмах су настале жестоке борбе. Обострани губици били су знатни. Положај испред села Оклетца, који су браниле

посавске и ужичке чете, био је погодан за одбрану, те су јединице успеле да доста дуго задрже продор Немаца ка Бајиној Башти. Ипак, одбрана је била приморана да попусти. Око 11 часова немачким деловима је успело да одбаце браниоачеве снаге с тог положаја и да крену друмом ка селу Рогачици.¹²

Две рачанске чете и 1. посавски батаљон заузели су положај испред Рогачице. Убрзо су стигле и немачке јединице. Ишле су обазриво и претресале терен. За пешадијом и четом коњице брујали су тенкови. Партизани су иза прикривених заклона пружали јак отпор. Борба је трајала један сат. Немци су покушали да их заобиђу. У немогућности да се задржи даље продирање Немаца договорено је да се чете повлаче ка Ужицу, с тим да се 1. посавски батаљон заустави код села Заглавка и ту организује нов отпор.

Истог дана 4. чета 1. посавског батаљона је упућена из Ужица према Бајиној Башти да ојача одбрану на том правцу. КамIONима је пребачена до Заглавка, а онда се упутила пешке према Бајиној Башти. У долини Дрине, испред Бајине Баште, чета је заузела положај више друма, на брду. Пред вече је наишла велика колона Немаца са тенковима из правца Љубовије. Борци нису имали стрпљења да сачекају да се непријатељ приближи, већ су раније отворили ватру и открили свој положај. Борба је кратко трајала и 4. чета се у нереду повукла: један део ка Тари, а други према Кадињачи.

Први посавски батаљон, који се повлачио од Љубовије, повукао се до села Заглавак, али пошто су Немци јурили за њима, одлучено је да се повуче без борбе на брдо Кадињача и да сачека даља упутства из Ужица. Ноћ између 28. и 29. новембра, борци су провели у шуми и мањим периферним кућама. Придружио им се и Стојан Лзубић са остацима своје чете.

Заменик команданта 1. посавског батаљона Миле Манић је 28. новембра био у Ужицу. У болници су му превели рану. Ту је нашао неке борце који су прездравили и тражили да их поведе у батаљон, јер су задњи делови болнице били спремни за евакуацију на Златибор. Са

¹² Никола Лзубичић, Ужички одред, Београд, 1979, стр. 331.

њима је отишао и Момчило Вукосављевић, командир 2. чете, који је био оболео од жутице. Манић се срео и са Милосавом Бојићем и Жиком Бирчанином. Ужице се налазило у тешком положају. Сви су некуда трчали, нешто радили, углавном евакуисали установе, радионице. По зидовима су стајале исписане паролe: »Све за фронт! Сви на фронт! Смрт фашизму - Слобода народу!« Сирене су оглашавале узбуну. Грађани су трчали у склоништа и заклоне. Авиони су надлетали и извиђали.

У Ужицу се скупило око 20 бораца 1. посавског батаљона. Са њима је био и водник Раде Вићентић из Дрена, који се дан пре тога састао са оцем. Отац је дошао чак из села код Обреновца да обиће сина. Овога пута није га звао кући као приликом заклетве. Донео му је веш, опанке, сланину и хлеб. Остали су заједно цео дан, а затим се стари вратио кући убеђен да Немци не могу ући у Ужице и да ће се Посавски партизани убрзо вратити и у свој крај да наставе борбу. Упознао је сина и са зулумом издајника.

- Људи се не могу препознати, али више је, опет, часних и честитих - говорио је отац Рада Вићентића.

Пред вече, 28. новембра, стајао је Ужички раднички батаљон постројен на тргу, пред зградом Штаба ужичког одреда, одакле ће бити упућен на свој последњи задатак. Извршена је смотра бораца. Говорили су Душан Јерковић, командант и Милинко Кушић, политички комесар одреда. Мало даље, стајали су и борци из Посавине. Знали су да и они иду у састав свог батаљона - на Кадињачу.

»Ви идете да затворите најугроженији правац« - рекао је Милинко Кушић. »Ми очекујемо да ћете, ако не сасвим зауставити нападача, толико га дуго држати док се евакуација не заврши. Ми морамо привремено да напустимо Ужице, али ћемо се у овај слободарски град поново вратити. Радници Ужица ће и овај задатак достојно извршити.«¹³

Тежак је био растанак бораца Радничког батаљона са својим познаницима и родбином. Аца Милинковић је свратио код родитеља да их види и да се поздрави пред

¹³ Исто, стр. 336.

одлазак у борбу. Мајка је била забринута више од свих. Ацо није имао снаге да убеђује мајку да се у борбу мора ићи. Рекао је сестри Гини: »Убеди маму да морам ићи са друговима у борбу. Не брините. На крају ће све добро бити«. Пољубио је тек рођену сестричину рекавши јој нежно: »Ујко би волео да види како растеш. Доћи ћу брзо«. Једна партизанка из колоне је неколико пута пољубила свог двогодишњег синчића. Подигла га је изнад себе да би га потпуно могла обухватити погледом и задржати у успомени лик свог драгог детета пред полазак у окршај на живот и смрт. Било јој је тешко, с муком се од њега одвајала. Намрштила се, зажмурила и пружила га старој жени. Можда јој је то била мајка, свекрва или неко други. Стара је дрхтавим рукама прихватила малог и лагано се удаљила са њим...

Негде пред поноћ кренула је мала група бораца из 1. посавског батаљона, са Милом Манићем, у правцу Кадињаче, превоја између огранака Јелове Горе и Поникава, односно гребена који раздваја сливове Дрине и Западне Мораве. Група је стигла пре сванућа на положај и јавила се Бори Марковићу и Влади Аксентијевићу. Они су се управо били вратили са заједничког састанка на коме су, поред њих, били Радивоје Јовановић Брадоња, Душан Јерковић, Андрија Буровић, командант Радничког батаљона и још један број командира.

Задатак је био јасан: да се на падинама Кадињаче Немцима пружи што јачи отпор како би се добило у времену за евакуацију рањеника и ратног материјала из Ужица, а затим да се повлачи према Кремни где је требало организовати нови отпор. Бора, Влада и Миле су позвали воднике и командире и прецизирали им задатке сваком по на особ. Распоред на фронту је извршен према договору: Раднички батаљон је спуштен на косе према селу Заглавак; са његове леве стране до положаја Ткачке чете Радничког батаљона постављена је 1. чета и непотпуна 3. чета, а са десне, до Пекарске чете Радничког батаљона, 2. и делови 4. чете 1. посавског батаљона. У захвату друма бусију су заузеле бомбаши и добровољци са флашама напуњеним бензином, којима је требало нападати тенкове када дођу на одговарајући дomet. Орашка

Члгта Шумадијског одреда добила је свој распоред од команданта Ужичког одреда. Посада пољског топа од 75 мм, код које се налазио и Радивоје Јовановић Брадоња, постављена је на ватрени положај иза линије фронта, крај друма, на узвишици, како би могла нишанити и гађати пут који се из Заглавка пење ка Кадињачи.

Око 7 часова ујутру све јединице и борци су заузели своје положаје. Иње је било покрило шумарке и пашњаке, а увело и смеће лишће је лагано опадало са храстовог и церовог дрвећа. Било је хладно и мрзло. Л>уди су дрхтали од зиме. Међу борцима је завладало ишчекивање и тишина. Постали су нестрпљиви и старешине и борци. Водници и десетари су обилазили пушкомитраљесце и саветовали их да заузму боље заклоне. Инсистирали су да борци са ашовчићима ископају себи мале грудобране-ровове. Само појединци су то учинили, а остали су били сигурни у природне бусије.

Негде око 9 часова¹⁴ борци су угледали немачку колону, све дужу и дужу. На челу се кретала група мотоциклиста, а за њима остали делови групе »Запад« немачке 342. дивизије. Претходница је ишла опрезно, застајкивала, извићала. Иза њих су се видели мотоциклисти, пешадија, а затим топови, борна кола и тенкови. Дан се разведрило. Појавило се и позно јесење сунце.

Немци су први отворили ватру из аутомата и пушкака, знајући да их ту негде вреба одбрана Ужица. Иза лећа борачког стрељачког строја огласила се и прва граната из партизанског топа. Онда су, као по команди, запуцали митраљеци, пушкомитраљеци и тромблонске бомбе удружених партизанских снага. Немци су се развили у стрелце и пошли напред. Дочекао их је нов талас ватре. Заузели су заклоне и пуцали. Тукла је и њихова артиљерија и пребацивала положаје чета 1. посавског и Радничког батаљона.

Борци 1. посавског батаљона су имали у строју један тешки митраљез, 6 пушкомитраљеза и 3 тромблona, ново оружје произведено у партизанској фабрици у Ужицу. Остало су биле пушке. На сандуцима муниције је писало: »пали - не жали!« и »пуцај не штеди!« Бомбаши батаљона

¹⁴ Један број бораца тврди да је то било око 8 часова.

иза добрих заклоиа су се прикрали и бацили бомбе на Немце. Полетеле су и немачке бомбе према строју Посаваца. Бранислав Јањић је подрхтавајући шчепао једну која је пала крај њега и вратио је на Немце. Сва срећа што му није у рукама експлодирала. То исто је у другом таласу учинио и Мирчета Поповић. Немачки војници су покушали нови продор. Настала је ураганска ватра. Врило је као у котлу. Севали су и дум-дум меци и изгледало је као да неко пуца иза лећа. Партизани се нису померили.

Наједном је завладало затишје. На обе стране су предузимани нови тактички потези. Немци су покушали да окруже браниоце са леве и десне стране. Главне снаге су усмерили фронтално са обе стране друма. Камуфлирали су се гранама церовог дрвећа и шибља и изгледало је као да се шума креће. Борци су Немце назирали у шумарцима. Гаћали су их из аутомата и »шараца«. Свуда око њих фијукали су куршуми. Главу нису могли дићи да осмотре противника. Испод косе коју су посели зачуло се пуцкетање грања и неразумљив разговор, а затим експлозија ручних граната. Немци су јуришали.

Упорном одбраном својих положаја борци 1. посавског батаљона нису устукнули. Покушавали су са противјуришима да одбаце противника. У тренуцима је изгледало као да им све то полази за руком, али Немци су предузимали све нове и нове јурише. Њихова артиљерија и минобацачи све су прецизније тукли. Водови су јављали о жртвама. Извучени су рањени Мића Ковачевић и Бранко Петрошевић и склоњени у једну кућу нешто јужније од засеока Панића. Миле Манић је рањен у лице. Метак му је прошао одмах изнад вилице са десне на леву страну. Није хтео да се повуче после превејене ране. Рањен је и Урош Нирић.

Тај први партизански ураган збунио је Немце. Ипак многобројне колоне с разних страна и праваца енергично су нападале. Оне јединице које нису биле под првим ударом партизана убрзале су покрет и отвориле јаку ватру из свих оружја и орућа. Борба се водила с несмањеном жестином. Немци, знатно надмоћнији, с неупоредиво већом ватреном моћи, нападали су у таласима које је било

тешко зауставити. Гиинули су борци један за другим, замењивали погинулог друга на митраљезу, и сами одмах гиинули.¹⁵

Већ је било прошло 13 часова, кад су Немци, у јачини једне чете, успели да се са своје десне стране, уз помоћ водича четника, прикривено провуку једном увалом иза лећа Радничког батаљона. Прва чета и делови 3. чете 1. посавског батаљона су спречавале већу немачку колону која је намеравала да заобиђе лево крило одбране, а тукли су се и са непријатељским деловима који су подилазили фронтално. На десном крилу партизанског фронта 2. чета и делови 4. чете Посаваца одбили су покушај Немаца да их опколе и ометали њихов фронтални напад пред собом. Када је Бора Марковић увидео да је јача група немачких војника већ била зашла за лећа Радничком батаљону, отрчао је до Душана Јерковића да тражи да се батаљон извлачи удесно. Погинуо је од куршума иза лећа, а поред њега још три борца са пушкомитраљезом,¹⁶

Око 14 часова борба на Кадињачи почела је да јењава, да би око 14,30 часова сасвим престала. Трпећи велике губитке, пошто није могао одржати свој положај у судару са далеко бројнијим и јачим Немцима, 1. посавски батаљон је био принуђен да се повуче - да не би био окружен. Левокрилни делови су се изукли према Пониквама, а деснокрилни ка Јеловој гори, да би се у току ноћи и они пробиили према Биосци. Када се све завршило и на бојишту завладао мир, ту и тамо чули су се поједини пуцњи: немачки војници, корачајући у стрељачком строју преко бојишта на коме сви још нису били мртви, пуцали су у рањенике који су беспомоћно лежали на хладној и влажној земљи.¹⁷

Непријатељским снагама успело је да заплене од бораца 1. посавског батаљона: тешки митраљез, један пушкомитраљез, тромблон, два сандука муниције и четири коња. Борци нису могли извући своја два тешко рањена друга. Утврђено је да су на Кадињачи, поред Боре Марковића, погинули из 1. посавског батаљона и следећи

¹⁵ Н. Љубичић, Ужички одред, стр. 342.

¹⁶ Исто

¹⁷ Исто, стр. 343.

другови: Милорад Бабић из Трстенице, Хамдија Бајрић из Обреновца, Паун Благојевић из Скеле, Милош Васић из Орашца, Предраг Васковић из Лончаника, Радомир Вићентић водник из Дрена, Живорад Влајковић из Орашца, Степа Вулић политички комесар чете из Београда, Богдан Говедарица водник из Нетече код Вировитице, Дане Шандор из Обреновца, Драгутин Бурђевић из Пиромана, Радослав Живковић из Орашца, Војислав Јанковић из Јошеве, Продан Јеличић из Грабовца, Јездимир Јешић из Обреновца, Миодраг Костић из Трстенице, Радомир Марковић Гембеш политички делегат вода из Београда, Мирчета Поповић из Јошеве, Живојин Радовановић из Вукићевице, Предраг Ранковић из Великог Поља, Милан Станојевић из Пиромана, Борђе Сидаренко из Обреновца и још неки.

Димитрије Владисављевић, борац 1. посавског батаљона, овако је описао неке детаље из борбе на Кадињачи:

»Прва чета је била на левој страни. Ми смо били на брду, а Немци испод нас. После вишечасовне борбе изгледало је да су се Немци за тренутак повукли. Осетили смо да бију иза нас. Жоја је наредио повлачење да би избегли опкољавање. Било је нешто више од 14 часова када смо напустили положај«. ¹⁸

О томе говори и борац Јездимир Ракић. Он каже:

»Добили смо по пуну торбицу муниције и за два дана суве хране. Борба је дуго трајала и по жестини је била оштрија од свих ранијих... Наједном Васко из Лончаника који је био до мене, каже: Ракићу сви су се повукли. И ми скочимо, кад на 15 метара иза нас Немци. Пред нама је била једна ограда. Прескочимо и бежали смо у цик цак. Он погибе а ја бежи, па бежи. Када сам одмакао, застанем изнемогао и погледам да ли сам рањен. Мантил је био избушен на седамнаест места, а нигде мене није докачило«. ¹⁹

Јуначка борба Радничког батаљона, 1. посавског батаљона и Орашке чете Шумадијског одреда на Кадињачи

¹⁸ Димитрије Владисављевић Диша, Мемоарска грађа, стенографске белешке, б. 06. 1951, Обреновац.

¹⁹ Јездимир Ракић, исто.

против преко 3.000 до зуба иаоружаиих немачких војника забележена је у историји народноослободилачке борбе у Југославији као један од највећих херојских подвига партизана. Тога дана они су исписали једну од најлепших епопеја у ослободилачком рату народа Југославије. Ушли су у легенду попут јунака древне Грчке у Термопилу. Оцењујући исход борбе на Кадињачи друг Тито је у својим »Аутобиографским казивањима« истакао: »Не знајући да је Ужице пало, Раднички батаљон и двије чете Посавског одреда наставили су да воде одсудну одбранбену борбу на Кадињачи жртвујући се да би осталим нашим јединицама створили што више времена да одступе на нове положаје, изврше запречавање и рушење и организују одбрану. На Кадињачи је тога дана вођена једна од најславнијих битака Народноослободилачког рата. Нападајући у таласима, под заштитом јаке артиљеријске ватре, њемачка пјешадија, тенкови и оклопна кола настојали су да сломе одбрану на Кадињачи, како би што прије продрли у Ужице«.²⁰

- Утврђено је и зна се да су Раднички батаљон и 1. посавски батаљон имали повезан стрељачки строј, као и да је с њима била Орашка чета. Напред су била истурена митраљеска одељења, бомбаши и борци са флашама пуним бензина. Неки су од њих погинули у првим окршајима, али су се остали повукли у тај кривудава и испресецани стрељачки строј на северним падинама Кадињаче. Бора Марковић и Влада Аксентијевић нису дозволили да њихове чете и борци, који су до тада имали већ богато борбено искуство од најмање четири-пет месеци буду распоређени негде иза радничког батаљона или на неки мање важан положај. Бројна и техничка надмоћност Немаца је била пресудна, што су остварили продоре и зашли деловима Радничког батаљона и 1. посавске чете иза лећа. Иначе, њихов покушај да заобићу наше десно крило није успео, јер смо се ми повукли када су Немци већ загосподарили брдом Кадињаче. Вероватно би борба на Кадињачи другачије изгледала да је извршен задатак Врховног команданта Тита, који је дат дан раније, да се ек-

²⁰ Јосип Броз Тито, *Аутобиографска казивања*, том I, Беотрад, 1982, стр.

сплозивом поруше мостови и прокопа пут од Л>убовије ка Ужицу. Али једиине то нису успеле. Легенда о Радничком батаљону ће живети, али и истина и о свим другим борцима не може се заобићи, нити ће се њихов допринос умањити.²¹

Жртве на Кадињачи биле су огромне. Скоро цео Раднички батаљон је остао покошен са својим командантом Андријом Буровићем и командантом Ужичког одреда Аушаном Јерковићем.

Непријатељски губици нису утврђени. Сведоци причају да их је било много. Само у једном извештају немачки извори наводе 10 погинулих и 22 рањена.

Одмах после рата, на Кадињачи је подигнут скроман споменик, где су на две стране уклесани стихови песника Славка Вукосављевића, а на једној страни следећи текст:

»На овом месту 29. XI 1941. године, штитећи повлачење партизанских снага из Ужица, славно падоше Ужички раднички батаљон и две чете Посавског партизанског одреда у борби против немачког фашистичког освајача«.

Касније 24. септембра 1979. године, на том месту је откривен велелепни споменик, који са парком и музејом чува вечну успомену на херојске жртве Радничког батаљона и борце осталих јединица који су на том месту заувек остали. Опевани су у популарној песми:

»... Рођена земљо, јеси ли знала?
Ту је погинуо батаљон цео. ..
Црвена крв је процветала
Кроз снежни покров хладан и бео.
Ноћу је и то завејо ветар.
Ипак на југу... војска корача...
Пао је четрнаести километар
Ал никад неће Кадињача«.²²

²¹ Из изјаве Вељка Миладиновића, политичког делегата вода у борби на Кадињачи.

²² Славко Вукосављевић, *Поема о Кадињачи*, Београд, 1950, стр. 45.

После борбе на Кадињачи остатак бораца 1. посавског батаљона окупио се увече 29. новембра у једном шумарку источно од Кадињаче. Са њима је био и њихов политички комесар Влада Аксентијевић. Пронашли су водича и око 22 часа кренули испод Кадињаче, преко друма ка Биоски. Успут су понели своје рањене другове Миливоја Ковачевића, Бранка Петрашевића и Уроша Ирића. Ујутру, 30. новембра, тек што су прешли друм Вишеград - Ужице, борци су угледали немачке тенкове који су несметано из Ужица ишли према Кремни. Отпор нису могли дати, јер је цео простор био бео од снега, пут клизав од мраза, а борци уморни и неиспавани.

Застали су у златиборском селу Шљивовици, где је било бораца и из других јединица. Нешто касније, после пола ноћи, стигао је и непотпуни 4. посавотамнавски батаљон. Влада Аксентијевић је разговарао са њима о промени правца повлачења, јер су Немци стигли у Чајетину и на Златибор. Четврти посавотамнавски батаљон је остао да се одмори у школи, а 1. батаљон је, у зору 1. децембра, кренуо ка Семегњевској гори. Ту се прикупило још расутих бораца. Било је и оних које су четници разоружали, али су успели да им побегну и пронађу своју јединицу.

У сеоским колибама Семегњева и Златибора задржало се у тој групи 1. батаљона, са Владом, око 150 бораца. Услед јаке зиме, исцрпљености и глади наступила је код једног дела бораца криза, потиштеност. Стално су запиткивали куда се иде и шта ће бити. Влада је 5. децембра одржао састанак са члановима КПЈ и СКОЈ-а, на коме су се договорили да се појединачно разговара са борцима и да се убеди да ће се тешкоће савладати, јер свака ослободилачка борба мора имати своје успехе и тешке кризе.

После тога је одржан састанак са свим борцима. Сталожено и убедљиво је говорио политички комесар батаљона, а онда су се борци изјаснили да ће ићи где год буде наређено. Ухваћена је и веза са Спасенијом - Цаном Бабовић из ПК КПЈ за Србију и Слободаном Пенезићем - Крцуном из Ужичког одреда. С њима је догово-

рено да се организује покрет источно од Јабланице, преко Доброселице и Увца ка Радоињи.

Пут је био дуг, ишло се ноћу и по дубоком снегу. За две ноћи из колоне 1. батаљона изостало је више бораца. Међу њима је био и Богосав Миљковић, командир 4. чете. Нико од њих није мислио да се преда. Вратили су се, по свом нахођењу, ка Ваљеву и у свој крај да наставе борбу.

У зору 8. децембра 1. батаљон је прешао Увац и стигао у Радоињу. Око подне се Влада Аксентијевић у згради школе јавио члановима Врховног штаба. Његов извештај саслушали су Александар Ранковић, Милован Билас и Иво Лола Рибар, који је тог дана записао:

»1. посавски батаљон: Присутни политиком Влада и ком. чета. На лицу 45 (35 могућих овде) а 50 метака, 1 п.м. са 350 мет. 2 тромблona (40 тромбл. бомби). Ишли посебно од борбе на Кадињачи до Крцуна па с њим. Обућа: 10 босих, остало слабо - потребна поправка. Морал приличан. Смештени у Чоловини (Радоиња). Финансије: 200 - 300 дин«.²³

Сутрадан су стигла још 23 борца 1 батаљона, који су били изнемогли и заостали, тако да их је било 68. Та јединица је добила задатак да 9. децембра изврши покрет ка селу Рутоши и Сењишта и прикупи новац у сребру, који су четнички елементи отели од партизана, а који су тај новац преносили из трезора Народне банке из Ужица и преко Златибора га транспортовали за Санцак. За извршени задатак јединица је добила усмену похвалу од чланова Врховног штаба.

Једанаестог децембра у 9 часова сви борци су постројени пред зградом школе. Обрадовали су се када су, поред Владе Аксентијевића угледали и Србу Јосиповића, који је тада био члан ПК КПЈ за Србију. Том приликом извршена је реорганизација и образована једна чета јачине 68 бораца. Влада је саопштио састав Команде чете: За командира је одређен Александар Рашковић, звани Миле Ужар, до тада водник вода, за заменика командир Живојин Николић Жоја, ранији командир 1. чете, за политичког комесара Иван Штагљар, и за заменика политич-

²³ Зборник том I, књ. 1, стр. 299.

ког комесара Милосав Бојић, дотадашњи иолитички делегат вода.²⁴

Чета је одмах упућена у Нову Варош, где се задржала два дана, а затим је пребачена у Доњу Косатицу. У недељу, 14. децембра, чету је обишао Филип Фића Кљајић и борцима саопштио одлуку ЦК КПЈ и Врховног штаба о формирању 1. пролетерске бригаде. У њен састав се требало да уђе и Посавска чета. Фића је разговарао са комунистима у чети, а после тога, на четној конференцији, објаснио политичку ситуацију и значај формирања 1. пролетерске бригаде. Том приликом Филип Кљајић је рекао и ово:

- Наше привремено одступање из Србије није пораз, јер ћемо непријатеља тући тамо где се најмање нада. Пролетерска бригада, која ће се ових дана формирати, биће увек спремна да прихвати сваки задатак Врховног штаба и да брзо оперише тамо где је народ највише очекује. Ако то затреба,²³ бригада ће без поговора ићи у све крајеве наше земље.

Затим је Фића одговарао на питања бораца, а пред одлазак је посебно разговарао с командом чете, сугерирајући да се сваки борац посебно изјасни да ли жели у Пролетерску бригаду или да се врати у Србију, према свом крају и да тамо настави борбу. Договорено је да Момчило Вукосављевић, који се вратио из болнице, прими дужност командира чете која улази у бригаду, а Александар Рашковић да формира нову чету од бораца из Посавског одреда, који су се у повлачењу нашли око Нове Вароши, и да се врати у Србију. У чети командира Момчила Вукосављевића остало је 46 људи, јер је Александар Рашковић преузео 22 друга, који су изразили жељу да наставе борбе у Србији.

У извештају Ивана Штагљара, политичког комесара Посавске чете од 14. децембра 1941. наведена су имена бораца који су изразили жељу да се врате у Србију или су из неких других разлога отпали да не ућу у 1. пролетерску бригаду и то: Милинко Бабић сељак, Александар Марковић сељак, Влаја Поповић радник, Здравко Мила-

²⁴ *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 292.

²⁵ Милосав Бојић, *Записи о мојој чети*, Београд, 1969, стр. 95.

диновић сељак, Сретен Југовић сељак, Влајко Вићентијевић радник, Јован Пенчић радник, Милета Ераковић сељак, Бранислав Грчић радник (ови кругови су отпали због здравственог стања). Боривоје Крстић сељак, Радомир Нинковић сељак, Радивој Митровић радник, Душан Поповић сељак, Радомир Вуковић сељак, Љубомир Весић сељак, Драгиша Милекић радник, Милисав Бранковић сељак, Синиша Јанковић сељак, Диша Носић сељак, Миливоје Обрадовић сељак, Милан Станојевић сељак, Предраг Ранковић сељак и Радомир Тешић.²⁶

Сутрадан је био растанак између бораца који су остали у 1. пролетерској бригади и оних који су крајем децембра кренули из Нове Вароши према Ваљеву. На том растанку било је песме и загрљаја, ратничких суза, писама за породице и других порука. Воја Зубановић је запевао, а остали подржали:

»Радници села, града,
Црвена авангарда
Освојиће цео свет«.

ПОВЛАЧЕЊЕ ДРУГОГ ПОСАВСКОГ (БЕОГРАДСКОГ) БАТАЉОНА

Штаб 2. посавског (београдског) батаљона је предузео организоване мере да војнички и политички ојача чете. У том циљу чланови штаба су обишли све четири чете и присуствовали састанцима ћелија КПЈ и актива СКОЈ-а, на којима су анализирани разлози осипања бораца, малодушност и колебање. У свакој чети у Партију је примљено по 5 - 7 нових другова из редова кандидата и Скојеваца. Оштро су критиковани неки десетари, водници, политички делегати, па и команде чета, а похвалу је добила 4. чета, јер је из њених редова најмање бораца остало. У њој је било најмање мобилисаних, а највише радника из Београда.

²⁶ Држив ВИИ к. 1641, бр.рег. 12/25. Јован Пенчић је био записан да не улази у 1. пролетерску бригаду, када је извештај послао он је ослучио да остане у чети која улази у састав бригаде.

После партијских састанака у свакој чети су одржане војничке конференције, на којима је разговарано о војно-политичкој ситуацији како у свету и Југославији тако и на подручју дејства батаљона. Речено је да непријатељ удруженим снагама настоји да угуши устанак како у Србији тако и Посавини и Тамнави као делу Србије, да је на прагу зима, али да прави борци морају уложити максимум напора за још јаче сударе са непријатељским оружаним јединицама. На тим конференцијама било је питања, коментара и храбрења.

На једном од тих састанака Драган Марковић је приметитио:

- Поједини мобилисани борци нису добро прихваћени у десетинама и водовима. Можда се и секташило према њима, а понегде се више говорило о идеји комуниста, а мање о ширини ослободилачког покрета и о дужности сваког родољуба.

- Инжењер Бранко Цветковић, политички комесар 4. чете је додао:

- Тврдим да смо у командама водова и чета морали имати више људи са овог терена, мештана, које борци познају из детињства, који су им узор по поштењу, храбрости, правдољубивости.

А Јован Дикић, политички комесар 3. чете:

- Нисмо припремили људе за вођење борбе и ван свог подручја, где су брда, планине, где нема хране и удобности које смо овде имали.

И други су слично говорили. Сви су они отворено износили проблеме. На пример Душан Шијан:

- У борбама се испољило помањкање основног војничког знања, недовољно борбено искуство, а код извесног броја бораца и одсуство дисциплине.

Или борац Радисав Борђевић из Дражевца:

- Данило Борђевић, командир 2. чете је родом из Дражевца, млад, отресит, подофицир бивше краљевске југословенске војске, а побегао је са групом бораца 18. октобра. Значи после немачког покоља у Дражевцу, у њему је настао неки кошмар и страх. Пошто му је погинуо неко из породице и блиских рођака и комшија, био

је потиштен и поколебан. Зато је с њим неопходан посебан рад, пажња.

- Нека нам све ово послужи као искуство за даље борбе и можда је боље што је пао снег »да свака зверка покаже свој траг«, - храбрио је остале Јанко Петровић, носилац Карађорђевог звезде са мачевима.

БОРБА КОД БАНЕВЦА И БАРАЈЕВА

Штаб батаљона је самоиницијативно предузео мере да реорганизоване четири чете, у којима је крајем октобра било 320 партизана, усмери поново ка Посавини, Барајеву, Липовачкој шуми. Чете су биле распоређене у селима Бељини, Манићу, Рожанцима и Слатини. У зору 28. октобра, батаљон је кренуо, са 1. четом Космајског одреда, на узвишења изнад села Баћевца, Гунцата и Бождаревца. Четврта чета је имала задатак да продире према Липовичкој шуми, а 1. и 3. чета да наступају ка Бождаревцу и Великом Борку. Са овим четама су били и чланови штаба батаљона.

Чете су наишле на заседе баћевачких четника, који су били организовани у том селу, мада је још пре рата ту постојала јака партијска организација. На десно крило заупцали су и четници из села Гунцата, али је њихов отпор лако и брзо савладан. Одмах затим су се разбежали и четници из Баћевца; побегли су са Тришом Јагковићем према Умци. Протеран је и одред »војводе« Боже Лепеничког са Уба. Партизани су заробили 20 четника и жандара а међу њима и Петра Јанковића, једног од организатора четника у овом крају. Погнуо је главу и кријући поглед тражио некога од познатих партизана. Погледима се сусрео са командиром 1. чете Добривојем Пешићем.

- Шта ћеш ти, Петре, код Косте Пећанца? - упитао је Пешић!

- Нисам за комунисте - одговорио је без устезања Петар.

- Нико те од партизана није ни звао у наше лове где видиш има честитих људи из свих партија.

- Јаки су Немци.

- Добро, а ко ти је дао пушку?
- Оии - одговорио је дрско и цинично Петар.
- Зашто? - питао је сад већ љутито Добривоје.
- Да се борим против непријатеља.
- А против којег то непријатеља? - повисио је тон Добривоје.

- Па против партизана - одговорио је сад већ помало збуњено Петар.

- Зар су теби, црни Петре, ослободиоци непријатељи, а Немци, недићевци и четници прави родољуби Србије?²⁷

Добривоје Пешић је затим саслушао и остале ухваћене четнике, који су се, без изузетка, на речима кајали и тражили опроштај. У једном тренутку четник Петар Јанковић је искочио на врата и поред стражара почео да бежи. Два партизана су била у дворишту и позвали су га да стане. Пошто није хтео, већ је појурио још већом брзином они су отворили ватру. У бежању је Јанковић пао погођен.

Тог дана борба се водила против четника и око Мељака и Великог Борка. Борце је чудило такав нагли преокрет код извесног броја људи у селима. Раније је изгледало да су готово сви били везани за народноослободилачку борбу, а само први продор јачих немачких снага, паљење кућа, убијање и пропаганда Недића поколебали су их и окренули у борбу против својих сељака и дојучерашњих заштитника и пријатеља.

- Плаћају нас, а треба од нечег живети - изговорио је на Борачком вису један човек са кокардом.

Заробљени четник Лаза Бркић је бацио пушку, кокарду и четничку легитимацију и упитао Драгана Марковића:

- Могу ли и ја са вама, они су ме мобилисали?

- Можеш, али немој да се колебаш - одговорио му је Драган.

После неколико дана Лаза је био рањен у повлачењу према Космају. Пошто је био превијен, извукао се из једне куће, сакрио у сламу и вратио својој кући, а затим ступио у недићевце.²⁸

²⁷ Драгослав Димитријевић Бели, *Баћевац у НОБ*, Београд-Барајево, 1982, стр. 19.

²⁸ М. Катић, *1941-1942. у сведочењима учесника НОБ*, стр. 246.

У току ове борбе погинула су три партизана: Бранислав Филиповић из села Лесковца, Анатол Миндеровић, радник из Београда и Борђе, избеглица из Бачке. Сви су сахрањени у заједничку гробницу, поред споменика »Палим ратницима 1912-1918«.

О овој борби недићевци су у једном свом извештају записали:

»Четници и жандарми сукобили су се код села Баћевца, око 15 км југоисточно од Умке, са једном комунистичком бандом, и у насталој борби убили 3 комуниста а 7 ранили. И на страни одреда је било губитака. Погинуо је један четник, а од стране банде заробљени: један четник и један жандарм.«²⁹

Из разговора са мештанима Баћевца и Великог Борка сазнало се да су Немци и недићевци скоро у сваком селу успели да у року од два-три дана организују четнике, да им дају оружје и муницију и да им нареде да по цену живота не дозволе приступ партизанима. За узврат су обећали да ће им увек прискочити у помоћ.

У току дана у Баћевцу је у згради основне школе одржан збор мештана на коме је командант 2. батаљона Миладин Ивановић говорио о четничкој издаји и потреби да се сачува борбено јединство народа и сложено настави борба против окупатора и домаћих издајника. На збору није било народа, као на оном првом, који је на истом месту одржан почетком октобра. Ситуација је била мучна: сељаке је тешко погодила паљевина села, били су уплашени немачким и четничким претњама и злочинима казнене експедиције у Посавини.³⁰

После збора, народ се разишао, а у школи је настала жучна расправа о судбини заробљених четника. Штаб 2. батаљона је предлагао да се стрељају само злочинци, организатори и коловође, а да се пуне сељаци који су били заведени и силом натерани. На другој страни вршиоц дужности команданта Космајског НОП одреда Јанко Марјановић је сматрао да треба ликвидирати све оне који носе четничку кокарду, легитимацију и пушку, без

²⁹ Зборник том I књ. 21, стр. 151: Преглед партизанских дејстава у Србији, октобра 1941. год.

³⁰ Д. Димитријевић Бели, *Баћевац у НОБ*, стр. 111.

обзира да ли су мобилисани или не. Док је трајала препирка, Добривоје Цекић је отишао у другу учионицу где су били затворени четници и у договору са борцима пустио кућама све оне што су се кајали и за које је знао да су мобилисани. На крају је одлучено да се заробљени четници и недићевци, чија је кривица утврђена, стрељају, а остали који нису били пуштени кућама да се спроведу даље, до доношења коначне одлуке. Касније је већина њих стрељана, по наређењу Јанка Марјановића.³¹

Истог дана предвече 2. и 4. чета, са космајским четама, пребациле су се у Багрдан, а 1. и 3. чета у Велики Борак.

Пошто је добијено обавештење да ће сутрадан, 29. октобра, Немци напасти партизанае, наређено је да чете буду на опрезу, да борци спавају у оделу и уз оружје и да се појачају страже и извиднице.

БОРБЛ КОД БАГРДАНА И ВЕЛИКОГ БОРКА

Немци су имали тачне податке о партизанским снагама које су покушале да продру на терен београдске Посавине и о току борбе против четника, недићеваца и жандара. Одмах су интервенисали. Сачинили су свој план и 29. октобра у више колона и са разних страна кренули према Баћевцу, Барајеву и Великом Борку. Један батаљон ојачаног 125. немачког пешадијског пука пребацио се камионима из Рипња преко Липовичке шуме и кренуо ка Багрдану. Са њим је био и одред недићеваца, јачине око 150 људи, а водичи су му били четници из Гунцата. Друга колона овог пука пребацила се камионима до Мељака, а онда пешице продужила преко Баћевца у правцу Великог Борка. Трећа колона истог пука је камионима дошла до Шиљаковца, а одатле пешице, такође ка Великом Борку.

Партизанска извидница је открила наступање Немаца и недићеваца ка Багрдану и отворила ватру, а онда се

³¹ Исто, стр. 112. Јанко Марјановић је оштро ноступио према мобилисаним четницима. Већина сељака симпатизера НОБ, сматрала је то грешком. Иначе, Јанко Марјановић, крајем новембра 1941, на Руднику је нестао и више се не зна шта је било с њим.

повукла до главнине. У то време партизанима у Багрдану је дељен доручак. У почетку је код бораца у селу настао велики метеж и гужва, али се све брзо средило. Команде чета и Штаб батаљона су интервенисали и наредили да се хитно заузму већ раније одређени положаји. Доручак је просут, а борци су запосели положај на брду изнад Багрдана и код гробља. Ту су сачекали немачки стрељачки строј и отворили ватру из пушака, пушкомитраљеза и тешког митраљеза. Немци су залегли у заклоне и отворили пешадијску, минобацачку и артиљеријску ватру. Борба је са малим прекидима трајала више часова. Нико се није померао. По подне је стигла и немачка коњица која је покушала, обухватом десног крила, да заобиђе партизанске положаје и да им зађе иза лећа. У таквој ситуацији партизани су се повукли према Лисовићу и Космају. У тој борби губици Немаца и жандара нису утврђени, а партизани су имали једног погинулог и једног рањеног борца.

Истог дана у јутарњим часовима Немци су напали 1. и 3. чету 2. посавског батаљона у Великом Борку. Отпор партизана је био снажан. Само на тренутак у једном воду је завладала паника, јер су им Немци послали групу војника иза лећа. Немци су појачали свој напад и фронтално су ишли на положај партизана. Тукли су из минобацача. Борци вода су одбацили групу Немаца која је покушала да их опколи. Затим су се, по наређењу командира Добривоја Пешића, у трку повукли. И већина других делова је отпочела да се повлачи. Најодважнији су својом ватром успоравали надирање непријатеља да би се главнина могла повући. Преко чистине и низбрдице одступницу су штитили Добривоје Пешић, командир, Иван Вондарчек, политички комесар и пет бораца са пушкомитраљесцем Бркићем. Милорад Бркић Ицин је тукао из пушкомитраљеза и задржавао надирање Немаца испред себе. Рањен је и извучен од другова, а Добривоју Пешићу је изрешетана пелерина на више места. Убијена су два, а рањено више Немаца. Погинуо је један партизан, а пет их је рањено.

Одмах по уласку у Багрдан Немци су попалили кафане у којима су партизани коначили, као и десетак других

зграда, а затим су похватили известаи број мештана и потерали их да затрпавају рупе на друму да би се могла кретати њихова моторизација. По извршеном задатку су Немци из Багрдана продужили за Бељину где су ухватили и стрељали неколико сељака из Бељине и Бождаревца. Сутрадан с', преко Манића, Стојника и Баба, отишли за Раљу и Рипањ. У Великом Борку Немци су запалили школу, око 60 кућа и више других зграда у центру села. За одмазду су стрељали 14 сељака, а затим су напустили село и вратили се у Рипањ.³²

Немци су у извештајима о борби код Багрдана и великог Борка писали да је задатак 125. пешадијског пука био »да изненадном полицијском акцијом онемогући појаву устаника на подручју јужно од Београда (између реке Дунав код Гроцке - Сава и линије Степојевац - Космај - к. 628 - Сеона) и тиме омогући Београду дотур животних намирница с југа«. У вези с тим једна трећина пука увек је била у приправности да крене у акцију на даље два часа по пријему наређења.³³

БОРБА У ДРЛУПИ

Крајем октобра и почетком новембра 2. посавски (београдски) батаљон био је смештен у селима Дрлупи, Сибница и Рогача. Батаљон је добио задатак од Штаба Посавског одреда да и убудуће дејствује самоиницијативно, а према ситуацији на терену и да чврсто сарађује са Космајским и осталим суседним одредима. Штаб батаљона се договорио са Штабом Космајског одреда о распореду чета и утаначио међусобно садејство у борби. Тих дана је било мањих сукоба са недићевцима и четницима који су покушавали да, као немачка претходница, одбаце партизанске снаге даље од Београда према Руднику.

И поред честих, готово свакодневних борби и покрета, батаљон није запостављао политички рад у својим јединицама и са народом. Све више су се активирале партијске организације у четама. Уз то појачавани су напори

³² Исто, стр. 112, 113.

³³ *Зборник*, том. XII, књ. 1, док.бр. 204.

на војничком и политичком учвршћивању јединица. Са борцима су прорађивани чланци из »Борбе« и »Билтена«, читане вести и други погодни материјали. Организоване су и културно-забавне приредбе, у чему се истицала Вера Црвенчанин.³⁴

У Рогачи је 6. новембра, организована приредба за народ и један део бораца Батаљона. Уводну реч је имао Брана Цветковић. Говорио је о вековној тежњи српског народа за слободом и његовој жељи да се бори за достојнији живот свих људи, о томе како народ најбоље види ко су његови прави синови, а ко издајници. Нагласио је да је КПЈ повела борбу заједно са свим родољубима Србије и целе Југославије за ослобођење отаџбине од окупатора и за ново уређење државе. Затим је Вера Црвенчанин, пошто је у селу нашла хармоникаша и виолинисту, уз њихову пратњу рецитовала родољубиве и револуционарне песме, а непотпуни хор 4. чете је отпевао »Хеј, Словени«, »Падај сило и неправдо«, »Ој, Мораво, моје село равно«, »Пошо Хитлер на Руса, па се буса у прса«, »Сељаци са поља и фабрички радници« и неке друге песме. Као и увек приредба је завршена веселим »Врапцем«.³⁵

Четвртог новембра Штаб батаљона је из Рогаче упутио Добривоја Цекића, Михајла Јоксића и Миливоја Катића да дотерају муницију која је остала у магацину, код одборника, у селу Дражевцу и Конатицама. Путовали су ноћу и избегавали сусрете са сељацима. Познавали су терен. Стигли су у Дражевац у кућу Михајила Јоксића. Његова жена их је обавестила да су четници однели сву муницију, која је била код Михаиловог брата од стрица и да стално прете партизанским породицама.

Каква је ситуација била у оближњим селима илуструје казивање Миливоја Катића:

У току ноћи смо прешли у Цекићеву кућу, у Лугу. Ту смо преноћили. Јуче ујутро, још док се густа магла није дигла, Цекић ме је послао у Конатице код Пере Јеремића у чијој кући је био један наш магацин. У кући сам затекао Перу, његову жену и сина. Чим сам ушао у кућу, ње-

³⁴ Милорад Дрењанин, *Посавина и Тамнава у ИОБ*, Мемоарска грађа, стр. 81.

³⁵ Изјава Vere Црвенчанин, дата аутору 1986. год.

гов син изиђе. Затим ми Пера исприча да су дошли четници и однели све што су нашли. Био је уплашен. Рекао сам му да за мном долази цео одред, да је у Пољанама и да ће он за робу одговарати. У то се зачу лавез паса. Пера скочи, узне пушку и истрча напоље. Нисам се одмах снашао, јер ме је његова жена заговарала. Скочих и ја и поћох за њим напоље. Домаћица поче да плаче и изаће замном у кухињу. Отворих спољна врата и видех Перу пред кућом са упереном пушком и прстом на окидачу. Руке су му лрхтале.

- Руке у вис! - викнуо сам.

- Ја морам да те предам четницима, али ћу гледати да те спасем, одговорио је чика Пера дижући руке изнад главе.

У том моменту се из села зачу пуцањ. Пера се окрете. Ја искористих тај тренутак, ударих га ногом у стомак и скочих у страну. Пао је, али је у паду опалио метак, те зрно просвира поред мене и заби се у зид. Његова жена, која се тог тренутка нашла на вратима, врисну и паде на праг. Помислио сам да је погођена, али она закука и поче да нариче. Ја прескочих ограду више куће и утрчах у виноград. Извадих пиштољ и испалих цео шаржер према Пери, који је пуцао за мном. Из села се тада зачу митраљески рафал. Не сетих се да је Перин син отишао по четнике. Испалих још један шаржер и бацих једну бомбу према Периној кући, а потом се повукох у шуму, између Баљевца и Дражевца».³⁶

Катић је трчећи стигао до Цекићеве куће и испричао шта се десило. Цекић је предлагао да сачекају ноћ и да заједно оду код Пере у Конатице, да виде шта му је било. У међувремену је ушао у кућу брат Цекићеве жене Злате, Будимир Стублинчевић, који је био четовоћа у селу. Партизанска тројка се склонила у другу собу. Будимир је обећао да ће покушати да спасе Добривоја Цекића ако се врати. Злата је предложила да је најбоље да иду својим путем, а она ће се као мајка бринути о деци».³⁷ Чим се смркло напустили смо Цекићеву кућу.

³⁶ М. Катић, *1941-1942 у сведочењима НОБ*, стр. 248, 249.

³⁷ Исто, стр. 249.

Недићевци и четици у Венчанима су били обавештени да се у Рогачи и Дрлупима налазе партизани. Зато су се организовали и кренули у напад. Командант 2. батаљона Миладин Ивановић је у свом дневнику овако описао ову борбу:

»Око осам сати, 12. новембра, ево нас у селу Рогачи, испод планине Космаја. Обрадовали смо се кућама - одморићемо се. Борци су журно поред рјечице Турије пали. Пљускају се по лицу да се колико толико разведе, перу ноге да их одморе - спремају се за починак. Одједном, ту изнад нас, на коси према селу Дрлупи, митраљез је заклокотао - оштро као ловачки кер. Онако како смо се затекли, брзо смо на косу истрчали - без реда и борбеног поретка, како је ко стигао.

Недићевци из Венчана и четници из Јунковца рано ујутро напали су нашу Прву чету у селу Сибници. Послије краће борбе чета се према селу Слатини повукла. У том времену, недићевци и четници примијетили су низ планину Космај према селу Рогачи, нашу колону. Кад су стигли у Дрлупу, на нас су ватру отворили. И ми на њих. Ватра се заталасала - панично. Јече шуме, проламају се јаруге - читав дан. А положаји се не помијерају. Тек у касно поподне сјетила се Прва чета београдског батаљона и од Слатине напала недићевце и четнике у Дрлупи с лећа. И они су у паничном трку напустили борбу. И према Венчанима и Миросаљцима одмаглили.

- Браво, Прва!

А ми смо ту на положају седам наших другова из Четврте чете Београдског батаљона сахранили. Међу сахрањенима су и водник Илија Обсеница, партијски руководилац чете Стеван Бракус, Борће Огњановић и други. На преноћиште смо се смјестили у селима Рогача и Дрлупа.

У данашњој борби ниједан наш борац, ниједно одељење и ниједан вод нијесу напустили положај - сви до једног, до краја борбе остали су на одређеним положајима. Који је томе узрок није лако рећи - можда зато што су се наши редови очистили од оних којима наша борба није за срце прирасла, од њих који су у борбама панику стварали и самовољно положај и борбу напушта

ли; или можда зато што смо кризу, коју смо имали задњих двадесетак дана пребродили, или можда зато што смо испред себе, не много агресивног противника - недићевце и четнике - имали. Њих смо и до сада тукли - у Мељаку, у Баћевцу, у Манићу и у другим сукобима са њима. А поставља се питање - да смо данас испред себе агресивног противника, као што су рецимо Немци, имали, да ли би исход данашње борбе био какав је био? Но надајмо се да ће и Немци једнога дана, као данас недићевци, испред нас бјежати. Или су можда сви наведени узроци заједно узрочили да су се наши борци данас, тако рећи први пут, дисциплиновано - војнички и ратнички понашали».³⁸

КА БЕЛАНОВИЦИ И РУДНИКУ

Штаб 2. посавског (београдског) батаљона и Штаб Космајског одреда, преко својих симпатизера, су сазнали да се у оближњим непријатељским гарнизонима налазе: у Раљи 150-200 недићеваца под командом жандармеријског мајора Милана Калабића, у Сопогу око 80 жандара и четника под командом Стевана Ракића полицијског писара из Београда и нешто Немаца, у Аранђеловцу већа група Нехмаца и недићеваца, у Младеновцу око 200 Немаца и толико недићеваца, у Барајеву четници Косте Пећанца, у Јунковцу четници војводе Никчевића, у Орашцу четници, итд.

Тих дана Немци и домаћи издајници свакодневно су добијали нова појачања из већих гарнизона, с циљем да стежу обруч око партизанских јединица и да их униште или отерају према југу. Натерали су народ, а сами су обезбеђивали, да посече дрвеће са обе стране пута до 500 метара удаљености.

Будући да су се делови Посавског и Космајски одред налазили на домаку пруге Београд - Ниш, непријатељ је предузео све мере да их одатле отера и уништи. Ти главови су допрли до руководства партизанских јединица која су углавном сама доносила и мењала одлуке.

³⁸ М. Ивановић, *Београдски батаљон*, стр. 39.

Увече, 13. новембра, после борбе у Дрлупи, састали су се у Рогачи, Штаб Космајског одреда и непотпуни Штаб 2. посавског батаљона. Командант Миладин Ивановић је предлагао да се иде до Белановице и да се прибави муниција у којој су јединице оскудевале, али Штаб Космајског одреда није подржао тај предлог, јер је сматрао да се заједнички још могу одржати на простору Космаја.

Тих дана су често вођене борбе на суженом простору. Петнаестог новембра упућене су патроле 2. посавског батаљона према селу Влашко Поље и ка железничкој прузи од Кораћице и Пружатовца. Оне су стигле близу Младеновца. Немци су закључили да може доћи до напада партизана и на град. Зато су заједно са недићевцима и четницима, предузели акцију и кренули према четама 2. посавског батаљона. Борба је трајала цео дан, са наизменичним нападима и противнападима са обе стране. На крају - ништа се није променило. Немци и недићевци су одступили у град, четници у њихова села, а 2. посавски батаљон у Велику Иванчу. Резултат читаве борбе је био - неколико непријатељских војника је остало на попришту сукоба, а на страни партизана неколико бораца је рањено. У лево раме рањен је и водник Милојко Филипчевић.³⁹

У суботу, увече, 15. новембра у селу Стојнику одржан је поново састанак Штаба Космајског одреда и Штаба 2. посавског батаљона, и на њему се расправљало о ситуацији на терену и о мерама које се морају предузети. Сви су се сложили са ранијим предлогом Миладина Ивановића да се јединице повуку на слободну територију ка Белановици ради кратког предаха и набавке муниције. У том циљу извршене су припреме и колона је кренула 16. новембра увече. Водич им је био Сретен Ломић, секретар партијске ћелије из Велике Иванче. Ради јединственог руковођења колоном било је договорено да у току покрета здруженом формацијом командује командант 2. посавског (београдског) батаљона.

³⁹ Миладин Ивановић, рукопис, стр. 107.

Сутрадан, колона је преко Букуље стигла у село Гараше, где је требало да се борци одморе. Али ускоро су извиднице обавестиле да су непријатељске снаге заузеле Белановицу. Значи, морао се мењати правац. Због тога, борци су кренули према Руднику. Први циљ је био село Јеловик. У међувремену, дошло је до акције непријатеља. Из Белановице су кренули недићевци и четници према партизанским јединицама. Ускоро је дошло и до борбе. Партизани су застали и заузели погодне положаје. Отворили су ватру на противника, који је, уз погрдне псовке отворио ватру из свих оружја. У муницији нису оскудевали. Удружени, недићевци и четници су покушали и са јуришима, али су били приморани да се врате на полазни положај. Викали су: »Предајте се!« »Немци су код Москве!« »Мајку вам комунистичку«, итд. У борбу је уведена и 4. чета која је до тада штитила рањенике и комору. Један део партизанске колоне наставио је да прелази реку Босут, код села Драгоља, на путу ка селу Босут. Том приликом погинуло је неколико бораца из 2. посавског (београдског) батаљона, међу којима и Стеван Бурђевић Трошаринац, водник, а рањен је Вељко Сремачки, командир чете.

У овој борби Команда жандармерије доставила је 18. новембра 1941. извештај Недићевом Министарству унутрашњих послова. У том документу је речено:

»Командант Колубарске групе мајор г. Калабић депешом, послатом 17. новембра о.г. из Аранђеловца, јавља: 'Данас ми је јављено да се концентрисало до 480 комуниста на простору око села Гараша, Босута и Драгоља. Комунистичка колона састојала се је од Космајских и Посавских одреда, која је ишла у правцу Рудника ради снабдевања муницијом из зимовника. Одмах сам упутио три стотине четника Равногораца и сто мојих војника да их нападну. Борба је отпочела у 15 ч. и завршена око 18 ч. у реону села Драгоља и Босута. Убијено је 64 комуниста и 1 ухваћен. Наши губици један добровољац погинуо и један Равногорац рањен. Одред се у 20 ч. вратио у Белановицу ради попуне муниције, доневши плен који је остао од разбијених комуниста. Сутра, 18 новембра о. г., у 7 ч. цео мој одред од 150 људи и 300 Равногораца под командом капетана Еугена Звержвановског и мајора

Корачека Милојка иродужује гоњење разбијених комуниста правцем Горња Трешњевица - Шаторња. Према извештају заробљених комуниста, сви њихови одреди са Космаја повучени су у правцу Рудника, остављајући тројке по селима ради ликвидирања заробљених комуниста својим кућама и вршења атентата'⁴⁰.

Осамнаестог новембра, у преподневним часовима, колоне 2. посавског батаљона и Космајског одреда стигла је пред варошицу Рудник, која је већ дуже време била слободна. На улазу у насеље команде су зауставиле јединице и наредиле да се борци очисте, утегну и стројевим кораком уђу у Рудник. Доласку у Рудник борци су се радовали и спонтано су почели певати борбене партизанске песме. Посавци су прихватили песму космајских партизана:

»Хеј, космајски партизани,
напред сад!
Лзутој борби време дође крај,
рудник, сељак, неће више бити роб!
Напред! Напред!.. «

4

Чим би једну песму завршили, борац Душан Умчанин је започињао својим изразитим баритоном нову:

»Нема сељака, нема јунака,
као што је био Губец Матија«.
Или:
»Омладино са свих страна,
зовемо те ближе нама«.

Миладин Ивановић и Добривоје Цекић су корачали поред колоне, подстичући борце да наставе са новим песмама. Заорила се популарна шумадијска песма, коју су сви борци прихватили:

Пшеница је класала, Шумадија гласала,
Шумадија наша дика биће република,
Шумадија наша нана, пуна партизана.

У Руднику је Команда места одредила зграде за смештај. Извршен је распоред по четама. У Рудник је стигло 260 бораца 2. посавског батаљона и око 200 бора-

⁴⁰ Архив ВИИ, к.52, рег.бр. 48/3.

ца Космајског одреда. У путу је изостало само неколико бораца.

Тог дана, у варошици Рудник, борци Посавине и Космаја сусрели су се са борцима 1. батаљона 1. шумадијског партизанског одреда. Ратници су заиграли заједничко коло у центру слободне варошице. Надметали су се у игри и у песми. Свирала је по нека усна хармоника и виолина.

Ту су у 2. посавском батаљону извршене мање кадровске промене, у две чете. За командира 2. чете постављен је Павле Илић Вељко, капетан југословенске краљевске војске, а за командира 3. чете Боривоје Животић Жабац, потпоручник југословенске краљевске војске. Њих двојица су тих дана прекомандовани из Космајског одреда у овај батаљон. Борцима су образложене промене и они су их без примедби прихватили. Међутим, већ после једног сата у тим четама се чуло и по неко незванично питање и гунђање.

- Зар ми немамо командира из наше средине?
- Зашто баш официри?
- Ко зна како ће нас притегнути!

Политички комесари чета су ступили у акцију. Смирено су објашњавали и убеђивали оне који су испољавали незадовољство. Павле Илић је то чуо и са осмехом се умешао у разговор.

- Можемо и Бора и ја бити и борци са вама. Ми смо зато и дошли у партизане. Лакше би нам било. Ако имате свога човека, то се лако може изменити.

Завладао је тишина у соби. Покретачи »бунта« су сагли главе и објаснили да су то само онако, без размишљања, разговарали. После два-три дана су прилазили Вељку и Бори и извињавали се за учињено.

БОРБА НА РУДНИКУ

У склопу плана непријатељске офанзиве која је усмерена на Ужичку републику и ка заузимању Горњег Милановца, Чачка, Косјерића, Пожеге и Ужица, наређено је генералу Шталу, команданту немачке 714. дивизије, чији

се штаб налазио у Тоиоли, да очисти подручје Колубарског басена и простор између Аранђеловца и Рудника и да заузме Рудник. У том циљу Штаб је ангажовао 741. пешадијски пук, 220. противоклопни дивизион и 660. артиљеријски дивизион. Ангажоване немачке снаге су бројале око 3.500 војника и имале су 12 хаубица, 3 тенка, 4 оклопна аутомобила, више минобацача и тешких митраљеза. У исто време покренуте су, на овом сектору, јединице недићеваца и четника, обједињене у трупе Шумадијског кора. Разумљиво, сва та сила није пошла на Рудник.

Ради договора о одбрани Рудника, увече, 19. новембра, у вили »Цацк«, одржан је заједнички састанак којем су присуствовали: Милан Илић Чича, командант Шумадијског одреда, Душан Петровић Шане, заменик политичког комесара Шумадијског одреда, Душан Дугалић, командант 1. батаљона Шумадијског одреда, Борће Јовановић Јарац, политички комесар Космајског одреда, Миладин Ивановић, командант 2. батаљона Посавског одреда, Добривоје Цекић, заменик команданта 2. посавског батаљона, Павле Илић Вељко, командир 2. чете 2. посавског батаљона, Синиша Николајевић, командир 4. чете 2. посавског батаљона, Вељко Томић, командант места у Руднику и још неколико другова.⁴¹ На састанку је прихваћен предлог Милана Илића о распореду јединица: правац од Шаторње требало је да брани из рејона Јарменоваца, Шумадијски батаљон, правац од Аранђеловца 2. посавски (београдски) батаљон, а правац од Белановице, бочним дејством из рејона Брезовица, Космајски одред.

Спроводећи припреме за одбрану Штаб 2. посавског батаљона евакуисао је рањенике из свог батаљона преко Горњег Милановца за Чачак и Ужице и наредио да се 20. новембра у 9 часова построје све чете пред школском зградом, да би се борцима поделила муниција која је стигла из Ужица. Изненада су тог дана наишла два немачка авиона и почели бомбардовати варошицу. Придружило им се још неколико. Настала је пометња и паника. Штаб батаљона је успео, уз помоћ команди чета, да извуче јединице из варошице и да заузму положај на об-

⁴¹ Миладин Ивановић из необјављеног рукописа, стр. 121.

лижњим косама. Комаидири и водници су настојали да борци заузму што боље заклоне, ровове.

О тим прииремама за одбрану положаја на Руднику Миладин Ивановић, командант 2. батаљона, је у својим сећањима забележио:

»Борци се за дочек немилих гостију спремају - уређују положај за одбрану: испод себе зидају камење, копају ровове невјешто. Старјешине их поправљају.

- Момци, дубље - дубље - није то ништа. Ако хоћете да вас заштити морате дубље. То твоје Влаиша братац, ама баш ништа није. Ту се ни квочка не би могла налећи. Дубље братац ако хоћеш да те не чвокне.

- Свеједно ми је друже Синиша - ако хоће да чвокне и у рупи ће наићи.

- Е, братац, није баш тако. Кад ти око ушију зазврји, видећеш да није тако. А је ли нашој борби потребан мртав или жив човек?

- Жив!

- Е, онда копај, главу од њиховог метка да сачуваш. Нису људи те рупе цабе измислили. Од њих је велика корист. У њима је снага одбране».⁴²

Чим је престало бомбардовање, Немци, недићевци и четници су се покренули у напад. Јединице 2. посавског батаљона и других одреда на широкој и развученој линији фронта пружиле су јак и добро организован отпор противнику. Оне су сачекале непријатеља са блиског одстојања и осули ватру из свих оруђа. Међу непријатељским војницима чула се вика, урлање, наређење за напредовање. Препуцавање је дуго трајало, а у поподневним часовима јединице су из одбране кренуле у противнапад. То је био заједнички удар Посаваца, Космајаца и Шумадинаца. Међусобно су се такмичили ко ће брже и вештије одбацити и терати непријатеља. На тај начин непријатељски напад је био сломљен.

Сутрадан, 21. новембра, немачки авиони су поново бомбардовали варошицу Рудник. Порušили су много кућа и објеката. Непријатељске снаге су, такође, извршиле нови напад, који је почео око 10 часова. Борба је трајала више сати.

⁴² Исто, стр. 227.

Ево описа тог напада у сећањима борца Радомира Игњатовића:

»Огранак планине Рудника ври од прилеглих партизана, који жељно очекују команду па да саспу своја смртносна танад у непријатељска тела. Непријатељ се приближио на око четири стотине метара, када се са леве стране чу команда:

- Пали!

- Пррр, пррр, пррр... - затрешта партизански лаки »шарац« из бусије, па се зачас створи општа врева. Није се више знало ко и одакле пуца.

- Фијууу, фијууу, фијууу! - свирали су неиријатељски меци и забадали се у земљу и дрвеће.

- Та, та, тата, тата, та... - тукао је Шарићев пушкомитраљез један узани простор у близини моста, на којем су падали рањени и мртви.

- Драм! Драм! - одјекнуше mine из тек приспелог бацача. Борба се није дуго водила. Минобацач је одвратио четнике од њихове намере. Цев Шарићевог пушкомитраљеза од непрестаног дејства нагло се загрева. Крај њега, у заклону, лежи Вучета и блатом хлади цев која почиње да добија љубичасту боју. Послушни »брно« гута метке и испаљује их.

И цев моје пушке је врућа. Да ли сам иког убио, нисам знао. Видео сам само како су падали. А од чијег метка? Ни да ли су падали погођени. Ко би то у тој општој вреви могао знати. Зажалио сам само што нисам пушкомитраљезац, па да их онако као Шарић немилице обарам. Зарекао сам се да ћу отети од непријатеља пушкомитраљез. Тада ће ми га сигурно командир доделити. За собом имам више од месец дана искуства. А у рату човек брзо учи.

Мрак се полако хватао. Сиви облаци стајали су на врховима брда. Пушчана и митраљеска ватра постепено се стишавала. Најзад престаде. Непријатељ се изгуби са видика. Одступио је у правцу Белановице«.⁴³

Изгледало је да Немци и њихови помагачи не могу заузети Рудник и Горњи Милановац. Они су и 22. новем-

⁴³ Радомир Игњатовић, *Непроспаване ноћи*, Београд, 1964, стр. 175.

бра слали извидице и покушавали на разне начине да заузму варошицу.

Пошто недићевци и четници нису успели извршити задатак постављен од својих господара, генерал Штал је, по наређењу генерала Бемеа, одлучио да 23. новембра употреби јаче снаге и на сваки начин заузме Рудник. Опет су отпочели напад бомбардовањем Рудника. Магла им није ишла на руку. Тукли су по оближњим шумама и брдима. Они су, рано у зору, кренули из два правца: Колубарска недићевско-четничка група из правца Белановице, а делови 740. немачког пешадијског пука, са недићевцима, од Тополе и Јарменоваца.

Немци и недићевци су се вешто приближавали и пребацивали. Тек када су се добро примакли отворена је снажна и прецизна ватра по њима. Устукнули су, а онда поново кренули. Други посавски (београдски) батаљон је упорно бранио коту 705 и положај код Великог и Малог Кеља и код Великог Брда. Ево и детаља из сећања Миладина Ивановића:

»Митраљези као загрижени пси реже - оштро. И код Космајаца. И код Шумадинаца. Они стопу по стопу до брда Вилуја узмичу. На Вилују ураганска ватра пламти. И код нас на Великом Брду и Великом и Малом Кељу, све ближе, све јаче - на стотињак корака, на педесетак. Онда су бомбе као помамне рикнуле. Треште брда, урлају јаруге, јечи планина, челична парчад око нас земљу рију«.⁴⁴

Заиста, борба је била оштра и дуготрајна. Противник је био јачи и са савременијом техником. Око 16 часова из Тополе је стигла немачка артиљерија која је жестоко гађала партизанске положаје. У редовима бранилаца по-нестајало је муниције за пушкомитраљезе. Непријатељске снаге су успеле да натерају партизанске јединице на повлачење и да заузму Рудник.

Недићевци у свом извештају не говоре о учешћу немачких снага у овој операцији, већ истичу своје заслуге. Ево примера:

»Српски оружани одреди, помогнути сељачком милицијом, разбили су комунистичку банду од 5 - 600 људи која је држала варошицу Рудник. Борба је трајала

⁴⁴ М. Ивановић, исто, стр. 128.

од зоре па еве до поподне, када су у варошицу ушли српски оружани одреди. У току борбе убијено је 150 комуниста а на страни српских оружаних одреда био је један мртав и 8 рањених. После заузећа Рудника српски оружани одреди наставили су чишћење теренак.⁴⁵

Јелинице" 2. посавског батаљона су се повукле у село Сврачковце, код Горњег Милановца. Ту је констатовано да је батаљон имао доста погинулих и рањених бораца. У својим сећањима Иван Вондарчек Вањка је, поред осталог, описао и своје рањавање:

»Метак ме је погодио у ногу испод кука. Изгледало ми је то као какав ударац батином. Пао сам. У том часу поред мене, шиштећи, паде ручна бомба. Дохватим је онако лежећи и одбацам што сам даље могао. Кад су замрли звуци експлозије видим да су ми чизме пуне крви и да ми у помоћ већ пристижу наши. По превијању пребацили су ме колима у Чачак. Тамо су ме окупали и поново превили. Лијечник је рекао: За сада немој ништа да једеш. Таква је рана?

Тек што сам уснуо, дижу све рањенике. У отвореним вагонима пребацују нас у Ужице. Смештају нас у зграду банке«.⁴⁶

Одатле је Вањка пребачен на Златибор, где је срео још неке рањенике из свог батаљона и Посавског одреда.

Двадесет четвртог новембра Штаб батаљона набавио је муницију и храну за борце у Команди места у Горњем Милановцу. Увече је одржан у Сврачковцима заједнички састанак свих партизанских команди, које су и до тада чврсто сарађивале на Рудничком сектору. Придружила им се Команда Љубићке чете чачанског партизанског одреда. Том приликом критиковани су недостаци у повлачењу и решено је да се идућег дана борци што боље одморе, одрже своје састанке и да се припреме за напад на Рудник, планиран за 26. новембар.

Истог дана у четама 2. посавског батаљона одржани су састанци партијских ћелија и актива СКОЈ-а и том приликом примљен је изванредан број кандидата и СКОЈ-

⁴⁵ *Зборник*, том I кн>. 21, стр. 177. Овде се неистинито говори о партизанским губицима.

⁴⁶ *Београдски бата, ЂОН*, стр. 40.

еваца у КПЈ. Уз то критички је оцењено држање појединих бораца и старешина у повлачењу из Посавине и држање у борбама на Руднику.

- Увек може боље, - рекао је на састанку своје ћелије Сима Кеџман.

Општи утисак је био да су сви били задовољни са напретком који је учињен у тим борбама. У вишедневним борбама изгубљено је неколико другова, а неколико их је теже или лакше рањено.

Сутрадан су непријатељске снаге кренуле из Рудника према Горњем Милановцу. У једновременом нападу су учествовали љотићевци, недићевци, Пећанчеви четници, жандари и четници Драже Михаиловића, уз садејство Немаца. Јединице су хитно заузеле одређене положаје и пружиле јак отпор противнику. Храбро су се показали и Космајци и Шумадинци. У заједничком напору су успели да натерају непријатеља на повлачење.

О борби у току тога дана квислиншки командант Милан Калабић је из Белановице упутио извештај лично Милану Недићу, председнику министарског савета, у коме се каже:

»По заузећу Рудника група одреда српске војске, у сарадњи са сеоским добровољцима, предузела је покрет ка Горњем Милановцу у циљу заузимања овог.

Покрет је предузет 25. новембра и 9.00 часова, у три колоне. Циљ покрета је био да се у току 25. новембра заузме припремни распоред за напад на Горњи Милановац. Десна и лева колона избиле су на означене циљеве. Међутим, средња колона наишла је на једну врло јаку комунистичку колону која се кретала преко села Мајдана. Како је владала веома густа магла колона је била изненађена нападом комуниста, те се развила врло јака и крвава борба по непознатом терену. Упркос огромне надмоћности комуниста, колона је издржала напад. Са резервом са којом сам се лично налазио извршили смо енергичан противнапад и успели да зауставимо даље напредовање комуниста ка Руднику. У току ноћи између 25. и 26. наше групе извршиле су препад на комунисте

који су избили из села Мајдана, док су групе остале на својим положајима за непосредну одбрану Рудника».⁴⁷

Предвиђени напад на Рудник почео је, по плану, 26. новембра, у зору. Свака јединица је имала свој правац дејства: 2. посавски батаљон од косе Буревица према Великој и Малој Кељи и према варошици. Космајски одред десно од тог батаљона, укључујући пут Горњи Милановац - Рудник, Чачански батаљон из рејона Рудника олова - десно од Космајског одреда, а Шумадијски батаљон са косе Виљуј према Руднику.

Други посавски батаљон кренуо је у напад тачно у 6 часова: 2. чета на левом крилу према Кељи, 1. чета до комуникације Горњи Милановац - Рудник, 4. чета између 1. и 2. чете, а 3. чета у батаљонској резерви. Чете су се обавриво прикрадале и започеле борбу на свом сектору. Делимичан приказ борбе дао је у својим сећањима командант Миладин Ивановић. Поред осталог он је записао:

»Оштра митраљеска и густа пушчана ватра недићеваца и четника приковала нас је за голу ледину. И ми врло споро напредујемо - стопу по стопу милимо. А кад је наша 4. чета сјеверно од Великог и Малог Кеља извршила маневар, распалила је у бок и леђа по њима у Руднику. Онда су наше 1. и 2. чета извршиле јуриш. И Космајци. И Чачани. Недићевци и четници на врат на нос побјегоше - према Аранђеловцу, према Белановици. И ево нас око 11 сати, 26. новембра поново у нашем градићу. И на старим положајима».⁴⁸

Вероватно уплашен или разочаран неуспехом у овој борби Милан Калабић је овако известио Милана Недића, председника »српске« владе:

»Авадесетшестог новембра у 7 часова, комунисти су извршили масован напад на варош Рудник. Напад су извршиле свеже снаге које су у току ноћи између 25. и 26. новембра, доведене из Ужица у Горњи Милановац. Међу овим снагама највећим делом налазили су се Црногорци (!) јер су се у току борбе чули узвици: 'Напред партизани! Напред браћо Црногорци! Живео друг Стаљин!' У нападу

⁴⁷ Архив Института радничког покрета Србије, Материјали за утврђивање ратних злочина, док. бр. 144.

⁴⁸ М. Ивановић, рукогш, стр. 139.

је учествовало, без претеривања преко 3.000 комуниста (!) Комунистичке јединице располагале су великим бројем аутоматског оружја, а нарочито митраљезима. Поред овога, имали су велики број бацача мина. У односу на њихово наоружање, ми смо скоро сиромаси у аутоматском наоружању. После крваве борбе у којој је на нашој страни избачено из строја 6 активних официра и око 70 до 80 мртвих и рањених, наше снаге пред огромном надмоћношћу комуниста и услед недостатка муниције морале су напустити варошицу Рудник и повући се у заселак Варнице где држе положај.

У духу добијених наређења, поновни напад на Рудник предузећу 28. новембра. Молим да се безусловно поступи по мом захтеву за рад немачке авијације у току 27. новембра».⁴⁹

О овим борбама писала је и ужичка »Борба«. У њој је на првој страни објављена следећа вест:

»Велики пораз недићеваца на Руднику - Положај, 26. новембра.

Врховни штаб Народно-ослободилачких партизанских одреда Југославије саопштава:

20. о.м. издајничке недићевске банде су, уз помоћ авијације, извршиле напад на наше положаје на Руднику. Овај напад сломио се пред снажним отпором партизана.

Привукавши нове снаге, недићевци су извршили нов напад од Белановице према Руднику 23. и 24. о.м. Наше снаге биле су принуђене да се трнутно повуку пред бројно надмоћнијим непријатељем.

25. о.м. партизанске снаге су са својих положаја прешле у општи противнапад. После жестоке битке у току овог као и следећег дана, наши одреди су потукли недићевске банде, потпуно их разбили и одбацили с Рудника према Белановици.

У овој борби недићевски издајници имали су знатне губитке у мртвима, рањенима, заробљеницима и ратном материјалу. Међу погинулима, које су оставили на бојишту, налазе се и два петоклонашка официра - један капетан и један поручник. Заплењена је већа количина

⁴⁹ Архив Института радничког покрета Србије, Материјал комисије за утврђивање ратних злочина, док. бр. 144.

муниције и животних намирница, коју су ови бандити у свом паничном бекству оставили за собом. Међу заробљеницима који су приведени налазе се осим недићеваца и 11 четника организације Драже Михаиловића који су изјавили да су по наређењу својих старешина већ дуже времена сарађивали с недићевцима на том сектору».⁵⁰

Сутрадан, 27. новембра, настављена су извићања и повремена препуцавања. Партизани су сређивали своје редове и радовали се ионовном ослобођењу Рудника. Међутим, ситуација се тога дана погоршавала на правцу од Крагујевца и Краљева. Непријатељске снаге су надирале према Чачку и Горњем Милановцу. 28. новембра, пре подне, од правца Шаторње почели су надирати недићевци, љотићевци и четници према Руднику. Партизани су давали заједнички отпор. Поподне су ка Руднику кренули и делови немачке 714. пешадијске дивизије из правца Тополе и Шаторње. Немачке трупе од Крагујевца већ су биле пришле на прилазе Горњем Милановцу. Други посавски батаљон је бранио положај испред Рудника. Борба је вођена од јутра до вечери. Непријатељ је био изразито надмоћнији, технички знатно опремљенији, подржан артиљеријом и авијацијом. Нападао је са свих страна дрско и безобзирно. Другог излаза није било него да се изда наређење за повлачење у правцу села Мутња.

У борбама на Руднику од 20. до 28. новембра 2. посавски батаљон је изгубио велики број бораца. Погинули су: Адам и Драгиша Алексић из Вранића, Бранка Грађански болничарка из Обреновца, Негослав Костадиновић из Велике Моштанице, Живојин Грујин, Радован Живић из Конатица, Бранислав Лепојевић из Железника, Милорад Јовичић из Конатица, Лаза Илић, Златомир Маринковић из Сремчице, Милија Милановић, Ивко Милосављевић из Пећана, Светолик Милутиновић из Железника, Душан Марковић из Сремчице, Младен Цига, Будимир Симић из Арнајева, Радомир Станојевић из Бождаревца, Драгутин Стефановић из Великог Борка, Гојко Стипић из Жаркова, Стеван Чолић и Милан Божичевић, водник. Рањени су: Иван Вондарчек Вањка, Бранко Цветковић, архитекта, политички комесар 4. чеге (касније га

⁵⁰ Борба, 27. 11. 1941.

убили четирици), Живко Лазић из Бождаревца, Франц Франц Бартен, Божидар Гајић из Сремчице и Љубомир Ранковић, водник из Остружнице. Заробљени су: Златомир Арсенијевић из Дражевца, Светомир Јовановић из Мељака, Живко Живојиновић из Соколова и Никола Милић из Великог Борка. Нестали су, одсечени од јединице или самовољно напустили јединицу и отишли кући: Милисав Живковић, Слаћа Варничкић из Мале Моштанице, Миливоје Васић, Тихомир Влајић из Остружнице, Крста Голубовић из Остружнице, Љубиша Живојиновић из Соколова, Душан Илић из Сремчице, Младен Марковић из Лесковца код Степојевца, Станислав Марковић из Вранића, Мартин Чех Ковалић из Бождаревца, Велимир Миловановић и Живан Васић из Сремчице и још неки борци.

Тешко је утврдити све губитке које је имао батаљон, јер није успео у потпуности да обезбеди све своје рањенике. Један број је на време евакуисан у Ужице, али борба је онемогућила да се и остали, нарочито непокретни, безбедније сместе. Непријатељ је двојицу-тројицу заробио и мучећи стрељао. Густа магла на Руднику и око њега онемогућила је две патроле (по три друга) да се оријентишу, па су изгубиле оријентацију - правац и биле одсечене од своје јединице. Било је и појединаца који су, уплашени и поколебани, својеволјно напустили батаљон.

У борбама око Рудника дошла је до изражаја пуна иницијатива јединица које су се у повлачењу са свог терена ту нашле. Оне су чиниле све што је било у њиховој тренутној моћи да што дуже задрже непријатеља, који је имао задатак да брзо освоји Горњи Милановац, Чачак и Ужице. За 2. посавски (београдски) батаљон, за Космајски одред, батаљоне Шумадијског и Чачанског одреда, борбе око Рудника су, по губицима биле сличне Кадињачи. Том приликом дошли су до изражаја искуство, борбеност, свест и другарство. Свакако да је било и недостатака у нападу или одбрани. Осећао се недостатак бомби, тешких митраљеза, тромблona, које су неки борци називали партизанским бацачима.

После повлачења у село Мутањ извршене су мање промене у рукаводствима чета и водовима, јер су неки

од тих руководилаца погинули или рањени, а неки се нису добро снагцли у борби.

После извршене измене руководство чета је овако изгледало: 1. чета: Душан Шајатовић, командир, Душан Борђевић Корошец, политички комесар, Михаило Швабић, партијски секретар; 2. чета: Павле Илић Вељко, командир, Миша Штерк, политички комесар, Милан Чубрило, партијски секретар; 3. чета: Бора Животић Жабац, командир, Драган Марковић, политички комесар, Симо Кеџман, партијски секретар, и 4. чета: Сениша Николајевић, командир, Добривоје Пешић, политички комесар, Милутин Ераковић, партијски секретар.

Штаб батаљона је остао у истом саставу.

ПРОБИЛЊЕ КА САНЦАКУ

У току ноћи извршен је покрет правцем Мутањ - село Савинац где су јединице стигле 29. новембра у 01.00 час. Ту је одмах у школској згради одржан састанак свих команди батаљона и одреда са сектора Рудника. Том приликом командант 1. шумадијског одреда Милан Илић Чича је предлагао повратак сваке јединице на свој терен, јер је сматрао да се простор Шумадије, Посавине и Космаја не би смео испразнити и оставити без партизанских јединица. Међутим, већина присутних била је против тог предлога, тврдећи да је целисходније извршити покрет свих снага ка Врховном штабу, за који се претпостављало да је још око Ужица, прегруписати се и са новим задацима кренути у најпогоднијем правцу, па ако се оцени као добро и натраг на свој терен. После исцрпне расправе закључено је да се јединице не раздвајају, већ да заједнички крену према Ужицу. Пошто је те ноћи добијено обавештење од сељака да су Немци већ ушли у Горњи Милановац, решено је да се крене сутрадан и да се брани Чачак. Такође је одлучено да се образује привремена заједничка команда, која би обједињавала акције свих јединица. За команданта је одређен Драган Јевтић, командант Чачанског батаљона, а за његовог заменика Милан Илић Чича Шумадијски.

Ујутро 29. новембра еве јединице су извршиле марш из Савинца ка селу Прањанима. Успут се сазнало да су непријатељске снаге заузеле Чачак, па је наређен даљи покрет према Ужичкој Пожеги. Наступила је ноћ. Командант 2. посавског батаљона Миладин Ивановић одредио је 4. чету да затвори друм Чачак - Пожега. Чета је заузела заклоне на путу. Убрзо је наишао немачки камион. Шофер је возио лагано. Прва десетина, са митраљесцем, отворила је ватру и камион је стао. Два немачка војника су искочила из камиона и у каналу заузели положај. Пружали су кратак отпор. Десетина је журнула према њима и обојицу ликвидирала, а камион запалила. По доласку читаве колоне у Средњу Добрињу, организовано је преноћиште. Ту се сазнало да су Ужичку Пожегу заузеле немачке јединице.

Бранко Цветковић, политички комесар 4. чете и још један рањеник су смештени код неког сељака у селу Дренова, заселак Присоје. Бранко није могао даље да издржи покрет, јер је много искварио. Био је рањен у ноге. Тражио је да га ту оставе на лечењу. Лекар Наташа Јеремић га је превела и оставила му јод и 2-3 приручна завоја, јер другог материјала није имала. Два дана касније наишли су четници, открили рањеног Брану Цветковића и мучки га убили.

Тридесетог новембра ујутру заједничка колона је кренула из Средње Добриње, преко села Лорета и у току дана стигла у Калинић. Ту се сазнало да је и Ужице пало у руке Немаца. Међу борцима је завладала психоза ишчекивања и брига: зима, глад, слаба одећа и обућа. Како се готово увек и у овако тешким приликама нађу шаљивције, чувши четнике како певају, борац Радован Пантелић Пура довикнуо је групи замишљених другова:

- Све је ово привремено! Одзвањаће наше песме по овим селима и брдима као и пре неколико дана.

- Да ли идемо правим путем? Где су Главни штаб Србије и Врховни штаб? Знају ли они за нас? - питао је Никола Вучета.

- Чуо сам да идемо према њима - одговорио је смирено Сениша Николајевић. - Кризе су у повлачењу и пробоју законите појаве. Најважније је не губити веру у

успех и у људе који су с нама и око нас, нарочито оне који нас воде.

Из Калинића настављен је покрет за село Дрмановину. Посавски батаљон је образовао претходницу читаве колоне. Приликом преласка преко друма Косјерић - Ужице, Лубићска чета Чачанског одреда држала је заседе према Ужицу и Косјерићу, обезбеђујући пролаз свим осталим јединицама. Заседе су добро извршиле свој задатак. Немци су наишли камионима из Ужица и оне су их борбом задржале док колона није прешла пут.

Увече је 2. посавски батаљон стигао у село Дрмановину и сместио се у засеок Јанковићи. Борци су били гладни, јер ништа целог дана нису јели. Од умора су попадали и одмах заспали - без вечере. Сутрадан рано све јединице су наставиле марш ка селу Церје. Успут су имали борбе против четника Драже Михаиловића.

Ситуација је била тешка, а неизвесност велика. Најтеже је било што се није знало шта се све дешава, где је Врховни штаб и Главни штаб Србије, шта су све заузели Немци у својој офанзиви на Ужичку републику, где су се све повукле партизанске јединице са ослобођене територије, какав је план за будућност, каква је перспектива устаника. Доста се бораца колебало, нарочито због напуштања свога краја и одласка у непознато.

Миливоје Катић, у својим забелешкама из тих дана, региструје и разговор са Иваном Марковићем, политичким делегатом вода, који му је преносио расположења бораца у колони: »Они се питају зашто је напуштена Посавина, где нас је народ добро хранио и примао као своје синове, па затим Космај, па Шумадија. Лако је Миладину, он је Црногорац, па нас зато и води ка Црној Гори, а тамо нема довољно хране«. Катић се није сложио са Иваном, али је то испричао Добривоју Михаиловићу, који му је енергично одговорио да сви другови из његове десетине мисле да је најбоље за борце да слушају наређења Штаба батаљона.

У својим забелешкама Миливоје Катић је рекао:

»Јури сам и чујем више од осталих. Јуди ме запиткују, а нарочито када су у кризи. Оно што сам видео и чуо о предлогу за враћање назад, о глади у Црној Гори

где нас Мнладин води, морао сам данас да испричам у Штабу батаљона. То сам учинио ради морала бораца у батаљону, ради јединствене колоне која корача... Они су поново, по ко зна који пут, одржали састанак са командом чета и дали им задатак да ми комунисти пазимо на колебаљивце, да не побегну у току ноћи, са коначишта или из колоне... Данас, кад је свануло 2. децембра, у строју није било Ивана Марковића и још неких бораца».⁵¹

Добривоје Пешић је изјавио:

»У повлачењу са Рудника избацили смо паролу да ни један борац из батаљона не сме заостати. Комунисти, скојевци, десетари и команде водова и чета су бринули о сваком изнемоглom борцу. Били смо гладни и боси, а имали смо у путу и борбе, али другарство, дисциплина и свест надјачали су све тешкоће и слабости».⁵²

Ипак, највише детаља о тим приликама налазимо у сећањима команданта 2. посавског батаљона Миладина Ивановића. Он каже:

»Ту, у селу Церје, 2. децембра, нешто иза подне на састанку смо команди батаљона, Космајског одреда и неке команде чета. Ријеч је узео Борће Јовановић Јарац.

- Ми смо другови и раније нешто мало разговарали о чему сад одлуку треба да донесемо... Војска нам је доста заморена. И прегладнела. Па и обосила и оголила. Многим борцима овладао је психичка депресија, па и носталгија... Баш због тих психичких тешкоћа, било је, негде мање, негде више, осипања. Конкретно - предлажем да се пребацимо у села на јужним падинама Златибора и Муртенице. Одатле ћемо ухватити везу са нашим и добити директиве за даље - рекао је Борће Јовановић.

Онда је настао тајац - не за дуго. Душан Дугалић је из угла као медвјед из брлога, уједном изронио. И исприсио се:

- Е, другови, мени се веома допада овај предлог другга Козе Ј...

Уједном је расположење пукло. Тешке мисли на час се разбистрише. Бреме утисака, који су се задњих дана

⁵¹ Миливоје Катић, *Бранили смо Мжичку републику*, рукопис, стр. 33.

⁵² Изјава Добривоја Пешића дата аутору.

у људским душама накупили, као о стијену се разбише. И бриге нестадоше. Из дубине људске душе, као лавина смијех покуља. Боко се у веселим сузама, као дављеник гуши.

- Е, Дугалићу, ово ти пара вреди. Дугујем ти порцију ћевапчића и криглу пива - частићу те кад у Муртеницу стигнемо. Али, због ове преквалификације у женско разговараћемо. До сада сам био јарац, а ти ме сад стрпа у Козе. Не допада ми се та твоја поповска мисија - рћће остајем мушко».⁵³

После смеха, састанак је настављен. У село је дошао и један батаљон Крагујевачког одреда са Војом Радићем, који је предложио да све јединице заједно наставе пут, с чиме су се сви сложили. Било је речи и о потреби одржавања чешћих али краћих састанака са члановима КПЈ, Скојевцима и са свим борцима по водовима и четама. Борцима је требало објаснити тешкоће у исхрани, одећи, обући и рећи им да се иде ка успостављању везе са Врховним штабом и осталим једииницама које су се повукле из одбране Ужица.

Истог дана у 2. посавском батаљону је одржан састанак свих чланова КПЈ. На састанку је говорило више другова и другарица о разним питањима, а нарочито о потреби издржљивости и задацима комуниста и бораца у тој ситуацији. Командант Ивановић је саопштио да ће се у Врховном штабу решити да ли ће батаљон одмах ићи натраг у Посавину или на неки други задатак. Тражио је да се борцима све искрено каже и да се осоколе у спровођењу одлука. Његово излагање су сви подржали. После тога се разговарало са свим борцима по четама. Чланови Штаба батаљона су обишли сваку чету и одговарали на питања бораца. После тих другарских сусрета с људима настало је боље расположење, а песма се јавила као најбољи лек, који улива веру и јача снагу. Прва је била, стара револуционарна »Падај сило и неправдо«. А онда, рећале су се песме једна за другом. И на крају, најомиљенија песма партизанских бораца: »Партизан сам тим се дичим«.

⁵³ М. Ивановић, рукопис, стр. 156, 157.

Из Церја - правац Златибор. Батаљон је кренуо са осталим јединицама. Друм Бајина Башта - Ужице прешли су код Заглавка. Ту су их напали четници, али су се убрзо разбежали. Продужили су несметано преко Биоске и стигли у Шљивовицу, где су преноћили, затим наставили пут за Семегањево. У том планинском селу су се кратко одморили, да би се, затим, упутили у Јабланицу. Одатле су послате две екипе курира према Санцаку да ухвате везу са другим партизанским јединицама и Врховним штабом. Једну екипу је предводио Драгослав Борђевић Гоша из Шумадијског батаљона, а другу Вера Црвенчанин, заменик политичког комесара 2. посавског батаљона. Није се дуго чекало и екипе су се вратиле доносећи вест да је Нова Варош ослобођена и наређење да се преко Увца иде у Радоињу. Овим су сви били обрадовани: и борци и команде.

Батаљон је у ноћи наставио покрет за Негбине, где се мало одморио, а затим ујутру прешао Увац на Кокином Броду и 6. децембра око 10 сати стигао у санџачко село Радоињу. По доласку на овај простор смештен је у село Вранеша.

Штаб батаљона је одмах отишао у зграду основне школе у Радоињи да поднесе усмени извештај члановима Врховног штаба о повлачењу и стању људства у батаљону.

О томе у забелешки Иве Лоле Рибара, члана Врховног штаба, стоји:

»Посавци: 2. батаљон (београдски): командант, в.д. полкома и командни састав чета. О путу: углавном исто. На лицу: 142 а 35 метака у 4 чете. Бомби 50 - 70. Финансије 3.000 дин. На путу: морал слаб, 11 дезертера, обућа, одећа, веш итд. Болести кожне. Вера: о деморализаторској улози две девојке. Командир 1. чете на Руднику:»Кад дође ком. сектора реците да се не можете тући« - у обиласку. Смештени у Вранешу».⁵⁴

Миладин Ивановић, командант батаљона, у својим је записима рекао да су га примили чланови ЦК КПЈ и Врховног штаба Александар Ранковић и Иво Лола Рибар. Живо је расправљано о држању комуниста и других бо-

⁵⁴ *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 299.

раца у офанзиву и по доласку у Санџак. Питали су га о разлозима повлачења и о понашању бораца према народу у путу. Он им је искрено све испричао, али обе стране нису биле задовољне. Било је критике и оштрих речи.

Сутрадан је заменик команданта, Добривоје Цекић, који је познавао Александра Ранковића јер су обојица родом из Дражевца, написао оловком писмо на две стране Александру Ранковићу. Написао је и ово:

»Друже Марко, чуо сам јутрос за тебе да си рекао политичком комесару Посавског батаљона: 'Здраво, јадна моја Посавино'. Било ми је јасно да је то због тога што смо ми напустили свој сектор. Али ми нисмо за то криви. Таква је ситуација«. ⁵⁵

Руководству батаљона и чета је наређено да борци одмах униште ваши, дезинфикују одећу, да окрпе одећу и обућу и да се потпише требовање ствари које недостају. По четама су одржани састанци партијских ћелија и четне конференције са борцима, на којима је одана пошта погинулим друговима. Иако су борци били јакó уморни организоване су скромне приредбе за њих и народ.

Међу борцима 2. посавског батаљона налазио се и брат књижевника Чедомира Миндеровића, политичког комесара 3. тамнавског батаљона. Сусрет с братом Чедом је забележио у свој дневник:

»У дугачкој поворци која је данас, изгладнела, стигла, пронашао сам Драгана (Чрнагој) кога нисам видео од поласка из Београда. Обрастао је у ретку младићску браду. Прославили смо наш сусрет тиме што сам пронашао негде неку кофу да опере уморне ноге и вате и јода да превие ране на њима... Из борби, уморно прича своје доживљаје које ни у једном филму - које је он тако много гледао - није видео«. ⁵⁶

Девог децембра Команда батаљона је од сваке чете добила требовање најнеопходнијих ствари. На основу заједничког требовања које је упућено Интендатури Врховног штаба види се катастрофално стање одеће и обуће и потребе 2. посавског батаљона: цокула које се нису могле

⁵⁵ Архив VII, к. 12, бр.рег. 48.

⁵⁶ Чедомир Миндеровић, *За Титом*, стр. 55.

поправити било је 65 пари, кокула које су се могле поправити само ако има материјала 63, слабих чакшира је било 42 комада, слабих блуза 22, зимских капута (шињела) недостајало је 58, веша је било потребно 187 пари, шајкача 14, чарапа је недостајало 141, прибора за бријање, сапуна и прибора за умивање није уопште било, као ни потребног санитарског материјала.⁵⁷

У Вранешима је извршена реорганизација батаљона. Од четири чете образоване су три, укупне јачине 142 борца. Штаб батаљона су сачињавали: Миладин Ивановић, командант, Љубомир Живковић, политички комесар, Добривоје Цекић, заменик команданта и Миладин Петровић, заменик политичког комесара. Команде чета: 1. чета - Павле Илић Вељко, командир, а Миша Штерк, политички комесар; 2. чета - Душан Шајатовић, командир, а Михаило Швабић, политички комесар; 3. чета - Сениша Николајевић, командир, а Добривоје Пешић, политички комесар.⁵⁸

Вера Црвенчанин је, по потреби, премештена на рад у Агитпроп ЦК КПЈ у Новој Вароши, за културно-просветни рад.

НАПЛД НА СЈЕНИЦУ

У Новој Вароши на ослобођеној територији у Партију и СКОЈ је примљено 25 нових чланова. У постојећим радионицама је закрпљена одећа и обућа, поправљено оружје; борци су се одмарали.

Седамнаестог децембра Батаљон је из Нове Вароши пребачен према Сјеници. Маршовало се кроз планинске пределе Златара по снегу и ниској температури. Ледени ветар пробијао је до костију. Изгледало је као да су борци без одела. Борци су знали да се иде у нову акцију. Петар Стамболић, члан Српско-санџачког штаба НОП одреда, одржао је састанак у Доњим Лопижама, селу удаље-

⁵⁷ Архив VII, к. 1641, бр.рег. 29/1, Ф. 12.

⁵⁸ *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 289. и 290. Миладин Ивановић и група бораца батаљона тврде да реорганизација није извршена пре напада на Сјеницу.

ном десетак километара од Сјенице, са руководством јединица које су имале задатак да ослободе Сјеницу: командне Чачанског, Српско-санџачког и 2. посавског (београдског) батаљона, као и поједини командири чета ових батаљона. Састанку су присуствовала и три партијско-политичка радника са терена, који су добро познавали прилике Санџака. Састанак је трајао, са прекидима, скоро две ноћи: уочи 20 и уочи 21. децембра. Договорало се како најбоље организовати напад. Требало је упознати противника и његове снаге. Први извештаји су стизали - да нема много непријатељских војника у гарнизону и да су се Италијани повукли. Међутим, према обавештењима једног омладинца, члана СКОЈ-а, који је тих дана побегао из Сјенице и дошао у Доње Лопиже, у вароши је било око 450 наоружаних муслиманских милиционера, а у околним селима још 600-800 наоружаних људи које су Италијани организовали и спремили да се боре против партизана. Њима је командовао Хасан Звиздић и Роџа Пачариз.

Дуго је трајала расправа око тога како ће се понашати ти наоружани људи, који су одабрани уз велика обећања у снабдевању и убеђења да ће уз окупатора најбоље обезбедити своје куће, породице и иметак у рату, у условима када су партизани изгубили Ужичку републику и нису успели да ослободе Пљевља. Једни су тврдили да се ти људи, а нарочито сеоска милиција неће много одупирати ослободиоцима, јер по њима, неће сеоска сиротиња стати на страну беговско-четничке коалиције и окупатора. С друге стране, Штаб 2. посавског (београдског) батаљона, као и један број представника других батаљона, били су мишљења да је при постојању толико наоружаних припадника сеоске милиције и четника у селима, ризично нападати на гарнизон, јер их ови могу напасти с лећа. На крају је донета одлука да се ујутро 22. децембра, са почетком у 5,00 часова, изврши напад. Прецизни су и правци напада батаљона. Српско-санџачки батаљон требало је да напада са источне стране, основним правцем у захвату комуникације Нови Пазар - Сјеница, Чачански батаљон са северне стране, основним правцем село Чедово - Сјеница, и Посавски (београдски)

батаљон са западне стране, основним правцем Глибањ-Сјеница.

С тим у вези извршен је распоред снага 2. посавског (београдског) батаљона за напад: 1. чета да напада на правцу Глибањ - Сјеница, 2. чета да очисти Хаџића махалу, а затим да упада у варош и 3. чета са једним водом да обезбеди пут од моста на Увцу, а други вод је остављен у батаљонској резерви на падинама Радишића брда.

Дубок снег и брисани простор успорили су кретање чете са Радишића брда према објектима напада. Али, и поред ових тешкоћа и неприлика због отежаног терена, борци батаљона су у 5,15 сати јурнули у Сјеницу. На њих је отворена јака ватра из ровова на прилазима вароши. Савладали су прве препреке и ушли у град. Непријатељ је осуо ватру из утврђених кућа. Настала је улична борба. Борци су узвикивали пароле о братству и јединству Срба и Муслимана, о слободи и борби против окупатора и његових слугу, а непријатељски војници су узвикивали своје пароле и тукли из пушака и митраљеза. Изгледало је да су сви људи у вароши јединствени у отпору према својим ослободиоцима. Партизани су тукли и из свог бацача, бомбама и из свих расположивих оружја. Било је и туче прса у прса. На два-три места из кућа је просута врела вода на партизане. Борба се чула са свих страна. Посавски (београдски) батаљон имао је много жртава. Командири водова и чета су настојали да се што пре извуче 11 рањеника према Радишића брду.

У нападу на Сјеницу сваки батаљон је дејствовао самостално у оквиру добијеног задатка, али недостајало је садејство и заједничка команда. Нико није веровао да се задатак не може извршити. Посавски батаљон је покушао свим својим снагама да изврши свој задатак, али је после 11 часова морао да се повуче. Јединице нису успеле извући нити сахранити своје мртве другове. Борци су једва ходали. Непријатељска милиција и четници напали су још пре повлачења батаљон иза лећа. Кад је милиција у Сјеници осетила да је на Радишћа брду остао само овај батаљон, осула је жестоку ватру из свих оружја. Тако се 2. посавски батаљон нашао у унакрсној ватри.

Сјеница није заузета. Београдски батаљон је имао 23 погинула, 11 рањених и 4 нестала борца.⁵⁹

Износећи своја сећања на овај напад Павле Илић Вељко је записао:

»Командант Београдског батаљона, са своје осматрачнице изнад Хаџића Махале, имао је такође потпун преглед ситуације. Форсирао је продужење напада 1. и 2. чете. Своју резерву, 3. чету, није могао увести у борбу јер је у само јутро на Радишића брду дошло око стотину наоружаних људи из правца села Шушуре и заузело положај батаљону иза лећа... Нико пре издатог наређења команданта батаљона није покушао да се извуче из борбе. Обе чете и сви борци јуначки су се борили и настојали да што пре изврше задатак. Али снажна одбрана задржавала нас је и ми смо трпели озбиљне губитке... Окренуо сам се да позовем два бомбаша, јер ме непријатељ с крова кућа види и гађа. Само што сам се заклонио, два друга која су ми прилазила пала су мртва. Нису стигли ни да јакну... Наше повлачење од Хаџића махале до гребена Радишића брда било је праћено ватром. Сећам се вукли смо на једном ћебету рањенога Михаила Швабића, политичког комесара 2. чете. Ишао сам иза њега, уз брдо. Кад смо изашли на гребен, видео сам непријатеља из Сјенице како преко Глибња хита ка Угару да нам пресече пут преко моста на Увцу. Хтео је да нас разбије у садејству са непријатељем са југа. Али, вод 3. чете са Синишом Николајевићем, осујетио је то и обезбедио повлачење 2. и остатака 1. чете. Веома добро се сећам многих појединости из ове акције. И батаљон као целина и сви борци као појединци и старешине држали су се храбро и ниједног тренутка се нису колебали.«⁶⁰

У борби за Сјеницу из овог батаљона су погинули: Исак Рафаела Алфандари, из Београда, Басара Басарић, из Војводине, Душан Борисављевић, из Мељака, Илија Влаисављевић, радник из Београда, Исак Демајоровић, из Београда, Душко... средњошколац из Београда, Душан Борћевић Корошец, политички комесар чете из Београ-

⁵⁹ *Београдски батљон*, стр. 18.

⁶⁰ Павле Илић Вељко, члаиак у књизи *Прва пролетерска*, Београд, 1963, стр. 81 и 82.

да, Радојко Зарић, из села Лесковца, Живорад Јанковић, из Баћевца, Живко Јованов, из Војводине, Никола Кис, Миливоје Косанић, из Великог Брока, Мирко Миловановић, из Бождаревца, Димитрије Мирковић, из Мељака, Милош Мићашевић, водник из Београда, Милан Мургаш, из Славонског Брода, Никола... Црногорац из Београда, Милорад Николић, из Конатица, Борђе Новаковић, из Београда, Милутин Станимировић, из Баћевца, Стеван Стублинчевић, из Дражевца, Владимир Тојагић и Душан Шајатовић, командир 2. чете, из Вршца. Рањени су: Михаило Швабић, Живорад Мишић, Бенко Демајоровић, Никола Добривојевић, Симо Кеџман, Добривоје Максимовић, Миливоје Стекић, Спасоје Радовановић и још један број другова.

После напада на Сјеницу батаљон се пребацио на леву обалу Увца и преко брда Маљевине стигао у село Доње Лопиже, где је Штаб батаљона наредио кратак предах и замолио мештани да за борце обезбеде скромну храну. Рањеници су по други пут превижени и припремљено је неколико запрега са саоницама за њихову евакуацију у Нову Варош. Цела колона батаљона кренула је из села према Новој Вароши 22. децембра око 22 часа. Ноћ је била ведро и веома студена. Мраз је стезао све више и више. Борци су запамтили како је околно дрвеће пуцало. Саонице су се успут квариле, било је тешкоћа и застајкивања. Тек 23. децембра око 20 часова, после 25 км пешачења, батаљон је стигао у Нову Варош.⁶¹

После неопходног одмора, чишћења оружја и ојачавања бораца, одржан је 25. децембра састанак чланова КПЈ у батаљону. Присутно је било 38 чланова. У сређивању чета Београдског батаљона учествовали су Спасенија Бабовић Цана и Петар Стамболић, чланови Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Том приликом је анализирано држање комуниста у борби око Сјенице и у току повлачења. Констатовано је да су се борци храбро држали и да су показали високу свест у бризи за рањенике и за испомоћ у борби. Закључено је да се одрже четне конференције, да се борци упознају са најновијим догађајима у свету и земљи, као и да сами кажу своје мишљење о

⁶¹ *Београдски батљгон*, стр. 19.

претходној борбн. Формирана је батаљонска комисија која је требало у заједници са командама чета да припреми предлог за похвалу бораца који су се истакли у борбама око Сјенице. Српско-санџачки штаб је похвалио седам бораца 2. посавског (београдског) б -таљона, међу којима Михаила Швабића, Симу Кеџмана, Душана Шијана и Милорада Дрењанина.

У Новој Вароши појачан је рад на војничкој обуци бораца. Одржавани су четни, односно батаљонски, часови војне обуке из наоружања, гађања, коришћења терена у борби, избора положаја, уређења заклона итд. Исто тако одржавана су предавања борцима на тему: »Појава фашизма и неминовност његове пропасти«, »Улога Црвене армије у борби против немачког фашизма«, »Значај народноослободилачких партизанских одреда Југославије«, »Антихитлеровска коалиција«, »Колхози и Совхози у СССР-у«, »Политичка ситуација у свету и у Југославији«, итд. Од Агитропа ЦК КПЈ су свакодневно добијане вести о борбама на разним фронтима. Борци су учествовали на разним приредбама у Новој Вароши, а и сами су их организовали. Научили су да певају познату песму Јунуса Мећедовића, која је почињала овако:

»Сунце се рађа из црнога мрака,
свиће нам румени дан,
носимо роду слободе и зрака,
стварност већ разгони сан... «

Првог јануара 1942. године извршена је реорганизација у батаљону. Због осетног смањења бројног стања формиране су две чете са укупно 100 бораца способних да крену где је потребно. Двадесет бораца је издвојено из здравствених разлога.

Нови Штаб батаљона су сачињавали: Миладин Ивановић, командант, Чедомир Миндеровић, политички комесар, Павле Илић Вељко, заменик команданта, Иван Вондарчек Вањка, заменик политичког комесара и Љубомир Живковић Љупче Шпанац, интендант. Борац Владимир Дујић је био одређен за курира.

Став командни чета је изгледао овако:

Прва чета: Милан Петровић, командир, Драган Марковић, политички комесар и Душан Шијан, заменик политичког комесара.

Друга чета: Синиша Николајевић, командир, Милорад Благојевић Бата, политички комесар и Добривоје Пешић, заменик политичког комесара.

Комисија ЦК КПЈ је вршила истрагу о кривиди за неуспех код Сјенице и поред осталог констатовала да Штаб Посавског батаљона, као и људство, »не носе одговорност за неуспех код Сјенице«.⁶² Ово саопштење је обрадовало и борце и старешине батаљона. Већ 4. јануара 1942. Петар Стамболић и Милинко Кушић саопштили су у Новој Вароши одлуку Врховног штаба о уласку Београдског батаљона у састав 1. пролетерске бригаде. Тада је настало још веће одушевљење међу борцима.

ТРЕНН ТАМНАВСКИ БАТАЉОН V БОРБАМА ОКО » ВАЉЕВА И ОДБРАНИ УЖИЦА

БОРБЛ НА ЈАУКАНСКОМ ВИСУ

После борби у одбрани Уба, 3. тамнавски батаљон је био распоређен на положај с кога је спречавао продор непријатеља према Коцељеви. Немачке јединице су 1. новембра покушале да изврше продор према Трлићу и Тврдојевцу. Кренуле су у стрељачком строју у јутарњим часовима. Партизанске заседе су им дозволиле да се приближе, а онда је Добросав Симић, командант батаљона, наредио да се отвори брза паљба пушака и пушкомитраљеза. Непријатељ је прво задржан, а онда су се Немци повукли, остављајући два мртва војника.

Штаб одреда је наредио да 3. тамнавски батаљон задржи два вода на положају, а остали да се окупе у уторак, 4. новембра, у селу Дружетић. Ту су их у поподневним часовима обИшли Бора Марковић и Срба Јосиповић и обавестили о стању на положајима осталих батаљона, а затим похвалили борбеност и организованост батаљона. Тог дана извршене су мање попуне у командном кадру. Тако је на упражњено место политичког комесара батаљона постављен Чеда Миндеровић. Пошто је командир 1. чете Живота Илић, био рањен, на његово место поста-

⁶² Београдски батаљон, стр. 19.

вљен је Петар Јовановић, учитељ, до тада водник, а за политичког комесара исте чете одређен је Србислав Поповић Поп, студент шумарства, до тада политички делегат вода. Пред стројем батаљона одата је последња пошта Душану Даниловићу и борцима који су погинули код Уба. Тужним, а снажним, гласовима одјекнуло је:

»Ви падосте жртвом,
и дадосте све«.

У преподневним часовњма, 5. новембра, одржани су зборови у оближњим селима. Народу окупљеном у Голој Глави говорили су Алекса Мартић и Павле Петковић. Објашњавали су немачку офанзиву која је била у току. Павле Петковић је нагласио да Врховни штаб и све партизанске јединице чине напоре да и четнике Араже Михаиловића укључе у борбу против окупатора.

- Али то све зависи од њих самих... Ми ћемо покушати опет да се вратимо - закључио је Павле.

- Значи, неће бити бежање, као у прошлом рату? А шта ћемо ми јадни - промуклим гласом изговорио је члан месног народног одбора.

У селу Слатини говор је одржао Срба Поповић. На тражење сељака говорио је и Александар Марчетић, имућни сељак из Совљака и носилац Карађорђевог звезде са мачевима, иначе борац Тамнавског батаљона.

- Све сте браћо већ чули и све знате. Нећемо се дати. .. Није први пут да се српски борци пред Швабама повлаче, али вратићемо се као слобода.

У Дружетићу су говоре одржали Чеда Миндеровић и Петар Јовановић. Том приликом Чеда се захвалио народно-ослободилачком одбору на добро организованој исхрани бораца, а затим је говорио о борби народа Тамнаве, Посавотамнаве и ваљевског краја кроз векове. Истакао је пример проте Матеје Ненадовића, Луке Лазаревића, Илије Бирчанина и јунака из I светског рата. Нагласио је да се заједно са партизанима Србије боре и партизани из целе Југославије.

Истог дана у вечерњим часовима две чете су извршиле покрет према Близањском вису (кота 388) и Јаућанском вису (кота 474), јер су добијени подаци да Немци из Ваљева крећу према Коцељеву. Само су се извиднице препуцавале са непријатељским патролама.

Седмог новембра остале чете 3. тамнавског батаљона требало је да у Дружетићу прославе дан Октобарске револуције. Приредба је требало да почне у 10 часова. Али око 7 часова је добијено наређење да се чете хитно спреме за покрет. Све је било готово за 20 минута. Трчећим кораком чете су стигле и запоселе положај на Јаућанском Вису. Партизански фронт у коме су се налазили 1, 3. и 4. батаљон Посавског одреда отегао се у дужини скоро 15 км (од Јаућанског Виса до Оглаћеновца и шире). Око 9 сати Немци су се појавили од Шапца и започели борбу. Отворили су убитачну ватру из митраљеза и минобацача, а затим су јурнули са пешадијом. Тамнавци су их одбили са своја два тешка митраљеза »Шварцлозе« и осам пушкомитраљеза. Било је доста муниције. Немци су направили кратак застој и опет отворили ватру из артиљеријских оруђа, која је пребацивала, па подбацивала партизански положај.

- Нећеш, Швабо, мајку ти твоју, проћи како ти мислиш! - узвикнуо је борац Живота Нираковић из Мургаша.

- Хоћемо ли јуриш, другови? - запитао је Живорад Брековић из Врела.

- Без јуриша - огласио се Добросав Симић, командант батаљона - Чекаћемо да нам се опет приближе, па онда отворити ватру.

Неке детаље из ове борбе описао је Павле Петковић:

»Један вод 1. чете зашао је у шуму која се налазила на боку непријатеља и отуд осуо ватру на немачку колону. Непријатељ је био принуђен да застане и полеже по ливади. Вод са бока дејствовао је тако да Немци нису могли да се макну са места. Немачки официр који је стајао иза једног дрвета командовао је да крену напред. Међутим, због партизанске убитачне ватре нико се није подигао. И овај официр погинуо је у нападу. Борба на овом месту трајала је од 9 сати пре подне до 3 сата после подне, када се батаљон, да би избегао напад и оне друге немачке колоне, која је долазила из Ваљева, и због дејства непријатељске бацачке и митраљеске ватре, повукао са овог положаја«. ⁶³

⁶³ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 150, 151.

У овој борби тешко је рањен Петар Јовановић, који је тек био постављен за командира чете. Усправио се и истрчао до пушкомитраљеза. Мина од бацача пребила му је обе ноге. Указана му је прва помоћ и колима је упућен у болницу. Погинули су Велисав Буковчић из Бањана и Милорад Глишић из Совљака. Том приликом Немци су на Јаућанском Вису имали више од 20 мртвих и велики број рањених.⁶⁴

После прекида борбе непријатељске снаге су успеле да се споје на друму Коцељева - Ваљево, а партизани који су бранили Близањски Вис једва су успели, преко шумарака, да се извуку из окружења. Тек увече Штаб 3. тамнавског батаљона је установио да је скоро цео батаљон опкољен у шумама између Дружетића и Голе Главе. На брзину је размотрена ситуација. Од мештана су добили податке да су Немци запосели све путеве који воде ка Ваљеву и Коцељеви и да ће ујутру наставити да претресају терен.

У таквој ситуацији је одлучено да се у највећој тишини и тајности изврши покрет преко Јаућанског Виса и Осладића, па преко друма Осечина - Ваљево, за Лопатањ. Одмах после тога у једном дубоком заклону спаљена је сва батаљонска архива, и јединице су у колони по један кренуле у извлачење. Успут је, код Лазаревића кућа у Оглаћеновцу, закопано 20 пушака, које су ношене у комори као резерва. У селу Осладић на њих је припуцала из заседе група четника. Брзо су је разбили, прешли друм и сместили се у село Лопатањ.

У Лопатању је констатовано да је смањен број бораца у четама, јер је најбројнији батаљон Посавског одреда већ напустило око 150 бораца. Неки су били одсечени од непријатеља код Близањског Виса, а неки су се вратили у свој крај, мислећи да ће се и њихова јединица тамо опет појавити. Било је и честитих бораца из села, који су се уплашили за своје породице и куће. Застрашила их је и сарадња четника са Немцима, недићевцима, љотићевцима, као и напредовање Немаца на Источном фронту. Тих дана се појавио на терену и у јединицама пропагандни проглас са потписом војног заповедника немачке вој-

⁶⁴ Исто.

ске у Србији, који је Чеда Миндеровић добио од једног борца изнемоглог од грознице. Он је требао да изазове колебање, дезорганизацију и дезоријентацију међу партизанима. Ево како је изгледао там памфлет-проглас:

»Срби, устали сте, верујући да ћете помоћи вашем народу и да ћете 'ослободити' вашу земљу. Међу вашим видљивим вођима налазе се и официри и чиновници који верују да су њихова дела патриотска. Уствари они оба-вљају туђинска посла.

Како је то уствари 'народно ослобођење' које вам обећавају ваши вођи? Вама, вредним сељацима, отимају и краду стоку и жито!

Присиљавају вас, противно вашем добром знању, да у њиховим редовима под претњом смртне казне вршите присилну службу.

Одводе вас, од ваших домова и дворишта, од ваших жена и деце! Ваше тешким радом стечено имање ставља-те на коцку. Терају вас у шуме и планине, кроз оштру зиму и беду и недаћу. Присиљавају вас на радове због којих вас ми кажњавамо смрћу. Обмањују вас најглу-пљим лажима, знајући да немате могућности да их про-верите. Најзад препуштају вас немилосрдно оштром и да-леко надмоћнијем оружју немачке војне силе, док се они приликом надирања немачких трупа на време склањају у сигурне заклоне.

Хоћете ли то да трпите!

Помислите само шта је од надимања ваших вођа пре-остало. Стварност је ова: Шабац је данданас запоседнут од немачких трупа. Плодна Мачва је у нашим рукама! Планину Цер морали сте напустити! Главни стан у Круп-њу морао је да се исели!

А Ваљево, у које су ваши вођи полагали толико наде, у нашим је рукама и остаће наше.

Ваша села и породице обузела је неизрецива беда. Насупрот томе шта значи неколико заробљених немач-ких војника, нека оклопљена кола, понеки убијен коњ, порушен мост, неки препад из заседе, или после нашег одласка поново заузето место.

Све то неће и не може да нас заустави! Вратићемо се!

То смо вам већ доказали. Нећемо престати да са најштријим мерама сузбијамо свакога који нам се буде супроставио. Немачка је прегазила Пољску, Норвешку, Холандију, Белгију и Француску. Победила је у року од неколико недеља Балкан. У Русији стоји Москва и Лењинград пред падом. Немачка оружана сила изаћи ће на крај и са шаком побуњеника у Србији.

Ви сте можда добри стрелци. Али сваки метак који погоди неког од нас убија стотине ваше браће.

Сваки који мисли да помогне српском народу нека се одрекне оних људи који спас Србије траже на погрешном путу.

Положите оружје. Вратите се свом завичају, као што су то већ многи учинили, како би се беда и невоља отклонила од ваших породица. Ако хоћете сами да се сачувате од уништења, онда не слушајте ваше лажне вође, који су лоше посаветовани а који вас воде у пропаст. Охрабрите се, сложите се и протерајте их!

Ми вам пружамо руку ради сарадње! Кома буде била потребна наша помоћ, добиће је. Наставак ове борбе пак неминовно ће вас, ваше породице и вашу земљу унесрећити!⁶⁵

Тих јесењих дана први су почели да напуштају јединице они који до тада нису учествовали у борбама, већ су се налазили на раду у партизанској кројачкој радионици која је расформирана, а њено преостало људство распоређено по четама.⁶⁶ Борац Миодраг Јоцић је заробљен. Он памти свој последњи задатак у 3. тамнавском батаљону и заробљавање после борбе код Јаућанског и Близанског Виса. Добио је задатак од Павла Петковића да оде у село Памбуковицу, да од народног одбора тражи кола и коње и да из куће Драгише Лукића узме остављену муницију и дотера у чету. Ево тог његовог сећања:

»А сад се возим, стидљиво држећи кајасе, бојећи се да их затегнем, јер се дешњак увек пропињао. Возим се осамљен - вуку у чељусти, остављајући иза себе све што сам имао, чинило ми се... Све је ишло према Слатини,

⁶⁵ Ч. Миндеровић, *За Титом*, стр. 49, 50.

⁶⁶ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 152.

и даље према Голој Глави, Оглађеновцу, како сам дознао из успутних кратких разговора. .. Из правца Уба почели су да клокоћу митраљези, да праште пушке, да штекћу машингевери. Како сам се налазио у долини речице Докмирице, која је привлачила глас, чинило ми се да су митраљези, односно Немци једва стотинак метара удаљени и не бих се изненадио да ме изрешета неки рафал, дуг као гладна година, по чему сам закључивао да нису наши. Возио сам врло споро. Клокотање митраљеза бивало је све ближе. Чинило ми се - сад ћу угледати Немце иза себе. У таквом страху и паници стигнем до докмирске школе, скренем коње улево, према школској чесми, зауставим, сиђем и са великим страхом и опрезом откачим ждрепчанике да коњима олакшам, и са жаљењем их оставим. Кренем као хајдук кога прогони читава војска, поред школе удесно, јаругом кроз Чучуге, рачунајући да кроз Шеварице изађем у Слатину, не знајући ни сам куда даље».⁶⁷

Јоцића су из заседе заробили четници Косте Пећанца, који су били мобилисани у селу Бргулама. Био је осуђен на смрт, али су га спасли утицајни познаници. Затворен је и мучен, а затим отеран у логор у Немачку. Таквих је примера било више. Многи су на лицу места стрељани.

ДЕЈСТВЛ ЈУГОЗАПАДНО ОД ВАЉЕВА

Осмог новембра Добросав Симић и Чедо Миндеровић посетили су Штаб Посавског одреда у Пецкој и обавестили га о претходним борбама и стању у 3. тамнавском батаљону. Прихваћен је њихов предлог о неопходним кадровским променама у батаљону. Сугерирано је да се појача политички рад са борцима и у селима, а нарочито да се објашњава подмукла издаја четника Драже Михаиловића, који су нападали и убијали партизанске рањенике и борце. Затим је одлучено да се 3. тамнавски батаљон пребаци на планински терен западно и јужно од

⁶⁷ Сећање Миолрага Јоцића, борца 3. тамнавског батаљона Посавеког одреда.

Ваљева и да еиречава продор Немаца према Ужицу и слободној територији Ужичке републике, као и да онемогућава груписање четника на том терену. Требало је једну чету упутити преко Пашине Равни за Ужице, где је требало да прими посебне задатке од Главног штаба за Србију. На новом простору батаљон је требало да оствари блиску сарадњу са батаљонима и штабом Ваљевског партизанског одреда, као и јединицама Ужичког партизанског одреда.

По повратку у батаљон, Добросав и Чеда су упознали команде чета са постављеним задацима. Одржани су и састанци партијских ћелија у четама. Дискутовало се о војно-политичкој ситуацији у земљи, о разлозима повлачења пред непријатељском најездом и о недостацима у борбама. Свака четна организација КПЈ примила је нове чланове из редова кандидата и чланова СКОЈ-а. Укупно је примљено 26 чланова КПЈ у батаљону, а на састанцима актива СКОЈ-а оштро је критиковано секташтво према младима. У ту организацију примљена су 34 нова члана.

На скуповима чета саопштена је одлука о новим кадровским променама. За заменика команданта батаљона постављен је Ратко Ранковић, предратни комуниста, земљорадник из Каленића. Борци су радо прихватили ту одлуку јер су Ратка познавали као храброг, скромног и веома присног са борцима. За командира 1. чете, на месту рањеног Петра Јовановића, дошао је Стеван Борота, за командира 3. чете (Боротине) постављен је Алекса Мартић, сељак из Совљака, док је за политичког комесара те чете именован Србислав Поповић-Поп. Остале команде су остале у истом саставу.⁶⁸

Да би се избегао удар непријатеља на сва три батаљона Посавског одреда у околини Пецке, 3. тамнавски батаљон извршио је 8. новембра покрет у село Ставе, где је стигао сутрадан. Непрекидно је маршовао између немачких логора, осветљених великим ватрама, запаљених сена у ноћи, јер се требало што пре извући из немачких маказа.⁶⁹

⁶⁸ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 152.

⁶⁹ Ч. Миндеровић, *За Титом*, стр. 51.

Десетог новембра батаљон је у Лелићу и Совчу водио борбу против четника капетана Рачића. Том приликом разоружано је 40 четника. Они су опкољени, у једном потоку су побацали оружје и дигли руке, у знак предаје. Међу њима заробљени су поручник Сокић и књижевник Јанко Туфегчић, који су говорили да је Рачићев одред отишао у Босну и да нема намеру да се бори против партизанских јединица у Србији.⁷⁰

Наредних дана 3. тамнавски батаљон је водио мање борбе против Немаца према Ваљеву и четника у тим планинским пределима. Његова 3. чета, која је била у Ужицу, кренула је према Љубовији и са осталим јединицама учествовала у поновном ослобођењу овог места.

Неке детаље о заузимању Љубовије изнео је у својим сећањима Живан Ранисављевић, тада борац 1. чете:

»Били смо пред Љубовијом на три до четири километра. Ноћ је била доста одмакла када затрешташе са свих страна и свих чука бомбе, тромблони и пушке. На путу код једног посеченог стабла Радивоје Јовановић Брадоња, заменик команданта Ужичког НОП одреда, Јосип Мајер, политички комесар Борогине чете, командир Рачанске чете, неколико водника и политичких делегата водова и моја десетина која треба прва да уђе у Љубовију. Налазио сам се до самог Брадоње и Бороте и чекао наређење за покрет. Борота, онако пркосан и поносан, говори Брадоњи да је издао наређење да запуцају сва оружја и да објаве наш улазак у Љубовију.

- Ми нисмо овде да шенлучимо, него да водимо озбиљну борбу. Уместо да уђемо у Љубовију без иједног пуцња, ми идемо у Љубовију као на вашар са прангијама. Уместо да се четници нас плаше, испаде да се ми њих плашимо па зато и пуцамо - одговори му Брадоња.

У Љубовију смо ушли без икаквих сметњи, а за нама на пола сата, ушла је и наша главнина».⁷¹

У међувремену успостављена је чврста веза са јединицама Ваљевског партизанског одреда које су водиле

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Живан Ранисављевић, *Сећања бораца Ваљевског НОП одреда*, Ваљево, 1984, стр. 301, 302.

даноноћне борбе против непријатеља јужно и источно од Ваљева, онемогућавајући њихов продор према Ужицу.⁷²

Четрнаестог новембра, батаљон је извео акцију у селу Сушици. О тој акцији Чета Миндеровић је записао: »Од подне до поноћи гонили смо једну чету четника, која нам је упорно узмицала. Најзад смо их, уз помоћ једног сељака, пронашли, опколили смо кућу и, са одврнутим бомбама, позвали их на предају. Разоружали смо их за тренутак, запленили смо велику количину муниције, пушке и један лаки немачки митраљез. То је Јадарска четничка чета. Говорили смо дуго са њима, пред зору, уз светлост свећа, у препуној соби са расутом сламом по поду. Буновни од сна и збуњени изненадним опкољавањем, постепено су се враћали у стварност. Затим смо их оставили.

Снег веје. Хладан ветар шиба образе. Брда око мене биће ускоро сасвим завејана. Прва чета нестала је у менави, пут положаја«. ⁷³

Сутрадан, 18. новембра, немачка артиљерија са ватрених положаја код Ваљева тукла је положај батаљона. Истовремено је наступала и пешадија, вођена од сеоских шпијуна, а иза лећа батаљона су надирали четници. У последњем тренутку батаљон је пошао скоро трчећим кораком за једном колоном немачке коњице, која је хитала да запоседне положај и да му пресече одступницу. Касније се сазнало да је и с друге стране наступала многобројна немачка пешадија. Кад се батаљон извукао и заузео положај, Немци су, видевши да им је маневар опкољавања пропао, одступили.⁷⁴

⁷² Радован Рајко Поповић, јануара 1986. аутору је изјавио: »При нападу на Љубовију био сам у 3. чети. Ишли смо јужном страном поред Дрине. Са нама су били: једна чета Ужичког НОП одреда и једна чета партизана из Санцака. Једна прикривена јединица четника нас је изненадила и отворила на нас јаку паљбу из шуме. Брзо смо заузели положаје и узвратили им још јачим ударцима. Богосав Брековић, Милутин Вучетић, Бока Обрадовић и Данило Цикуша повикаше: На јуриш! И у нама тече крв предака. Али су четници имали боље заклоне и морали смо се повући уз Дрину. Тада ми је њихов митраљез одсекао леву страну шињела, истргао војничку торбицу и избушио порцију. . . Сутрадан смо уз борбу ушли у Љубовију«.

⁷³ Исто, стр. 51.

⁷⁴ Исто.

Тог дана умро је курир Момир Нинковић, кројачки радник из Коцељеве, предратни члан КПЈ, који је дан раније тешко рањен у борби против Немаца. Умро је увече у једној кошари крај Поћута, у коју су га пренели сељаци. Када га је патрола батаљона пронашла био је већ у агонији.⁷⁵

Око 20. новембра, у селу Совач, у кући Томе Томића, одржан је састанак штаба Ваљевског НОП одреда са руководствима батаљона. Поред Здравка Јовановића, команданта Ваљевског одреда, Милосава Милосављевића, политичког комесара Ваљевског одреда, попа Владе Зечевића, Мила Милатовића, Војина Софронића, Живана Димитријевића и других из овог одреда, састанку су из 3. тамнавског батаљона Посавског одреда присуствовали Добросав Симић и Чеда Миндеровић. Том приликом разматрана је настала ситуација, правци и могућности будућих акција тих јединица.

После састанка 3. тамнавски батаљон је упућен у село Сушицу. У основној школи је одржан митинг. У присуству преко 200 сељака говорили су Чеда Миндеровић и Павле Петковић. Они су изнели стање на фронтима и говорили о нужности оружане борбе против окупатора и издајника, о издаји четника. Присутни су постављали питања: да ли ће се ускоро добити помоћ од Совјетског савеза и савезника, да ли се ван земље зна ко у Србији и Југославији води праву ослободилачку борбу коју и народ подржава и помаже, и да ли ће бити бољи живот после рата за све оне који га преживе, а нарочито за раднике и земљораднике?

Из Сушице 1. чета је упућена у Лелић да постави заседе на Каменитовцу и контролише клисуре Граца и тако да блокира пут Ваљево - Мравинци - Варда - Ужице. У Лелићу је тада била врло тешка политичка ситуација. Село је било под јаким утицајем Нешка Недића, капетана бивше југословенске војске и једног од истакнутих четничких команданата, који су били родом из овог села. Да би сузбила четнички утицај за време свог боравка у овом селу 1. чета је развила врло жив политички рад са сељацима. Одржала је и један митинг.⁷⁶

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 153.

Двадесет првог новембра јаче немачке снаге кренуле су према Лелићу. Сачекала их је 1. чета и задржала неколико часова, али се, под притиском надмоћног непријатеља морала повући у Доњу Лесковицу, где су се налазили и други делови батаљона.

У Доњој Лесковици је одржан састанак комуниста 3. тамнавског батаљона који је отворио Чедомир Миндеровић, политички комесар батаљона. У уводној речи он је упознао присутне да се сваког дана оглашава партизанска радио станица која саопштава свету резултате оружане борбе. Рекао је да су Немци заустављени на Источном фронту и да ће проћи као Наполеон на руској зими. Осврнуо се и на узроке и последице дезертирања једног броја бораца батаљона.

У дискусији је учествовало више чланова Партије, а међу њима: Ратко Ранковић, Богољуб Танасијевић, Јанко Кусуровић, Живан Ранисављевић, Предраг Тешић, Војислав Алексић, Алекса Поповић, Мектор Батало, Срба Поповић Поп, Богдан Велић и Павле Петковић. Било је великих замерки, критике и самокритике због олаког допуштања да се осипа батаљон. Одлучено је да се појача политички рад са борцима, да се разбије психоза страха и глади, као и да се у КПЈ и СКОЈ приме нови борци.

На крају састанка Чедо Миндеровић је саопштио да га је Бора Марковић, политички комесар одреда, позвао да присуствује саветовању политичких комесара батаљона Посавског одреда у Ужицу, заказаном за 24. новембар. На том састанку он ће пренети запажања комуниста и бораца о стању у батаљону и о њиховој решености и спремности да наставе борбу до коначне победе.

Двадесетчетвртог новембра кренула је из Ваљева ка Ужицу колона Немаца. С њом је 3. батаљон ступио у борбу на Ластри, а затим на Баћевцима. Покушај 3. тамнавског батаљона да убаци три вода Немцима иза леђа није успео. У току борбе Немци су добијали нова појачања. Пред надмоћним непријатељем батаљон се морао увече повући, уз губитке од 5 мртвих и 5 рањених бораца. Немци су продрли ка Буковима, где су их очигледно видели делови Ваљевског и Ужичког одреда, а 3. тамнавски батаљон је наставио да обезбеђује пут Ваљево - Варда -

Ужице и чиети тај тереи од четника,⁷⁷ с тим што се на Буковима борила једна чета овог батаљона. Она је покушавала да застави снажан продор непријатељских војника и том приликом су погинула три борца из чете и тек новопостављени командир Паунко Паунковић, резервни официр, родом из Уба. Покусио га је нехмачки митраљез.

Приближавали су се дани одсудне борбе за одбрану Ужица, 28. и 29. новембар. Борци 3. батаљона слушали су одјеке тешке борбе Ваљевског и Ужичког одреда, 4. посавотамнавског и 1. посавског батаљона и очекивали надирање Немаца на свом правцу. Међутим, Немци су одустали да крену правцем Варда - Ужице, јер је пут био тежак за артиљерију и тенкове.

ПРОДОР У ТАМНАВУ

Почетком децембра батаљон се налазио развучен по четама на простору Лопатањ, Станина Река, Совач, Поћута. Ту је Штаб батаљона очекивао задатке од штаба Посавског одреда. Ускоро је добио вест од групе бораца из 1. и 4. батаљона (који су се прикључили 3. батаљону) да више не постоји штаб Посавског одреда, јер је Коча Поповић био повучен из одреда и добио нову дужност, Бора Марковић погинуо на Кадињачи, а Срба Јосиповић, као члан ПК КПЈ, пребачен у Нову Варош.

Команда је решила да се још више ослони на снаге суседног Ваљевског и Подринског одреда, као и да боље упозна ситуацију на својм терену и проучи могућност евентуалног пребацивања у Посавотамнаву и Тамнаву.

Преко поверљивих сељака, који су упућивани код својих рођака »ради куповине жита«, сазнало се да се у свим селима налазе четници и недићевци који су добили задатак од Немаца да организују своју власт и да изврше претресе кућа, шума и протеривање партизана. На читавом терену су биле образоване јаче четничке страже, а ојачали су Недићеви и Љотићеви одреди, као и четничке јединице. Немачке снаге су биле размештене по

⁷⁷ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 154.

среским местима у свим оближњим градовима и дуж главних комуникација. Непријатељ је вршио масовна и појединачна стрељања, хапшења, депортовања и пљачку свих оних који су активно сарађивали са партизанима.⁷⁸

Дана 4. децембра 1941. године у селу Драгодолу одржано је саветовање војно-политичких руководства Ваљевског и Подрињског одреда, коме су присуствовали и представници 3. тамнавског батаљона Посавског одреда Добросав Симић, Стеван Борота, Јосип Мајер и Павле Петковић. Ово саветовање је отворио Милош Минић, инструктор ПК КПЈ за Србију и поднео реферат о ситуацији насталој после пада Ужичке републике и преласка Врховног штаба у Санџак. Он је рекао да је »концентрирани непријатељ: Немци, недићевци, љотићевци, белогардејци и четници« успео »да освоји наше градске центре«, »да нас лише Фабрике муниције«, »да привремено поремети везе одреда и команди и испremeћу снаге одреда«.⁷⁹ Милош Минић је на том саветовању образложио и закључке Окружног комитета КПЈ Ваљево, који су усвојени 1. децембра 1941. године. Ти закључци гласе:

»а) Окупатор је успео да продре на ослобођену територију и тиме нам нанео велику штету.

б) Али окупатор није успео да уништи живу снагу наших одреда, па према томе не може бити говора о угушењу нашег устанка.

ц) Борба се наставља, али треба прећи од фронталног на герилски начин борбе и да се по могућству одреди врате на своје терене.

г) Треба учврстити, ојачати и повећати наше одреде«.⁸⁰

На том саветовању било је предлога да се сви одреди врате на терен где су формиран, јер се сматрало да тамо могу да продру и да поново ојачају. Тада је одлучено да 3. тамнавски батаљон крене у Тамнаву. Препоручено је да батаљон не иде груписан, већ да своје чете раз-

⁷⁸ Исто, стр. 156.

⁷⁹ Историјски архив Ваљево, из концепта реферата Милоша Минића, који је одржао у Драгодолу, 4. 12. 1941.

⁸⁰ Зборник, том I, књ. 3, стр. 225, Извештај Милоша Минића Покрајинском комитету КПЈ за Србију.

вуче по терену како би лакше савладале непријатељске снаге. Договорено је да са овим батаљоном пође и Милош Дудић као представник штаба Ваљевског одреда.

Сутрадан, 5. децембра, одржани су партијски састанци по четатама. Разговарало се о тренутној ситуацији и непосредним задацима партијаца, скојеваца и бораца. Било је речи и о колебљивости, малодушности и забринутости једног броја бораца и закључено да се са њима посебно разговара и утиче на подизање морала. После тога одржани су састанци са свим борцима у четатама. На тим састанцима отворено је и критички говорено да је продор окупатора изазвао у редовима бораца малодушност ради чега је један број бораца дезертирао. Закључено је да је морал преосталих бораца на завидној висини.

- Немамо више слободне територије, пала је Ужичка република, снаге нашег одреда су далеко од нас, али ћемо некако у борбама издржати до пролећа, а онда ћемо опет имати слободну Тамнаву и Посавину - отворено и самоуверено је говорио Жикица Стефановић.

- Очекивали смо да ће се рат брзо завршити и нисмо људе припремили за све ове тешкоће око исхране, одеће, муниције, зиме и отуда одлазак појединаца - објашњавао је Јосип Мајер Тарцан.

- Људи, важно је веровати у победу и у себе - прозборио је Јован Дукић из Шарбана.

- Кренимо у борбе, па ће нестати зебње и страха - предложио је Милорад Васић из Докмира.⁸¹

Поподне је извршена и мања реорганизација у саставу команди. Она је изгледала овако:

- Штаб батаљона: Добросав Симић, командант, Јосип Мајер, политички комесар и Ратко Ранковић, заменик команданта;

- 1. чета: Влада Маринковић, командир (Стеван Борота се разболео), а Павле Петковић, политички комесар;

- 2. чета: Бора Станковић, командир, а Светислав Пандуровић Паја, политички комесар;

- 3. чета: Милан Марчетић, командир, а Србислав Поповић Поп, политички комесар; и

⁸¹ Из сећања бораца приликом прикупљања мемоарске грађе 1951. год.

- 4. ударна чета: Славољуб Миливојевић, командир, а Богдан Јаковљевић, који је дошао из 1. посавског батаљона политички комесар.

У току ноћи између 6. и 7. децембра батаљон се пребацио преко пута Ваљево - Лозница, у близини Каменице. У Плавњу је изненадио око 30 четника, разоружао их и пустио кућама уз претњу да ће бити оштро кажњени ако наставе да служе окупатору. Затим је продужио, уз мање борбе, у правцу Миличинице. Ту се батаљону предала већа група четника. Све је изгледало да се одвија по плану. Батаљон је застао да се одмори и припреми за даљи покрет према Коцељеву и Убу.

Међутим, код Оглаћеновца и Коњског, Гроба напали су га недићевци и четници који су дошли из Ваљевске Каменице и Бањана, а с друге стране, у Миличиници и код Ерачког гробља, четници војводе Будимира Церског. Борба је вођена 7, 8. и 9. децембра. Партизани су ипак успели да заврше борбу у своју корист. Било је и губитака, али имена нису утврђена. Недићевци бележе да је у тој борби »на страни српског одреда било 15 мртвих и 12 рањених«.⁸²

У таквој ситуацији штаб 3. батаљона је одлучио да упути Ударну и 1. чету да ослободе Коцељеву, како би обезбедиле леви бок главнине колоне на њеном маршу у Тамнаву. Покрет чета према Коцељеви извршен је 9. децембра, али није био довољно обезбеђен. Због тога су чете упале у четничку заседу у засеоку Влашићима, код Дружетића. Од првих четничких плотуна погинуло је шест бораца Ударне чете, а међу њима оба командира Славољуб Миливојевић и Влада Маринковић и политички делегат вода Негослав Ненадовић. Рањено је седам бораца. У борбу је одмах уведена 1. чета, која је успела да разбије четника и да зароби двојицу: једног подофицира и једног сељака.⁸³

Планирани покрет ка Коцељеву је заустављен и обе чете су задржане на положајима. Ту је увече из Миличинице стигао Штаб батаљона са 2. и 3. четом. Чим се састао са командом Ударне и 1. чете Добросав Симић, ко-

⁸² *Зборник*, том I, књ. 21, стр. 183, 184.

⁸³ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 158.

мандант батаљона им је упутио оштру критику због изненађења које су им приредили четници.

- Наредили смо вам да се опрезно иде са претходником и са побочницама - рекао је он.

У тренутку када су Миша Дудић и команда батаљона правили нови план (над секцијом) за даљи покрет, столу је пришао старији човек и рекао:

- Децо моја, био сам ратник и знам како вам је. Стигло им је појачање са свих страна. Немци са издајницима све чине да вас и нас униште. Они ће вас стално нападати да би вас побили.

Заиста, пре поноћи недићевци и четници су извршили напад на 1. и 2. чету, али су одбијени. Борци су искочили из кућа, прихватили борбу и успели да одбаце непријатеља и заробе два недићевца. Они су изјавили да припадају недићевом 6. окружном одреду и да су имали задатак да опколе и униште партизане. У току ноћи Миша Дудић и Добросав Симић су послали 3. чету да заобиђе непријатеља и да не отвара ватру док их не потисну остале чете. Против напад партизана је планиран за 10. децембар у 5 часова ујутро. Међутим, недићевско-четничке снаге су прешле у напад раније, већ у 4 часа. Пушкарање је трајало до сванућа, а онда је уследио јуриш бораца 3. тамнавског батаљона.

- Ура, ура! Напред ослободиоци од фашизма! - викали су јуришајући партизани.

Непријатељ је окренуо леђа и дао се у бекство према 3. чети. Том приликом Недићев 6. оружани одред, Банатски добровољачки одред и Тамнавски четнички одред били су разбијени. Поприште борби, снегом покривено, било је испрскано крвљу. Непријатељ је претрпео велике губитке; имао је доста мртвих и рањених. Према исказима сељака, само у току ноћи између 9. и 10. децембра преко 20 кола погинулих и рањених упућено је ка Коцељуву. И губици 3. батаљона били су осетни: 11 мртвих и 10 рањених.⁸⁴ Партизани су теже рањенике упутили ка партизанској болници у Осладић, уз пратњу једне десетине бораца. У покрету ка болници напала их је већа група четника, разбила десетину и заробила рањенике. Само су

⁸⁴ Исто, стр. 159.

се спасили рањени Предраг Тешић и Илија Векић и не-
како успели да се прикључе батаљону. 'J

О овом догађају Предраг Тешић је изјавио:

»... После краћег времена, мој друг Боца (Богољуб Танасијевић) и ја нашли смо се у незавидном положају. Били смо између две ватре. Договорили смо се да се повлачимо. Лежећи смо се вукли да нас непријатељ не би уочио. Одједном сам осетио јак, туп ударац у бутину, а одмах потом топао млаз крви низ ногу. Довикнуо сам Боци да сам рањен. Скочио сам док ми је рана била још топла и нашао се на безбедном положају. За мном је скочио и Боца. Борба се све више распламсавала. У борбу се укључио и други део батаљона. Борба је трајала у току читавог дана и ноћи. Четници су више пута настрадали на наше редове али су увек били одбијени. На крају, успели смо да их разјуримо са положаја око нас и неколико заробимо. Имали су и већих губитака. Заплењена је већа количина оружја и муниције. У току борбе сви наши рањеници били су превијени и смештени у куће изван попришта борбе.

Сутрадан, сви су рањеници, у пратњи једне десетине, упућени у Осладић. Пошто је било и тежих рањеника, ангажоване су и санке за превоз. На улазу у село, у непосредној близини цркве, изненада су нас нападе јаке снаге четника и Немаца. Под притиском надмоћнијег непријатеља, десетина која нас је пратила повукла се. Киша куршума летела је око нас. Седећи на санкама без оружја, јер је пракса била да га рањеници не поседују, размишљао сам шта да радим. Ако чекам ту, непријатељ може допрети до нас. Уз велики напор и бол захладнеле ноге сишао сам са санки и нашао се у снегу. Са тешкоћом сам се упутио према цркви која ми је била одличан заклон. После извесног времена пребацио сам се у шуму поред цркве на једну узвишицу. Одатле сам видео страшан приказ заробљавања болнице и рањеника.

Нисам знао даљи правац покрета батаљона. Осетио сам се сам и немоћан. Плашио сам се да не налетим на непријатеља. Решио сам да кренем у једном правцу па шта буде. Нашао сам се пред сеоском кућом поред шуме. Ту сам застао и сео да се одморим. Долази дома-

ћин и каже ми да бежим, јер се четници крећу према кући. У непосредној близини видео сам stroj непријатеља како се приближава. Упутио сам се у супротном правцу у шуму. Неколико часова провласио сам се кроз шуму. Кретао сам се споро јер сам осећао бол у ноzi. Био сам сав исцрпљен. Онда сам наишао на једног сељака. Питао сам га да ли је видео партизане. Рекао ми је да се у непосредној близини, крај изласка из шуме, налази једна група наоружаних људи, али да он не зна ко су. Нисам имао другог избора, упутио сам се у том правцу. На моју велику радост видео сам нашу извидницу, а ту у селу налазио се наш батаљон на предаху припремајући се за покрет. Кад сам се срео са мојим друговима чинило ми се да сам се поново родио».⁸⁵

Тих дана непријатељска штампа је свакодневно обавештавала читаоце да су партизани са падом Ужица уништени. Тако је, на пример, о борбама против 3. тамнавског батаљона »Ново време«, 14. децембра 1941. под насловом: »Завршена је петодневна битка са најжешћим комунистима« писала:

»Шабаци, децембра - Ликвидација 'Совјетске Републике' у Ужицу донела је нове потешкоће крајевима, који су већ једном осетили бич тих 'ослободилаца'. Као река изливена из свог корита, после неуспелог и само местимично покушаног отпора, кренуле су те вандалске хорде на нова насиља. Одатле случај да су снаге Обновљене Србије имале да се боре са најжилавијим противником. Било је случајева да су им читави водови били састављени од бивших политкома, командира итд.

Истина, Мачванска група владиних одреда имала је већ од раније прикупљене податке да се веће комунистичке банде пребацују од Ужица преко Пецке ка Осечини. Намера им је била да се преко тих крајева пребаце у Посавину, где су намеравали да узму Уб и Обреновац и да тамо заснују нову 'Совјетску Републику' која је имала да одмени ону тешко настрадалу у Ужицу. Успут су нека одељења хтела да се дохвате Владимираца и Ко-

⁸⁵ Изјава Предрага Тешића, *Сећање бораца Ваљевског НОП одреда* Ваљево, 1984, стр. 334, 335.

цељева и да од тих места наираве жариште. Наиме, и пре поласка пуштали су претеће гласове како ништа живо у тим местима оставити неће. Кретала је група чија се јачина састојала од 1.800 до 2.000 бандита. Предвођени су били нашој јавности познатим добротинитељима', 'тестарашом', др Боротом, убицом др Пантићем, Симићем и другим.

Свесни тога да ће ова група очајнички покушати све само да дође до успеха, команданти мачванске и ваљевске групе владиних одреда пуковник Марковић и потпуковник Аукић одлучили су да једном смишљеном и плански изведеном операцијом онемогуће бандитима нова недела. Борбе су вођене пет дана. Оне су и по броју непријатељских снага и по наоружању, као и по временском трајању, сигурно највеће и најтеже борбе које су имали да издрже храбри синови нове Србије.

Добровољачки одред у Коцељеву добија 7. овог месеца извештај да је примећена група комуниста у селу Дражићеву, где су се они прикупљали. Посада у Коцељеву бројала је свега 23 човека. У циљу да онемогући јачу концентрацију комунистичких снага, решила се ова група див јунака на заиста храбар подвиг: изненадити и разбити их. То им је и пошло за руком. Од 90 бандита, колико их је тамо било, остало је да лежи убијених 14. Да не би у мраку неопрезно оставио своје људство на милост непријатељу, наредио је сада већ прослављени командир наредник Стефановић повлачење за Коцељеву, које је и осигурао. Осмог децембра долази појачање Коцељевском добровољачком одреду, које је било састављено од 40 четника из одреда војводе Будимира Церског. Удружени, они нападају комунистичку банду од 160 бандита. У тој двочасовној борби која се водила код Антића кућа убијено је 42 комуниста и ухваћено 14, од којих две комунисткиње. На страни четника храбро је пао један, а рањена су двојица. По изјави саслушаних заробљеника, та банда од 160 комуниста, уствари је била претходница Боротиног батаљона.

Број комуниста који су нападали растао је из часа у час. Мале снаге наших одреда не би могле дуго одолевати. Зато је тражена хитна помоћ која је стигла од Шестог

оружаног одреда из Обреновца као и од четника из одреда Војводе Тамнавског. Крећући бојишту наишле су ове снаге, предвођене капетаном Јоксимићићем који се нарочито одликовао, на јаку комунистичку ватру.

У току овог дана имала је Трећа чета Банатског добровољачког одреда јаку борбу на Коњском Гробу. Добро опремљени одлично су одбијали један очајнички комунистички покушај пробијања из обруча.

Десетог децембра Шести оружани одред имао је страховито напор да учини, јер су га у току ноћи опколили комунисти. Трочасовна одлучна борба са много надмоћнијим непријатељем довела је до срећног резултата, до пробоја постављеног обруча. Ова борба нанела је непријатељу велике губитке. Дванаест убијених и велики број рањених резултат су тог њиховог »заокружавања«. По причању сељанки мобилисаних да превију рањенике, било је 12 кола која су вукла рањенике. На страни одреда пало је пет, а рањено осам подофицира. Разбијени и потучени комунисти лутају по терену где се и данас хватају.

Да не би дошло до повлачења тих разбијених банди у правцу Осечине и Пецке спустио се војвода Будимир Церски са својих 601 јунака, јужније од положаја, до Велике Баште, где је страховито потукао остатке комунистичких банди. Војвода Тамнавски спречио им је пробој ка Убу. С тим је завршена ова за Србију значајна петодневна борба.

На страни владиних одреда добровољаца и четника, учествовало је 450, а код комуниста 1.800 до 2.000 људи. Укупни губици на страни наших одреда су: 6 мртвих, 14 рањених, и 5 за чију се судбину још није ништа сазнало. На страни комуниста пало је 140, неутврђено колико рањених и 27 заробљених.

Операцијама је сјајно руководио стари ратник пуковник Марковић у сарадњи са командантом Деветог одреда Душком Марковићем. Њихово стално присуство међу војницима на положају учинило је да је морал код бораца био на одличној висини. У току су даљи извештаји о дефинитивном крају вршљања комунистичких банди».⁸⁶

⁸⁶ Ново време, 14. 12. 1941. Архив Србије.

После тих борби у 3. тамнавском батаљону је одржан састанак команди чета са штабом батаљона. Константовано је да је ситуација тешка, да Немци и њихови сарадници све чине да се партизанима онемогући повратак у Тамнаву и Посавину и одлучено је да се батаљон повуче према Медведнику. Покрет је извршен у ноћи између 10. и 11. децембра. Сутрадан су партизанску колону напали Ваљевски недићевски одред и четници на путу Коњски Гроб - Велики Белег, а затим и у Црниљеву. Тамнавски батаљон је прихватио борбу и пробио се преко друма Ваљево - Лозница. Дванаестог децембра застао је у Остружњу.

Следећег дана, 13. децембра, 3. тамнавски батаљон се пребацио у Лопатањ и распоредио по кућама. Ту су се батаљону сутрадан прикључили Андрија Мазивићанин, политички комесар 4. посавотамнавског батаљона и Рајко Михаиловић, заменик команданта истог батаљона са око 50 бораца. После два дана у батаљон је стигао и Света Поповић са једним водом бораца. Скоро 15 дана је био у једној чети Ваљевског одреда.

Опет је морало доћи до промена у Штабу батаљона и командама чета. Договорено је да командант батаљона и даље остане Добросав Симић, а за политичког комесара одређен је Вукадин Вукадиновић, који је као истакнут комуниста пре рата више пута осуђиван на робију и имао је више илегалних имена: Мило Васојевић, Вукадин Мићовић и Мило Црногорац. Борци су га добро примили. Ратко Ранковић је остао и даље заменик команданта батаљона, а Андрија Мазивићанин је изабран за заменика политичког комесара батаљона.

По извршеним променама команде чета су овако изгледале:

- 1. чета: поново за командира долази Стеван Борота, а политички комесар остаје Павле Петковић;
- 2. чета: Милан Марчетић, командир, а Светислав Пандуровић Пуја, политички комесар;
- 3. чета: Рајко Михаиловић, командир, а Јосиф Мајер политички комесар;
- 4. чета: Милисав Бајагић, командир, а Србислав Поповић Поп, политички комесар.

ЧЕТВРТИ ПОСАВОТАМНАВСКИ БАТАЉОН ОКО УЖИЦА И НАТРАГ

Четврти поевотамнавски батаљон је имао четири чете и доста бораца из среза тамнавског и посавотамнавског (Владимирци), као и бораца који су били избегли из Хрватске и привремено се настанили у селима тих срезова. У батаљону је било бораца из разних крајева Југославије који су везом КПЈ послати из Београда. Батаљон је највише борби водио против Немаца у срезу посавотамнавском и око Текериша, одржавајући везу са Подрињским и Посавским одредом.

Почетком новембра 4. батаљон се задржао у Дружећићу 3 - 4 дана. Ту су одржани састанци партијских ћелија у четама, на којима је примљено 18 нових чланова у КПЈ. Андрија Мaziњанин, политички комесар батаљона, обишао је организације у 1. и 2. чети, а у 3. чети Рајко Михаиловић, заменик команданта батаљона и члан Среског комитета КПЈ за Уб. Скоро у свакој ћелији расправљало се о политичкој и војној ситуацији, раду са народом, раду са СКОЈ-ем, омладином и пријему у КПЈ.

Секретари актива СКОЈ-а су били иницијативни и храбри младићи. Све су могли да изврше, а имали су ауторитет у чети, јер су се први добровољно јављали у патроле и бомбаше. Они су примили у СКОЈ око 27 омладинаца.⁸⁷

Командант батаљона, Света Поповић био је веома вољен и цењен од бораца. Он се готово увек договарао са командама чета о задацима и желео је да сваком борцу буде јасан циљ и задатак сваке акције и исход збора или неког другог скупа са народом. Није волео похвале за себе, али се трудио да похвали борце, десетаре, воднике. Увек је о својим намерама или предузетом задатку обавештавао Штаб одреда.

Почетком новембра једна чета је поново упућена у Поцерину, у рејон села Текериша, са задатком да спречи продор непријатеља од Шапца ка друму Ваљево - Лозница, а остале чете су упућене у Мојковић и Завлаку.

⁸⁷ Андрија Мaziњанин, Мемоарска грађа за Посавски одред.

У селу Текеришу збио се једаи интересантан случај. Борци су ухватили једну лепу девојку под сумњом да ради за Немце и довели је у 1. чету. Она није била из тог краја и према неким доставама стицао се утисак да су оптужбе тачне. У Команди 1. чете дуго су размишљали шта да раде. Одлучено је да се консултује већи број сељака. Партизани су је већ били осудили на смрт, али су хтели и да чују реч народа. Сељаци су дошли у двориште куће где је била смештена Команда чете и распитивали се за судбину девојке. Борци су је извели везану и започели разговор са мештанима.

- Ја је познајем као и своју кћер. Она мрзи окупатора као и ви и сви ми. Ето тамо неком се младићу замерила, а он је оптужио да сарађује са непријатељем, - рекао је стари солунски ратник.

- И ја је познам. Грех би велики био на вашој души, децо да је осудите - довикнула је жена у црној марами.

Било је и оштријих речи, али ни једне оптужбе. После тога Команда чете се повукла у собу, а народ је остао у дворишту да сачека коначну одлуку. Команда чете је решила да је пусти и када је то саопштила окупљеним сељацима, настало је весело расположење. Девојка је заплакала, пољубила стражара и узбуђено рекла:

- Знала сам да ће бар код вас правда победити.

- Морали смо чути људе и показати им да без правих доказа не можемо никога осудити - одговорио је Петар Красуља, политички делегат вода.⁸⁸

Око 5. новембра 1. чета је разоружала једну групу од двадесет четника, као и једну четничку патролу од четири човека. Сељаци четници, пошто су разоружани, пуштени су кућама, а два поручника, једна жена и Јоко Борота, брат Стевана Бороте, послати су као заробљеници у Ужице. У Текеришу је ухваћен један немачки шпијун, фолксдојчер.⁸⁹

Тих дана су одржани зборови у Помињачи, Текеришу, Криваји, Мојковићу и Завлаки, на којима су говорили командири и политички комесари чета. Они су истакли значај постигнутог споразума партизана са четни-

⁸⁸ Изјава Петра Красуље, дата аутору 1985. год.

⁸⁹ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 144.

цима Драже Михаиловића и четничко кршење тог споразума. Говорили су о акцијама партизанских одреда и позивали народ у оружану борбу. После зборова организоване су приредбе и игранке. Борци су певали борбене и народне песме, као и неке руске песме, а највише »Вањку«, »Каћушу«, »Волга, Волга« и друге.

Када је 7. новембра започела борба делова Посавског одреда против Немаца код Оглаћеновца, штаб Посавског одреда је тражио да 4. батаљон хитно упути једну чету преко Коњуша и Црниљева према Оглаћеновцу. Штаб батаљона је упутио 2. чету, која је, већ око подне, ступила у борбу. Будући да су непријатељске снаге биле јаче ускоро је цео батаљон добио наређење да се пребаци ка Пецкој и да се смести у село Остружањ. У току покрета наишао је на колону четника, која је, под командом поручника Вукашина Вула Тодоровића, требало да се пребаци на Равну Гору, где је било седиште четничке Врховне команде. Сви четници, њих око 80, су се добровољно предали.

Од тих четника њих 14 је решило да остане у партизанима, са официром Вукашином Тодоровићем. Остали су пуштени кућама. Пошто је тих дана у јединице ступило још нових бораца из Посавотамнаве, Штаб батаљона је решио да формира и 4. чету. За командира је постављен Вукашин Тодоровић, а за политичког комесара Привислав Карановић, учитељ из Јаловика. Пред вече је извршена заклетва бивших четника и свих других нових бораца. О значају заклетве говорио је Андрија Мазичанин. Пошто им је рекао да борци не смеју пити ракију и друга алкохолна пића, да не смеју сами тражити храну од сељака, да не смеју изговарати псовке, један младић из Миличинице је, смејући се добацио:

- Па шта онда смемо?

Сви су се насмејали. Полагање заклетве је протекло у свечаном расположењу. После тога старији борци су честитали новима. На место скинутих кокарди зашивене су од чојице црвене петокраке звезде на капе, качкете, шубаре и шајкаче.

- Ово ми је трећа заклетва у животу. У војсци краљу, у четницима опет краљу, па сада овде у партизанима -

обратио се иовом командиру иоручнику Тодоровићу партизан средњих година.

- Е, видиш. У томе нема греха ни пред богом, ни пред народом. Настојмо да ову праву заклетву, испунимо пред народом - хладнокрвно и другарски одговорио је командир.

О овој предаји четника писала је и »Борба«:

»Положај, 16. новембра. Највећи део четника у одредима Драже Михаиловића одбио је да се бори против партизана. Већина њих је при првом метку напустила бојно поље. То су све заведени сељаци, које су равногорци покушали да наведу на братоубилачки рат.

Тако је на сектору код Лелића око 200 људи из одреда Рачића дошло с оружјем у 3. Посавски (тамнавски) батаљон и предало пушке:

- Ми нећемо братоубилачки рат. Ми смо с партизанима на положају делили и последње парче хлеба, а сада нећемо борбу с њима.

Исто тако на сектору 4. батаљона Посавског одреда предало се око 80 четника. И они неће да се боре против своје браће.

Командант овог одреда потпуковник Мирослав Ј. Дабић такође је одбио да отпочне братоубилачки рат. Он је изјавио:

- Ја нисам добио наређење да нападнем на партизана (јер му курир није стигао с наређењем које је носио), а пошто сам га сада прочитао изјављујем да је издајничко. Нећу да ометам велику борбу за слободу Србије.

Потпуковник Дабић и његови људи отишли су својим кућама».⁹⁰

БОРБА ПРОТИВ ЧЕТНИКА КОД ЉУБОВИЈЕ

Девог новембра 4. батаљон је добио наређење да се пребаци из Остружња у Лопатањ. Истог дана, поподне, батаљон су обишли Бора Марковић и Срба Јосиповић и одржали састанак са Штабом батаљона и командама чета. Разговарали су о новонасталој ситуацији после по-

⁹⁰ Борба, 18. новембра 1941, стр. 1.

влачења са свог терена који су борци боље и познавали, о издаји четника и о офанзивни немачких снага од Шапца, Уба и Ваљева. Одржан је и заједнички партијски састанак свих чланова Партије из разних чета и батаљона који су се тога дана нашли у Лопатњу. На том састанку решавана су унутрашња партијска питања, као и проблеми у вези са борбом и разоружањем четника. На састанку је одлучено: да се појача партијски рад у четама и сваком борцу објасни новонастала ситуација и издаја четника; да се појача дисциплина код комуниста и бораца; да се још више ради на објашњавању циљева оружане борбе; да се раскринкава издајничка улога Недића, Лзотића и четника.⁹¹

Ево кратког сећања на тај састанак, које је изнео тадашњи политички комесар чете Реља Калембер.

»Сећам се да су овом састанку присуствовали и Коча Поповић и Драгојло Аудић. После састанка мени је чича Драгојло, поклонио пиштољ, а Коча се шалио са Рајком Михаиловићем што је обукао црвену кошуљу. Рекао му је да је црвен и без кошуље и да ће народ помислити да сувише навијамо за црвене, а ми хоћемо ширину ослободилачког покрета. Рајко је осетио шалу и одговорио је да тренутно друге нема, а што се тиче ширине - њему су драги и они који се пред борбу прекрсте«.⁹²

У селу Лопатњу 4. посавотамнавски батаљон је остао неколико дана. За то време су све чете имале своје свакодневне задатке: извићање, заседе, страже. Било је и мањих сукоба са немачким, недићевским и четничким снагама.

Увече, 10. новембра, у Лопатњу борци 4. батаљона по водовима прорађивали су паролу ЦК КПЈ поводом 24.-годишњице Октобарске социјалистичке револуције у СССР-у.

Између себе борци су разговарали о начину како да поједине паролу тумаче у селима кроз која пролазе или у њима привремено бораве.

- Не могу, брате, ја то да упамтим - огласио се Томо Суша, десетар.

⁹¹ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 144.

⁹² Изјава Реље Калембера, дата аутору.

- Ни ја - прикључио му се Добривоје Степановић.
- Па нико то и не тражи од вас, већ да се упознате и разумете све што пише - одговорио им је Реља Калембер, политички комесар чете.

Од 11. до 16. новембра, јединице 4. посавотамнавског батаљона показале су добре резултате у борбама против четника са северне и источне стране Љубовије, заједно са 1. посавским батаљоном, а под непосредном командом Штаба Посавског одреда. Штаб батаљона је успео да ухвати везу са Боротином четом која је напредовала са југа, у садејству са деловима Ужичког партизанског одреда.

Сећајући се тих борби Андрија Мазинанин, политички комесар 4. батаљона, каже:

»Тих дана смо на сваких 8 часова извештавали штаб Посавског одреда, преко курира, о стању борби чета 4. посавотамнавског батаљона. Вршили смо продор преко Оровице и доживели смо противудар четника. Наши иушкомитраљесци су их убрзо натерали у бекство. Заборавио сам имена младића из Новака, Бањана, Кожуара, Баталага, Крнића, који су се као бомбаши самоиницијативно у ноћи између 14. и 15. новембра привукли непријатељским бункерима и успели да натерају четнике у бекство. А онда су се покренули и борци чета и са песмом јурили немачке слуге. Заробили смо и испитивали пет четника. Нису знали зашто се боре и само су плакали и говорили да су им официри објашњавали како се ми комунисти боримо против вере и српске славе. Чудна пропаганда. Погинуло нам је неколико другова. Коча Поповић и Бора Марковић су одржали састанак у Љубовији са штабом 1. батаљона, командом Боротине чете и штабом нашег 4. батаљона. Критиковали су Бороту за извесне оштре мере према четницима и нагостили нам скори одлазак у Ужице и нове задатке у одбрани Ужичке републике.«⁹³

Борац Предраг Арсеновић у својим сећањима на ове борбе, између осталог, пише:

»... Прошли смо кроз села: Доњу Оровицу, Горњу Љубовићу, Доњу Љубовићу и друга места. Терен смо чистили од четника Пинтарића који се налазио на овом простору. Вршили смо нападе на четнике у Љубовији. ..

⁹³ Изјава Андрије Мазинанина, дата аутору 1951. год.

У Доњој Љубовићи водили смо прилично жестоку борбу против четника који су нас дочекали у заседи... после пегодневне борбе успели смо да истерамо четнике из Љубовије.

Кад је Љубовија била у нашим рукама моја чета је била распоређена на простору у Доњој Љубовићи. Ту смо одржавали конференције са мештанима и давали културно-уметничке приредбе. Одржавали смо их највише у школи. Становништво је радо долазило на наше приредбе и састанке. У овом месту били смо, колико се сећам, два до три дана. Ту нам се десио један немио догађај. Један наш партизан на стражи разговарао је са неком девојком и нехотице му је пушка опалила. Смртно је ранила девојку. Поред породице били смо и ми сви ожалошћени и потиштени. Партизан који је нехотице убио девојку хтео је себи да одузме живот. Једва је у томе спречен. У селу смо се опрали и очистили од белих вашики. Извршена је и допуна чете новим људством».⁹⁴

БОРБА НА ЦРНОКОСИ

Једна чета добила је задатак да крене преко Пашине Равни и Рогачице за Ужице и да успут чисти терен од мањих четничких делова који су у позадини плашили народ и ширили своју пропаганду. Чета је разоружала три групе четника и пустила их кућама. После три дана стигла је у Пашину Раван и ту ухватила једног Недићевог официра који је прикупљао податке у том крају. Заробљени официр покушао је да бежи, али је поново ухваћен. Из Пашине Равни чета је дошла у Рогачицу и сачекала остале делове батаљона који су камионима из Љубовије кренули у Ужице... Они су се 21. новембра укрцали у камионе у Љубовији и истог дана стигли у Ужице, где су смештени у зграду месне гимназије.

Дани боравка у Ужицу били су испуњени разним активностима: културно-политичким радом, одласком на митинг, редовним војничким пословима. Двадесет другог новембра извршено је купање свих бораца у градском

⁹⁴ Сећање Предрага Арсенивића, борца 4. батаљона Посавског одреда.

купатилу. Истог дана батаљон је учествовао у спасавању повређених радника фабрике оружја и муниције после експлозије коју су изазвали домаћи издајници.

Сутрадан, 23. новембра, батаљон је возом пребачен у Кремну. На окупу је било око 300 бораца. Један број их се после ослобођења Љубовије вратио у свој крај, у намери да се скрије. Многи су од њих похватани од недићеваца и четника и затворени у логор у Шапцу. У Кремни су чете започеле организован одмор: прање и чишћење од ваши, криљење одеће и обуће, чишћење оружја, обуку, одржавање политичких часова и одржавање приредби. Увече, 24. новембра организована је приредба, у којој су учествовали чланови Културне екипе Посавског одреда; Катарина Кети Миндеровић, Мика Павловић, Аврам Пијаде и поједини борци из 4. батаљона. Програм је трајао сат и по. Програм приредбе је садржао песме, рецитације, скичеве, шале и вицеве.

Једна чета батаљона упућена је на положај ка Вишеграду. Она је смештена у село Мокра Гора и следећег дана ујутру је требало да се још више приближи Вишеграду. Али пошто се одустало од напада на Вишеград, чета је добила наређење да се врати у састав батаљона, у Кремну.

Поједини борци су одлазили у Ужице, па и даље, ради обављања својих приватних послова или код лекара. Тако је 26. новембра Реља Калембер затражио од Андрије Мазинђанина пропусницу да оде у Чачак код оптичара Димитријевића по наочаре, јер су му у једном тешком ноћном покрету разбијене, а у Ужицу их оптичари нису имали.

- Шта ће ти, Реља, наочари када нас води друг Стаљин - одговорио му је у шали Андрија.

- Како ћу пуцати, друже Андрија? Морам и ја да видим куда идем - одвратио му је Реља у истом тону.

Уз осмех је Реља добио и паре и пропусницу. Огишао је возом у Чачак и код оптичара купио наочаре и вратио се на време у јединицу.⁹⁵

У Ужицу је, 26. новембра, Тито одржао састанак са више војних и политичких руководилаца одреда и ба-

⁹⁵ Изјава Реље Калембера, дата аутору, 10. 02. 1986. год.

таљона, који су били у граду и околини. Том приликом упознао их је с дотадашњим развојем непријатељске про-тофанзиве и дао им директиве за рад. Наређење да се погодних положаја пружи што јачи отпор, а затим да се повлачи у правцу Златибора и Санџака, добио је и Посавски партизански одред.⁹⁶ На том састанку код Тита су били и Коча Поповић и Бора Марковић. Коча је већ био повучен из одреда и тек се вратио са задатка из Вишеграда.

С тим у вези 4. посавотамнавски батаљон је добио задатак, да се ујутру, 28. новембра, из Кремне, возом, пребаци у Ужице, а одатле, камионима, према Косјерићу и да запоседне положај на Црнокоси, јужно од Косјерића. Покрет је извршен у одређено време и чете су поселе положаје. Заједно с њима тај одсек су запоселе 1. златиборска, 1. црногорска и део 2. црногорске чете 1. ужичког батаљона Ужичког партизанског одреда.⁹⁷

Штаб батаљона био је обавештен да делови Ваљевског, Ужичког, 2. шумадијског одреда и 3. тамнавски батаљон Посавског одреда од 25. новембра одолевају снаж-ном нападу немачке борбене групе »Север« на планинском превоју Букови и код Јеринића кафане. Ипак, надмоћне непријатељске снаге, потпомогнуте авијацијом, артиљеријом и тенковима, успеле су 28. новембра да заузму Косјерић.

Запоседање положаја 4. батаљона за непосредну одбрану Ужица остало је у живом сећању Миливоју Јеличићу. Он о томе пише:

»Било је осам сати увече. За зимско време то је већ дубока ноћ. Заузесмо положај на Горњој Трешњици изнад самог пута Каран - Ужице. Један део другова заједно са мештанима остаде на путу да прокопа и постави на-газне мине. Од 10 - 12 часова ноћу био сам са још двојицом другова на стражи поред минираног пута, али непријатељска моторизација није наилазила. Немци обично не крећу ноћу у борбу. С времена на време блесну реф-лектори са немачких тенкова и камиона, али то је све. Зачух како од Ужица долази неко моторно возило са

⁹⁶ Н. Љубичић, *Ужички одред*, стр. 316.

⁹⁷ Исто, стр. 348.

угашеним форовима, а убрзо затим пред нама ее заустави путнички аутомобил и из њега изиђе група партизана. Један од њих ме осветли батеријском лампом: 'Здраво Јеличићу'. Познао сам у њему друга Перу Шпанца (Коча Поповић).

Остали смо и даље на стражи, а Коча и другови се попеше на брдо да обићу положаје. У 12 сати дошла нам је смена... Опет поче киша, али са снегом! Ватре се нису ложиле, па смо промрзли. Једва смо чекали да сване па макар и борба почела. Биће нам топлије».⁹⁸

Коча Поповић је те ноћи између 28. и 29. новембра разговарао са штабом 4. батаљона и са командама чета Ужичког одреда. Договорили су се да се јединице поставе на најпогодније положаје, како би непријатељу нанели што више губитака. Једна чета је распоређена на брдо Градину, а остале на висове Границу, Шарампов и Митрово брдо.

Сутрадан ујутру, 29. новембра, из Косјерића је кренуо ојачани пук 342. пешадијске дивизије са око 2.600 људи и устремио се својом снагом и техником на чете партизана које су браниле прилазе слободном Ужицу. Јаком артиљеријском и минобацачком ватром Немци су гађали партизане који су, такође, отворили ватру из свих оружја. Тенкови и пешадија су наступали друмом, пењући се серпентинама уз падине Црнокосе. Друга немачка колона је кренула сеоским путем из Косјерића, а затим наставила наступање ка вису, западно од Митровог брда.

Штаб 4. батаљона је бодрио своје борце да заузму што боље заклоне и да отварају јаку ватру када им се непријатељски војници приближе. Тенкови нису могли брзо да преброде порушени пут између коте 486 и коте 661. Покушала је пешадија, али је била приморана да застане. Убрзо су наишли немачки авиони и бомбардовали брдовите брежуљке партизанског фронта. Немачка деснокрилна колона је после другог окршаја успела да заузме брдо Сандук и да потисне лево крило партизанске одбране.

Ово су сведочења бораца 4. батаљона о овој борби.

⁹⁸ Миливоје М. Јеличић, Устанак народа Југославије 1941, стр. 754, 755.

Миливоје Јеличић:

»Немци креиуше према Ужицу. Притајени, готово нисмо ни дисали очекујући развој догађаја... Видели смо Немце са брда као на длану; долазили су до раскрсница путева за Ужице и Ужичку Пожегу и места где смо прокопали пут и укопали мине; силазили су с мотора, претраживали догледима шуму у којој смо ми враћали се према селу Карану. Опет наста тишина која потраја само пола сата. Потом зачусмо хуку моторизације. Мотоцикли, камиони и тенкови, појавише се иза окуке. Долазили су до места где смо прекопали пут. Одједном зачу се наша команда 'Пали!' Немци као да су били изненађени, као да нису очекивали овде. Читава њихова колона подпаде под нашу ватру. Немци напустише камионе и побегоше на другу страну пута. Тенкови уперише митраљеске и топовске цеви на наше положаје. Ватра 'шараца' и тешких митраљеза слила се у један тутањ. Немци већ два сата нису могли да макну. Наједном зачуше се мотори изнад наших глава. Појавише се и 'штуке!' Пикирале су на наше положаје, бацале бомбе и митраљирале нас. Одјекнуше детонације авионских бомби, а митраљески рафали постадоше све жешћи. Ми нисмо престајали да дејствујемо, заузимали смо скровитије положаје у шуми и нисмо дозвољавали Немцима који су били напустили камионе да поново дођу до њих. Неки камиони већ су били у пламену. Ватра се зачу и иза наших леђа. Наше две чете поћоше у сусрет новом непријатељу. Курири обавестише команданта батаљона да споредним путем Каран - Ужице наступа немачка коњица. Нашли смо се између две ватре. Авиони поново наићоше. Митраљеска паљба је била таква да ни главу нисмо могли да дигнемо«.

Живорад Стефановић:

»Осули смо паљбу на предње редове Немаца, док су мотоциклисти продрли нешто даље и скоро сви у првом налету изгинули или избачени из строја. Они који су успели да преживе вукли су се по каналима, покрај друма, пружајући отпор. Придошли су и тенкови. Наши борци

⁹⁹ Миливоје М. Јеличић, *Устанак народа Југославије 1941*, стр. 755, 756.

су бацали запаљиве флаше иа тенкове, али нисмо постигли никакав успех. Тенкови су се концентрисали и осули страшну паљбу из топова и митраљеза те им се није могло прићи. Авиони су ниско летели и митраљирали наше положаје. Уз то је деловала и непријатељска коњица. На положајима смо се задржали неколико часова и кад се сазнало да је на левом крилу непријатељска коњица заобишла наше положаје с лећа и претила опасност да будемо опкољени, наређено нам је да се повлачимо».¹⁰⁰

Буро Старчевић:

»Мој вод је добио задатак да запоседне Трешњицу, изнад пута Косјерић - Ужице. Са водом су пошли командир чете Букан Јанковић и његов заменик, Вићентије Перић... Наишла је моторизована немачка колона, на чијем челу су били мотоциклисти и тенкови. Ми смо имали и један топ, који је испалио само једну гранату на Немце и заћутао. Затим смо засули Немце ватром. Били су изненађени и збуњени, у њиховим редовима настао је метеж, тако да у почетку нису ни отварали ватру на нас. Са доброг положаја тукли смо их успешно. Убрзо су почели да се срећују, а у помоћ су им дошла и три мања авиона, који су три пута бацали гранате и мање бомбе, не без неких последица за нас. Сигурно је да је тада изгинуло доста Немаца, посебно мотоциклиста. Немци су погинуле и рањене купили на путу и убацивали у камионе и тенкове».¹⁰¹

Предраг Арсеновић:

»Пред поштом у Трешњици сам први пут видео команданта нашег Посавског одреда Кочу Поповића... У пошти је зазвонио телефон. Јавио се Пера Шпанац. С друге стране жице био је Немац. Командант је, схвативши ситуацију, одбацио слушалицу и рекао командирима и командантима, који су се ту задесили, да су Немци пробили наше положаје... Већи део бораца је упућен да запоседне положаје десно изнад пута... почев од петог километра од Ужица».¹⁰²

¹⁰⁰ Живорад Стефановић Жикица, *Сећање бораца Вшевског НОП одреда*, Ваљево, 1984, стр. 326.

¹⁰¹ Буро Старчевић, *Сећања бораца ВлЂевског одреда*, стр. 327.

¹⁰² Предраг Арсеновић, Исто, стр. 323. 324.

Непријатељски војници су пре подне избили пред села Пониквицу и Добродо (сада Луново Село). Одатле се терен уздиже ка брду Трешњици, затим води косом до Сарића осоја, а онда се спушта у Ужице. Договорено је да се на том положају организује још један отпор непријатељу. Последња одбрана града са севера, на положају Пониквица - Добродо, код Пјевчеве кафане и на Трешњици, поверена је 1. рачанској, 1. црногорској и Словеначкој чети »Иван Цанкар« Ужичког одреда, деловима 4. посавотамнавског батаљона Посавског одреда и Паланачкој чети 2. шумадијског одреда. Чете су се укопале с обе стране пута Косјерић - Ужице. Постављене су и заседе бораца с бензинским флашама, ради напада на тенкове.

Немачке јединице су покушале да предњим одредом разбију ту одбрану, што им у почетку није пошло за руком. Тек кад су се за борбу развиле нешто јаче снаге из главне колоне, раскрчиле су пут од мина и нападе на широком фронту, и тај последњи отпор је, у двочасовној оштрој борби био сломљен, а поменуте јединице су одбачене с поседнутих положаја.¹⁰³

Утврђено је да је у тим борбама 4. посавотамнавски батаљон имао 12 мртвих и то: Милентије Антонић, из Калиноваца, Продан Грујић, из Врела, Аца Девалд, из Земунa, Живота Бурић, из Памбуковице, Бранислав Илић, из Уба, Милан Јевтић, из Матијевца, код Владимираца, Мирко Јовановић, из Совљака, Миодраг Лукић, из Паљува, Добривоје Манојловић, из Бргула и Добривоје Радуловић, такође из Бргула. Рањен је Миломир Јеремић из Малог Борка. Било је још бораца избачених из строја.

Све јединице батаљона нису се могле повући у истом правцу. Чете су биле испресецане од непријатељских снага. Главнина, са Андријом Мазинјанином и Рајком Михаиловићем, повукла се преко Јелове Горе и Кадињаче за Биоску, а затим у Шљивовицу, један вод је са Светом Поповићем зашао у непријатељску позадину на Букове и придружио се 3. тамнавском батаљону, а једна чета је преко Ужица и преко Бетиње стигла 2. децембра у Шљивовицу.

¹⁰³ Н. Љубичић, Ужички одред, стр. 349.

ПОРАЗ У ШЉИВОВИЦИ

По доласку у село Шљивовицу батаљон се сместио у зграду основне школе. Ту је било и делова других јединица, које су биле одсечене од своје главнине. Када су Посавотамнавци стигли, Влада Аксентијевић је кренуо са својим непотпуним 1. посавским батаљоном према Семегњевским колибама. Успео је да измени неколико речи са Андријом Мазињанином и Рајком Михаиловићем о правцу повлачења. Знало се да све јединице одреда не могу заједно наставити покрет, јер су се морале одморити. Планирано је да се 4. батаљон мало одмори, сачека ноћ и онда предузме марш ради враћања на свој терен. У саставу 4. батаљона било је тада око 240 бораца. Дисциплиновано су извршавали своје задатке. Разоружали су у оближњем селу једну групу четника Боже Јаворског.

Одатле је послато неколико курира ка Златибору и Санцаку да ухвате везу са Врховним штабом или руководством неког другог партизанског одреда. Курири се нису враћали. Разлози су били и у непознавању терена, као и у четничким заседама. Штаб батаљона је одлучио да се одржи састанак са члановима КПЈ и СКОЈ-а.

На састанку 2. децембра било је и умирујућих и оштрих речи:

- Ми из команди чета и Штаба батаљона предлажемо да се иде у Санцак, јер смо чули да је тамо Главни штаб НОП одреда за Србију и Врховни штаб - рекао је Рајко Михаиловић.

- Боље је, Рајко, да идемо у нашу Тамнаву, народ нас није заборавио и са њима ћемо делити зло и добро - предлагало је више говорника.

- Ми смо војска и треба да слушамо команду која је јединствена, а то је пут за Санцак - изговорио је узбуђено Аазар Исаковић.

Андрија Мазињанин је рекао да сами решавају о својој судбини и животима осталих бораца и ставио је оба предлога на гласање. Већина се изјаснила за одлазак у Санцак. Закључено је да се разговара и са борцима.

Поподне, истог дана, борци су већином гласова одлучили да се батаљон врати у свој крај преко планине Таре

и Ваљевског партизанског одреда. Таквој одлуци су допринели и гласови који су се ширили међу борцима да је линија КПЈ да се сви одреди враћају у Србију и на свој терен и да тамо наставе ослободилачку борбу. Већина бораца је била убеђена да је у таквој одлуци прави излаз из тешке ситуације. Покрет батаљона је заказан за среду ујутру, 3. децембра.

Трећег дана боравка у Шљивовици, 3. децембра, у јутарњим часовима, Немци су изненадили батаљон у згради основне школе. Штаб батаљона није се освртао на обавештење да се Немци крећу према Шљивовици. Тврдили су да је обавештење дошло од сељака и да није истинито. Немци су искористили ту небудност да се неопажено приближе на педесет метара и да отворе жестоку ватру из аутоматских орућа са свих страна и да батаљон потпуно разбију.

Ево како о томе сведоче учесници:

Петар Красуља и Реља Калембер:

»Ујутро, 3. децембра 1941. године, око 8 часова све нас је изненадила страховита паљба из непосредне близине упућене на школу. Немци су се у току јутра, неопажено од наших стража, привукли у близину школе, опколили је готово са свих страна, и отворили ватру на нас. Неки су искакали кроз прозоре, на супротну страну, многи без пушака, а неке другарице чак и непотпуно обучене јер су почеле да перу свој веш. Осута је паљба и на помоћну зграду где смо ми били из наше чете са командиром Вулетом Тодоровићем. Пребацивали смо се испод зграде преко ограда у једну долиницу а потом уз неко брдашце извлачили преко брисаног простора на вис, где је организован отпор који је омогућио већини бораца да се из школе извуку до нас. Ту се окупило нешто више од стотину бораца, па је извршено пребацивање преко брда у неку другу долину где смо сачекивали једни друге све до ноћи«.¹⁰⁴

Живорад Бошковић:

»С пушком у руци пошао сам и ја према прозору, а на вратима се већ појавио Немац. Скочио сам кроз про-

¹⁰⁴ Петар Крауља и Реља Калембер, *Сећања бораца Ваљевског НОП одреда*, стр. 329.

зор. Немац је опалио за мнош. Срећом није имао времена да нишани, па је промашио. Скочио сам на смрзнуту вододерину и скотрљао се низ падину. У једној ували већ је било доста другова који су се извукли из школе. Увала је била врло мала да бисмо се сви сакрили, а на снегу били смо видљива мета немачким митраљезима. Пошто су нас приметили осули су ватру по нама. Настали су јауци рањених другова. Требало је напустити то несигурно место и домоћи се шуме. Да би се ту стигло морао се прећи један мали пропланак који су Немци држали под ватром. Потрчао сам према шуми. Рајко Михаиловић ми је довикнуо да легнем. Стигавши у заклон видео сам Рајка и Жику Зељића, студента из Врела. Питали су ме дали сам рањен, на шта сам одговорио да нисам. У разговору са њима сазнао сам да се другарице нису извукле већ да су остале у школи, у стану једне учитељице. Одједном се нешто, уз заглашен прасак, срушило на нас. Била је то мина из баџача. То нас је бацило куд којег. Рајко и ја смо били само засути земљом. Жика Зељић није имао среће, њему је мина покидала стомак и ноге и убрзо је умро».¹⁰³

Бура Старчевић:

»Ми који смо били у школи нисмо имали времена да одмах организујемо отпор, већ смо се повлачили низ једну стрмину испод школе. Неки другови су изгинули у школи а неки приликом повлачења. .. Настало је комешање. Неки су се повредили приликом искакања, а неки, који су били напољу, нису стигли да уђу у школу и узму своје оружје, па је доста оружја остало у школи».¹⁰⁶

Петар Новковић:

»Ја сам искочио кроз прозор на супротну страну и низбрдо скотрљао се у јаругу. Знам да је у школи било пет митраљеза, а митраљез из школе изнео је само наш митраљезац Милош Симић из Уба... Ја се некако извучен и у оном одступању останем сам. Доћем до реке Бетиње, прегазим реку и ућем у једно гробље уз друм. Из

¹⁰⁵ Живорад Бошковић, *Сећање бораца Ваљевског одреда*, стр. 331, 332.
¹⁰⁶ Исто, Бура Старчевић, стр. 327.

гробља сам спазио колону камиона са Немцима. Прикријем се иза споменика и Немци прођу. Пређем друм и дођем у једно село у школу. Ту ме учитељ прими да преноћим. Сутрадан кренем и нађем нашек.¹⁰⁷

У изненадној борби у селу Шљивовици, 4. посавотамнавски батаљон је претрпео највећи пораз. Утврђено је да је погинуло 25 другарица и другова. Били су то: Милорад Аксентијевић, из Памбуковице, Мирко Андрић, из Каленића, Сава Бојанић, из Уба, Живорад Грујичић, из Бргула, Живко Деспотовић, из Новака, Драгоје Борђевић, из Бањана, Живота Зељић, из Врела, Лазар Исаковић, из Бечеја, Живорад Јанковић, из Совљака, Живота Јовановић, такође из Совљака, Продан Јовановић, из Милораца, Прибислав Карановић из Јаловика (учитељ-политички комесар чете), Вера Лошић, из Бањана, Славољуб Миливојевић, из Совљака, Драгица Милићевић, из Уба, Живорад Миловановић, из Бргула, Катарина Николић, из Звиздара, Паунко Ранковић, из Уба, Милијан Радивојевић, из Брезовице, Живорад Радојичић, из Јабучја, Милица Ребавка, из Уба, Вера Рељић, (мала Београђанка) из околине Крупња, Цвеја Цвијановић, из Книна и Диша Шиљановић, из Уба.

Немци су заробили неколико бораца и одмах су их стрељали. Четири заробљене партизанке су саслушавали, па пошто од њих нису ништа сазнали мучили су их, тукли, и на крају их везали конопцима за једно дрво пред школом, полили бензином и спалили. Натерали су мештане који су се ту задесили да гледају ту велику буктињу. Људи су окретали главе и плакали. Немачки војници су узвикивали неке неразговорне речи, а друти су окретали главе од ужасног призора. Живе су спаљене: Милица Ребавка, скојевка из Уба, (чија је старија сестра Љубица после неколико дана погинула као истакнути борац и члан КПЈ), Драгица Милићевић, члан КПЈ из Уба, чија је сестра Дана тих дана била у Новој Вароши болничарка, Вера Рељић (мала Београђанка) и Вера Лошић, учитељица из Бањана. Том приликом Немци су спалили и задружни магацин, у коме се налазила група партизанских рањеника.

¹⁰⁷ Исто, Петар Новковић, стр. 322.

Рањени су: Александар Марковић, из Близање и Димитрије Сиљановић из Уба. Један број бораца је нестао.

Немци су тога дана убили неколико жена и мушкараца у Шљивовици, а међу њима и нејаку четворогодишњу девојчицу Милену Константиновић.

У знак трајног сећања на погинуле борце овог батаљона и невиних жртава међу становништвом Шљивовице, после рата је подигнут велелепни споменик на коме су уклесани стихови златиборског песника Михаила Нуповића:

»Родила их Посавина и Тамнава једра
и послала ка извору дана.
Златибор их примио у недра.
Ниче знамен где заболи рана«.

Штаб 4. посавотамнавског батаљона био је упознат да је Влада Аксентијевић кренуо са остацима свог батаљона из те школе према Санцаку. И сам се колебао да са батаљоном крене истим правцем, али се плашио замерки виших форума. Био је самоуверен и није очекивао да ће по снегу и зими Немци кренути у то село. Извиднице и страже нису будно мотриле на противника. Дошло је до изненађења. Немци су били обавештени да се у Шљивовици налази партизанска јединица. Међу Немцима који су јуришали и спаљивали било је и оних који су тек ослобођени из партизанског заробљеништва. Они су били најсвирепији. Пред својим старешинама показивали су сву оштрину према изненађеним партизанима. Био је то врхунац силе и беде немачких војника.

ПУТ КА ТАМНАВИ

Преко стотину бораца који су успели да се извуку из обруча, сакупило се у једној јарузи даље од села. Штаб батаљона је тражио разговор са командама чета. Није било времена за никакву анализу, али је заменик команданта батаљона оштро критиковао своју небудност приликом упозорења мештана да могу наићи Немци, као и

аљкавост извидници, коју су Немци у зору заобишли и одсекли од батаљона. Стражари су нечујно поубијани. Можда је неко од њих и дремао на тој зими.

Батаљон је одмах кренуо ка Биоски. Знало се да и у том селу на прузи има Немаца. Благодарећи добром водичу, јединице су непримећено прешле пругу и пут Ужице - Вишеград и од пуно опрезности предахнуле у једном селу. Преко дана је избегаван покрет. Батаљон је имао и нешто новаца за плаћање хране. Одржан је још један састанак на коме се расправљало о могућим правцима покрета. Тада су се појавиле три варијанте: повратак у Санџак, одлазак за Тамнаву и покрет преко планине Таре и реке Дрине за источну Босну. Опет се већина изјаснила и тражила правац ка Ваљевском одреду и Тамнави.

После тога извршен је покрет за Пашину Раван. На путу је батаљон имао борбе са четницима и недићевцима који су обезбеђивали нека села и раскршћа. На Пашиној Равни запленили су од четника нешто муниције и ослободили једног заробљеног партизана.

Покрет од Пашине Равни до Оглађеновца трајао је четири дана. Ишло се преко брда, планина, по дубоком снегу и хладној зими. У путу су вођене три борбе против четника. Пошто батаљон није наишао на делове Ваљевског одреда, самоиницијативно је решено да иду у село Оглађеновац, јер се од познатих симпатизера чуло да је у том правцу отишао и 3. тамнавски батаљон.

Аесетог децембра батаљон је стигао у Оглађеновац и сместио се у школу. Куће су биле раштркане. Овога пута, на основу ранијег искуства, утростручене су страже. Међутим, опет се десило изненађење. Штаб батаљона се распитао о приликама у селу и околини. Људи су дуго причали о расположењу њихових сељака до половине новембра када је скоро цело село веровало у победу партизана, и о супротном мишљењу од тада. Мештани су наводили разлоге таквог расположења: снага немачке силе и решеност да по сваку цену униште партизанске јединице; издаја и настојање недићеваца и четника да претњама, убијањем, хапшењем придобију поједине људе и на тај начин прошире коло издаје, страх од поновног доласка немачких трупа и паљевине.

Одмах после првих информација појавио се човек средњих година и ставио се на располагање да помогне »својој војсци«. Он је упућен у Коцељево да извиди ситуацију. Партизани су остали у школи и чекали да се сељак врати. Међутим, он је наишао на четнике у другом селу и под претњом их обавестио о партизанима. После поноћи четници су извршили напад на школу. Батаљон је успео да се развије у стрелце и након пола часа борбе, без губитака, да се извуче. Идућег дана батаљон се распоредио у три сеоске куће и водио две борбе против четника. Четници су у току дана прикупили јаче снаге. Томе није поклоњена довољна пажња, па није ни створен план борбе или повлачења. Тако је, без икаквог плана за одбрану, сачекано вече. Четници су стегли обруч и око 19 часова извршили напад, у коме су остатке батаљона разбили у три групе. Група од око 40 људи са Андријом Мазинином успела је да се извуче из обруча, а исто тако једна мања група са Рајком Михаиловићем, која је била окружена у сеоском гробљу. Ова група је пробила четнички обруч, дохватила се шуме и исте ноћи продужила у правцу Ваљевске каменице.¹⁰⁸ Трећа група од око 15 бораца, са поручником Вукашином Тодоровићем (Вуле Јанковић) повукла се у Посавотамнаву, према Владимирцима и тамо се законспирисала.

Рајко Михаиловић и Андрија Мазинин су са својим групама, 14. децембра, стигли у село Лопатањ и састали се са 3. тамнавским батаљоном, који се ту прикупио после тешких борби које је водио код села Дружетића и Коцељеве.

У Лопатању су Реља Калембер и Петар Красуља, обојица политички комесари чета, добили задатак да са још три друга крену према селу Гвозденовићи и извиде ситуацију у Тамнави. Међутим, задатак нису успели да изврше. Заробљени су и отерани у злогласни логор на Бањицу.

О томе Реља Калембер пише:

»Ишли смо преко снега. Зима. Позната нам села, иако смо родом из Славоније. Ту смо ратовали, лепо су нас примили. Преко Близањског Виса стигнемо у Кршну

¹⁰⁸ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 149.

Главу. Ту преноћимо, мислим у кући Поповића, и сутрадан наставимо пут, заобилазећи Докмир. Они тројица друтова се изгубише у једном шумарку. Успут су говорили да ће се прикрити код рођака. Остадосмо Пера и ја. Решили смо да свратимо обазриво у село Гводеновић, да добијемо неке податке, па да се вратимо према селу Лопатањ, како нам је Рајко рекао. Свратимо у једну кућу удаљену од села. Препозна ме човек што је са мном го-нио жито у Миличиницу. Понудише нас да ручамо. Тек што смо почели да једемо, кад улетеше наоружани четници. Скочисмо, али било је касно. Неко нас је угледао где смо свратили, па их је обавестио. Одведу нас у школу. Почињу да урлају, да испитују. У том тренутку улази мој познаник Видоје Давидовић, имућан човек из тог села. На капи велика четничка кокарда. Постао је председник општине. Истера четнике и остаде сам са нама двојицом.

- Што се, Реља, ниси мени јавио. Ја имам везу. Спасао бих вас обојицу. Сада не смем да вас пустим. Ви ћете дати изјаве да сте код мене били слуге и отишли у партизане. А ја ћу све то потврдити»¹⁰⁹

Стражарно су спроведени на Уб, где су саслушани. Видоје Давидовић је потврдио све што су они изјавили. Исто се поновило и на Бањици, мада су били у соби за стрељање. Спашавала их је и Рељина стрина Јулка Калембер, која је живела у Београду (жена пуковника авијације који је био у заробљеништву) и имала везу са Недићевим шефом кабинета. Реља и Пера су, са другим партизанима из Посавског одреда, отерани у логоре у Норвешку.

Андрија Мазињанин и Рајко Михаиловић су са преосталим борцима из 4. посавотамнавског батаљона остали у 3. тамнавском батаљону. Касније им се прикључио и Света Поповић, командант батаљона. Анализирали су погрешке из борби и разлоге разбијења батаљона и усмено обавестили инструктора ПК КПЈ за Србију Милоша Милића.

¹⁰⁹ Изјава Реље Калембера, дата аутору 10. 02. 1986. год.